

MINISTERUL SĂNĂTĂȚII AL REPUBLICII MOLDOVA

Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie *N. Testemițanu*
Catedra *Economie, Management și Psihopedagogie în Medicină*

Constantin EȚCO, Mariana CERNIȚANU, Natalia DANILIUC

**PSIHOLOGIE ȘI
SOCIOLOGIE GENERALĂ**

CHIȘINAU 2012

MINISTERUL SĂNĂTĂȚII AL REPUBLICII MOLDOVA

Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie *N. Testemițanu*
Catedra *Economie, Management și Psihopedagogie în Medicină*

Constantin EȚCO, Mariana CERNIȚANU, Natalia DANILIUC

**PSIHOLOGIE ȘI
SOCIOLOGIE GENERALĂ**

(suport de curs pentru studenții specialitatea Sănătate Publică)

Chișinău

Editura _____

2012

Recomandat pentru publicare la Consiliul Central Metodic a Universității de Medicină și Farmacie *N. Testemițanu*, proces - verbal nr.8 din 18.11.2012

Autori:

Ețco Constantin, dr. hab. în medicină, profesor univ., șef Catedră *Economie, Management și Psihopedagogie în Medicină*, USMF *N. Testemițanu*, Chișinău.

Cerțițanu Mariana, dr. în psihologie, conf. univ., catedra *Economie, Management și Psihopedagogie în Medicină*, USMF *N. Testemițanu*, Chișinău.

Daniiliuc Natalia, lector univ., catedra *Economie, Management și Psihopedagogie în Medicină*, USMF *N. Testemițanu*, Chișinău.

Recenzenți:

Mihail Moroșanu, dr. în medicină, conferențiar catedra *Economie, Management și Psihopedagogie în medicină*, USMF *N. Testemițanu*, Chișinău.

Elena Losii, dr. în psihologie, șef catedra *Psihologie*, UPS „Ion Creangă”, Chișinău.

Prezentul suport de curs este destinat publicului academic universitar și are drept scop de a asigura viitorii specialiști în Sănătate Publică cu informații și cunoștințe în domeniul psihologiei și sociologiei relațiilor umane.

Abilitățile practice presupuse a fi însușite la acest curs sunt cunoașterea de sine și a celorlalți în scopul unei relaționări eficiente și constructive a personalității în societate. La fel și, dezvoltarea competențelor și calităților personale necesare în activitatea viitoare profesională.

© CEP *Medicina*, 2012

©

CUPRINS

Preambul	5
TEMA 1. Psihologia generală. Sociologia. Tangențe conceptuale.....	6
TEMA 2. Personalitatea - o construcție bio-psiho-socială.....	26
TEMA 3. Percepția ca proces psihic. Percepția socială.....	42
TEMA 4. Memoria ca proces psihic cognitiv. Memoria socială.....	52
TEMA 5. Gândirea ca proces psihic superior. Gândirea socială.....	61
TEMA 6. Limbajul. Comunicarea. Tehnici de comunicare eficientă.....	68
TEMA 7. Reprezentările sociale și dinamica lor.....	82
TEMA 8. Atitudinile. Formarea și schimbarea atitudinilor.....	90
TEMA 9. Fapte, procese și relații sociale.....	107
TEMA 10. Relațiile interpersonale.....	118
TEMA 11. Grupul ca formațiune psihosocială. Psihologia mulțimii.....	129
TEMA 12. Particularitățile comportamentului colectiv.....	149
TEMA 13. Structura socială.....	165
TEMA 14. Instituții sociale.....	178
TEMA 15. Familia - instituția socială fundamentală	194

Preambul

În orice societate democratică civilizată, occidentală, europeană, **sănătatea publică** este respectată ca profesie utilă medical, social și economic, complexă metodologic și relevantă social. Noțiunea de *sănătate publică* poate fi conceptualizată în cel puțin cinci moduri diferite: ca stare de sănătate a populației, adică a comunităților umane; ca implicare a statului, a autorităților publice pentru asigurarea sănătății populației; ca sistem social și ca implicare a societății pentru protejarea și promovarea sănătății; ca profesie medicală; ca ansamblu de cunoștințe, abilități, metode și tehnici speciale.

La nivel internațional, se consideră că profesioniștii din sănătatea publică ar trebui să-și dezvolte competențele în șase domenii. *Primul* domeniu este cel al *competențelor analitice*. Aceasta se referă la capacitatea de a defini o problemă, de a înțelege aspectele etice, politice, științifice și economice implicate de o problemă de sănătate publică. Al *doilea* domeniu vizează *competențele de comunicare*. Profesioniștii trebuie să fie capabili să comunice cu diferite tipuri de public țintă. Al *treilea* domeniu cuprinde *competențele din domeniul politicilor publice și al planificării* aplicate în sănătatea publică. Implică analiza, implementarea evaluarea politicilor și evaluarea intervențiilor, a proiectelor și a programelor. Al *patrulea* domeniu este cel al *competențele culturale*, adică interacțiunea empatică și profesionistă cu persoane și comunități diferite cultural, etnic, religios, sexual și ca stil de viață. Al *cincilea* domeniu se referă la *cunoașterea teoriilor, a metodelor și a tehnicilor din științele care stau la baza sănătății publice*, și anume epidemiologie, biostatistică, demografie etc. Al *șaselea* domeniu cuprinde *competențele din domeniul managementului și planificării financiare*.

Astfel, profesioniștii din sănătatea publică își vor putea forma competența de a căuta și de a aborda critic informațiile indiferent de sursa acestora, de a construi modele narrative, simbolice, de a identifica și de a rezolva prin algoritmi anumite probleme de sănătate publică. Concomitent cu competențele profesionale le-ar fi stimulate creativitatea, intuiția, empatia și sensibilitatea față de aspectele spirituale, religioase dar și cele multiculturale și etnice ale sănătății publice.

Prezentul suport de curs este o încercare de a răspunde imperativelor actuale enunțate pentru pregătirea profesională multilaterală a specialiștilor în domeniul Sănătate Publică.

Autorii

TEMA 1. PSIHOLOGIA GENERALĂ. SOCIOLOGIA. TANGENȚE CONCEPTUALE

Structura:

1. Psihologia ca știință. Obiectul de studiu al psihologiei.
2. Sociologia ca știință. Delimitări conceptuale.
3. Studiul sociologic și eșantionarea în sociologie.
4. Psihosociologia ca disciplină de hotar între psihologie și sociologie.
5. Metode și tehnici de cercetare în psihologie și sociologie.

Obiectivele operaționale:

- Familiarizarea cu conceptele cheie ale științelor psihologie, sociologie și psihosociologie.
- Identificarea și evidențierea tangențelor conceptuale între aceste științe.
- Familiarizarea cu principalele metode și tehnici de cercetare în psihologie și sociologie.
- Generalizarea cunoștințelor despre personalitatea umană furnizate de disciplinele socio-umane.

Cuvinte-cheie: psihologie; psihic; conștiința; subconștientul; inconștientul; sociologie; psihosociologie; metode și tehnici de cercetare: observația, ancheta, experimentul, studiul de caz, metoda documentară.

1. Psihologia ca știință. Obiectul de studiu al psihologiei

Psihologia este știința care se ocupă cu descrierea și explicarea fenomenelor psihice și a comportamentului uman.

Până în prezent s-au conturat 4 orientări distincte cu privire la obiectul de studiu al psihologiei:

- viața psihică interioară;
- comportamentul;
- activitatea, conduita individului;
- personalitatea, omul concret interpretat ca întreg.

Toate aceste aspecte sunt înglobate în **psihic**, ca fiind forma cea mai inedită și perfecționată de reactivitate a organismului uman.

Psihanaliza, behaviorismul și psihologia umanistă sunt marile curente și orientări care au influențat întreaga istorie a psihologiei,

fiecare dintre ele propunând diverse modele explicative asupra vieții psihice.

Rita L. Atkinson și colegii ei consideră că în psihologie persistă 5 tipuri de abordări prin care sunt explicate procesele și fenomenele psihice:

- perspectiva biologică (centrată pe studiul stratului material, neurologic al comportamentului și proceselor mintale);
- perspectiva comportamentistă (axată pe studiul obiectival al comportamentului animal și uman);
- perspectiva cognitivă (apărută ca o reacție împotriva celei comportamentiste și centrată pe studiul proceselor mentale);
- perspectiva psihanalitică (axată pe noțiunile de conștient, instincte);
- perspectiva fenomenologică (focalizată pe experiența trăită de individ).

M. Golu și A. Dicu definesc **sistemul psihic** ca un ansamblu de stări și procese structurat pe baza principiului semnalizării, reflectării și simbolizării, echilibrate prin intermediul unor operatori specifici de comparare, clasificare, și generalizare.

În dicționarul de psihologie U. Șchiopu definește psihicul ca un sistem de orientare și reflectare propriu animalelor superioare și oamenilor, produs al adaptării, activității și funcției sistemului nervos. Conținutul psihicului uman reprezintă orientarea în mediul problematic al existenței omului, iar obiectul este adaptarea la mediu. Se consideră că, psihicul uman (PU) a apărut sub influența procesului de muncă în vederea optimizării existențiale și a necesității sociale de comunicare între oameni; dobândind capacitatea de a trece de la reflectare senzorială la gândirea abstractă exprimată prin limbaj, de a proiecta anticipativ pe plan mintal rezultatele diverselor acțiuni și efectele lor.

Specificul psihicului uman este **conștiința**, reflectarea nu numai a lumii înconjurătoare, ci și a propriei persoane, a relației ei cu mediul înconjurător, potențialul și caracteristicile proprii. Specificul psihicului uman constă în prezența funcțiilor psihice superioare: (gândire, memorie, limbaj) și conștiința de a acționa.

După Popescu-Neveanu **caracteristicile de bază a psihicului uman** sunt:

- este un model informațional intern a lumii externe;

- apariția sa se descrie ca un moment de apogeu pe scara evoluției animale;
- se supune legii generale a dezvoltării, modificându-se în timp;
- esența sa nu posedă proprietate substanțială (greutate, volum, densitate);
- este o unitate de ordin relațional, comunicațional, informațional.

Psihicul nu este omogen, uniform, linear, dimpotrivă, el există și se manifestă în variate forme. Uneori este mai clar, mai lucid, alteori mai tulbure, mai obscur în anumite situații ne dăm seama de noi înșine, de trăirile noastre, în altele nu. Diverse acțiuni sau gânduri care ne-au captat cândva atenția și efortul încep, o dată cu trecerea timpului, să se realizeze aproape de la sine, fără a mai fi necesară concentrarea asupra lor. Sunt și cazuri când „ceva” din interiorul nostru, pe care nici măcar nu-l bănuiam, iese la suprafață, ne acaparează și ne influențiază existența.

Structura psihicului uman include procese, stări și însușiri psihice:

Procese psihice reprezintă reflectarea dinamică a realității în diferite forme ale fenomenelor psihice - (senzațiile, percepția, memoria, gândirea, imaginația, vorbirea, atenția, voința).

Stări psihice – nivelul relativ stabil al activităților psihice concretizat în momentul dat, care se exteriorizează printr-o activitate mai intensă sau mai slabă, optimism, entuziasm, jale, bucurie, încredere, mânie, tristețe, iritare, etc.

Însușiri psihice – formațiuni stabile, care asigură un anumit nivel calitativ și cantitativ al activității și conduitei omului respectiv, manifestat prin: temperament, caracter, aptitudini.

Z. Freud a elaborat concepția nivelurilor funcționale a vieții psihice și a abordat raporturile dinamice dintre ele. Dealtfel, cele trei sisteme ale personalității definite de Z. Freud sunt:

- **id-ul** are funcția de stocare și depozitare a instinctelor, viselor, conținuturilor refulate, a energiei erotice și se conduce de *principiul plăcerii*.
- **ego-ul** are funcția de reglare a comportamentului, de decizie care structuri comportamentale și conținuturi inconștiente vor fi exteriorizate.

- **superego-ul** are funcția de cenzură a comportamentului, gândurilor, emoțiilor prin prisma regulilor morale, modelelor comportamentale, standardelor familiale, diverselor norme sociale.

Funcțiile psihicului pot fi abordate în dependență de raporturile pe care le întreține omul cu lumea înconjurătoare și cu propria persoană. Astfel, distingem:

- *funcția de apărare*, care presupune protejarea și menținerea integrității persoanei de pericolele reale și imaginare externe (alte persoane, situații periculoase sau anxioase) și interne (pulsuni de autodistrugere);

- *funcția de reflectare* include capacitatea de introspecție (autoobservare) a individului și de analiză a propriilor manifestări și a celor din jur;

- *funcția de orientare*, care se referă la alegerea modalităților optimale de direcționare sincrono-spațială.

Formele vieții psihice (numite și ipostaze ale psihicului) sunt: **conștiința, subconștientul și inconștientul.**

Conștiința este una dintre cele mai importante forme de organizare a vieții psihice (nivelul superior de dezvoltare al psihicului). Este structura psihică de suport al vieții interioare și constituie nucleul vieții psihice. Conștiința este forma superioară de reflectare psihologică, este rezultatul condițiilor social-istorice de formare a omului în cadrul activității de muncă, care se află permanent în comunicare (cu ajutorul limbajului) cu alți oameni.

Omul este unicul dintre ființe care este capabil de autoanaliză, autocontrol și autoapreciere. Aptitudinea de a se reflecta pe sine însăși în complexul activității vitale reprezintă *aptitudinea de a fi conștient de sine.*

Conștiința de sine (explicită) este o stare a conștiinței în care ne dăm seama de noi înșine și de acțiunile noastre. La baza evoluției conștiinței stă formarea treptată a unei scheme corporale și a unei imagini a propriului corp.

Funcțiile conștiinței:

- funcția de semnificare sau de cunoaștere;
- funcția de sinteză;
- funcția de autosupraveghere;
- funcția de adaptare;
- funcția reglatorie (autoreglare voluntară);

- funcția informațională;
- funcția de orientare spre scop;
- funcția anticipativ-predicativă;
- funcția creativ-proiectivă.

Reflectarea relațiilor sociale de către om se numește **conștiință socială**. Conștiința socială se prezintă sub două forme fundamentale:

- *ideologică*;
- *psihologică*.

Poziția **subconștientului** în psihologie este destul de imprecisă. Termenul a apărut la sfârșitul secolului XX, căpătând diferite interpretări. În prezent, există tendința de a-l defini prin opoziție cu conștiința. *Grand dictionnaire de la psychologie* (1994, p.760) definește subconștientul ca fiind „ ansamblu stărilor psihice de care subiectul nu este conștient, dar care influențează comportamentul său.” Tot de acolo aflăm că subconștientul reprezintă un conținut de gândire „mai puțin conștient,” aflat la limita accesibilității în spirit, la limita stabilității în conștiință. Pentru psihanalisti, subconștientul este parte a psihicului care tinde să revină în conștiință și presează în mod continuu asupra conștiinței omului. Este o zonă profundă de limită în care nu se posedă o conștiință clară.

Cei mai mulți autori concep subconștientul ca pe o formațiune sau un nivel psihic ce cuprinde actele care au fost cândva conștiente, dar care în prezent se desfășoară în afara controlului conștient. El este rezervorul unde se conservă amintirile, automatismele, deprinderile, ticurile, montajele intelectuale sau perceptiv stereotipizate, deci toate actele ce au trecut cândva prin filtrul conștiinței, s-au realizat cu efort, dar care, la moment, se află într-o stare latentă de virtualitate psihică, putând însă să redevină oricând active pășind pragul conștiinței. Acestea sunt actele subconștiente. Deși amplasat între conștient și inconștient, subconștientul este orientat mai mult spre conștiință.

Principalele trăsături ale subconștientului sunt:

- *latența și potențialitatea* (conținuturile subconștientului se mențin într-o stare latentă până când vor fi reactivate și disponibilizate de către conștiință);
- *coexistența cu conștiința* (de obicei, conținuturile subconștientului sunt o altă expresie a conținuturilor conștiinței, poate mai concentrată, mai condensată, ele neintrând în conflict cu conținuturile conștiinței, ci coexistând cu acestea);

- *servirea conștiinței* (subconștientul se pune în slujba conștiinței, devine un fel de „servitor” al ei);
- *filtrarea și medierea* conținuturilor care trec dintr-un nivel în altul (conținuturile conștiinței nu trec direct în inconștient, ci „se opresc” pentru perioade de timp mai scurte sau mai lungi în subconștient).

Subconștientul este considerat o ipostază a psihicului aflată în slujba conștiinței, o rezervă de informații și operații din care se constituie, uneori, faptele de conștiință, aceasta din urmă avându-și totuși izvorul în afara ei, în realitatea materială și socială înconjurătoare. Altfel, putem include în subconștient toată rezerva de acte automate, priceperi și deprinderi care nu sunt necesare pentru moment (știu să dansez, dar nu e cazul etc). Ele intervin când o cere situația prezentă.

Inconștientul constituie cel mai contraversat nivel de organizare a vieții psihice. Există un număr destul de mare de fenomene și reacții psihice care intervin în activitatea noastră, fără a ne da seama de prezența lor. Acestea sunt: reacțiile noastre instinctive, dorințele noastre refulate, complexe dobândite și conflictele nerezolvate. Ansamblu lor, ca și al posibilităților de acțiune existente, neactualizate îl denumim, în mod obișnuit, *inconștient*.

Mai includem în inconștient și tot bagajul de cunoștințe, imagini, idei achiziționate și care nu ne sunt utile în prezent. Ele rămân într-o stare de *latență*; unele vor fi actualizate, altele poate niciodată. Tot inconștiente sunt unele percepții *obscure* (sub pragul la care devin conștiente), dar influențând comportamentul (mulți excitanți condiționați pot rămâne în afara conștiinței).

Ramurile psihologiei sunt generale și speciale:

- **generale:** *psihologia proceselor cognitive* (senzației, percepției, atenției, memoriei, imaginației, gândirii, vorbirii) *psihologia personalității* (emoțiilor, aptitudinilor, motivației, temperamentului, caracterului, voinței).
- **speciale:** psihologia genetică, psihofiziologia, neuropsihologia, psihologia vârstelor, psihologia socială, psihologia pedagogică, psihologia medicală, patopsihologia, psihologia juridică, psihodiagnostica, psihoterapia, psihofarmacologia, oligofrenopsihologia, tiflopsihologia, etc.

2. Sociologia ca știință. Delimitări conceptuale

Sociologia este știința ce studiază regulile sociale și procesele din societate care leagă și separă oamenii, nu numai ca indivizi dar și ca membri ai asociațiilor, grupurilor și instituțiilor. Sociologia constă în studiul vieții sociale umane, a grupurilor și societăților. Sociologia este definită ca fiind studiul societăților umane, punând accent în special pe sistemele moderne industrializate. Sociologia studiază societatea în totalitatea sa, natura și esența, structurile și funcțiile ei, modul în care ea evoluează. Sociologia are caracter teoretic, explicativ, aplicativ și previzional, cu dublu statut: științific și social.

Sociologia are ca obiect de studiu realitatea socială și procesul devenirii și realizării acesteia.

Obiectul de studiu al sociologiei poate fi detaliat în câteva mari aspecte sau părți:

- *acțiuni sociale* (munca, educația, propaganda politică etc);
- *instituții sociale* (școala, familia, biserica, partidele politice etc);
- *grupuri sociale* (de la microgrupuri și până la cele cu dimensiunile cele mai mari: clasele sociale, populația unei țări etc);
- *fenomene sociale diverse* (mobilitatea socială, delincvența, suicidul etc).

Fundalul pe care și-au făcut apariția originile sociologiei îl reprezintă seria de schimbări radicale produse de Revoluția Franceză în 1879 și Revoluția industrială în Europa. În constituirea gândirii sociologice un rol important l-a avut autorul francez Auguste Comte, cel care a inventat cuvântul *sociologie*. A. Comte considera că poate cunoaște societatea cu ajutorul științei și o considera sociologia ultima știință care derivă din fizică, chimie și biologie.

Cele mai răspândite metode de investigare ale sociologiei sunt: *interviul, sondajul de opinie și observația socială*.

Unul din termenii cheie în sociologie este conceptul de *structură socială*. Conceptul presupune ansamblul social al vieții noastre care nu constă doar din însușiri întâmplătoare, ci din evenimente și acțiuni structurate. **Sarcina sociologiei** e de a studia situația ce rezultă din transformarea socială și schimbările prin care trece societatea.

Printre fondatorii clasici ai sociologiei se disting câteva personalități: Auguste Comte, Émile Durkheim și Max Weber.

Auguste Comte a inițiat pozitivismul sociologic, considerând că dezvoltarea cunoașterii umane parcurge trei faze: teologică, metafizică și pozitivă. Faza pozitivă ar fi reprezentată tocmai de sociologie. Pozitivismul a fost dezvoltat de cercetări ulterioare. Sub influența pozitivismului logic al gânditorilor Cercului de la Viena a apărut astfel *neopozitivismul*, conform căruia fundamentul cunoașterii viabile este experiența, opunându-se filozofiei speculative asupra societății. Acest curent de gândire s-a numit - *fenomenalism*.

Emile Durkheim considera că sociologia pentru a deveni știință trebuie să studieze starea economiei și influența religiei. Primul său principiu a fost că sociologia „studiază faptele sociale ca niște lucruri”. El susținea că, tot ceea ce susține o societate sunt valorile și obiceiurile împărtășite de către membrii ei, iar diviziunea muncii înlocuiește treptat religia.

Max Weber a studiat religiile din China, India și Orientul Apropiat, pentru a lămuri influența religiei asupra societății. Comparând sistemele religioase, Weber a presupus că anumite aspecte ale Creștinismului (etica protestantă) au influențat puternic afirmarea capitalismului, iar mentalitatea colectivă constituie unul dintre factorii care determină schimbarea societății.

Karl Marx a încercat să explice schimbările care aveau loc în timpul Revoluției Franceze în societate. A studiat relația dintre problemele economice și instituțiile sociale și schimbările care erau legate de dezvoltarea capitalismului. A studiat fenomenul de stratificare socială.

Michael Foucault și **Jürgen Habermas** sunt reprezentanți de seamă ai sociologiei moderne. M. Foucault a studiat apariția și structura câtorva din instituțiile fundamentale ale lumii moderne, ca cele disciplinare (închisoarea, spitalul, școala), bolile psihice, discursul public și cel științific, lansând concepte-cheie cum ar fi cel de *guvernabilitate* și *biopolitică*.

Afirmarea europeană a sociologiei românești a început prin aportul lui **Spiru Haret** (1851 - 1912). A fost unul dintre cei dintâi sociologi care au întrevăzut posibilitatea aplicării matematicii la studiul societăților moderne.

Dimitrie Gusti (1880-1955), profesor la Universitățile din Iași și București, a fondat Institutul Social Banat – Crișana, pe care l-a și coordonat. Este fondatorul Școlii Sociologice de la București. A inițiat

și îndrumat acțiunea de cercetare monografică a satelor din România (1925 - 1948).

Jacob Levy Moreno (1892 - 1975), sociolog și psihiatru din București stabilit în 1927 în S.U.A., este fondatorul **sociometriei**. A studiat relațiile preferențiale în interiorul grupurilor mici, elaborând și tehnici de măsurare a acestor relații: "sociograma", "matricea sociometrică". A dezvoltat tehnici ale teoriei de grup: psihodrama, sociodrama care s-au dovedit a fi extrem de utile pentru sociologie și pentru psihologie.

Serge Moscovici (1925 - ...) sociolog și psiholog de origine română. În prezent este unul dintre autoritățile în psihologia socială europeană.

Astăzi, sociologia este cunoscută prin unele **funcții specifice**, vizând în același timp rolul ei practic aplicativ:

- **funcția critică** - apărută în urma unor situații de criză, sociologia nu putea să fie decât critică, pentru a curma șirul de neajunsuri și neputințe. Obiectul criticii echivalează cu fixarea unor alternative ale schimbării pozitive, în ultimă instanță - cu instituirea ordinii sociale;

- **funcția explicativ-interpretativă** - sociologia încearcă să surprindă condițiile și cauzele fenomenelor sociale, să explice dimensiunile existente și repetabile ale acestora, să formuleze legile sincroniei și ale diacroniei și să confere semnificație unora dintre ele;

- **funcția de diagnostic socială** - orice studiu sociologic asupra unei „probleme” sau fenomen social urmărește să pună un diagnostic realității investigate, fără de care nu pot fi formulate orientările, concluziile și propunerile practice.

- **funcția predictivă** - aceasta se conturează grație capacității sociologiei de a cerceta fenomenele și procesele sociale nu doar în sensul cunoașterii, înțelegerii și explicării lor, ci și pentru formularea unor previziuni, prognoze referitoare la evoluțiile lor;

- **funcția aplicativ-constructivă** (sau praxiologică) - se manifestă prin însușirea acestei discipline științifice de a avea un statut activ și implicat, o vocație transformatoare și constructivă. Studiile concrete, ce surprind perturbările manifestate în grupuri și colectivități sau impedimentele desfășurării normale a unor fenomene și procese sociale, ca și cele vizând direct perfecționarea unei structuri organizaționale într-un grup sau ameliorarea unor relații disfuncționale

într-un palier al societății, contribuie, într-o măsură mai mare sau mai mică, la realizarea unor modificări benefice în structurile sociale. Oferind soluții și modalități concrete de diminuare sau îndreptare a unor fenomene disfuncționale, sociologia deschide o cale fertilă de raportare a conținutului ei teoretico-empiric la nevoile societății.

Dimensiunea temporală a fenomenelor sociale conduce la o clasificare a legilor sociologice în: **legi sincronice**, sau structurale, care formulează raporturile necesare de simultaneitate și interdependență între fenomene sociale, între elemente, însușiri sau aspecte ale acestora și **legi diacronice**, sau genetice, care stabilesc un raport de succesiune între două fenomene, procese sau între componentele aceluiași fenomen sau proces.

3. Studiul sociologic și eșantionarea în sociologie

Studiul sociologic sub aspect operațional descrie:

- sentimente și credințe (ceea ce vrei să lași să se vadă – răspunsul la întrebările din sondaje);
- părerea celorlalți (sociologul vrea să vadă tendințele și nu motivele sau cauzele care determină mișcările sociale).

De exemplu: una din primele aplicații ale studiului făcut de către E. Durkheim în analiza fenomenelor sociale a vizat fenomenul sinuciderii. În analiza fenomenului sinuciderii, Durkheim s-a bazat pentru prima oară pe elemente de tip statistic, de tip procentual care vizau evidențierea numărului de sinucigași în Europa Occidentală și de Nord. Ca urmare a acestui studiu sinuciderea nu este un fenomen de tip patologic (a observat interpretând teoriile psihologice asupra sinuciderii că mulți din care se sinucid sunt conștienți de actul sinuciderii); a observat faptul că sinuciderea este într-o corelație directă cu gradul de civilizație (a analizat comparativ datele privind rata sinuciderilor din Italia și a observat că pe o perioadă de aproape 90 de ani numărul sinucigașilor este într-o dependență directă cu perspectivele economice ale Italiei având cotele cele mai înalte în locurile în care economia era cea mai dezvoltată) a observat faptul că, sinuciderea este într-o dependență directă cu titlul de credință creștină acceptat și nu cu anumite locuri sau zone din Europa astfel încât în cadrul religiei catolice există o rată medie a numărului de sinucigași, în cadrul religiei protestante există o rată maximă a numărului de sinucigași iar în cadrul religiei iudee există o rată minimă a numărului

de sinucigași. Explicația autorului referitor la fenomenul observat este următoarea: *cu cât crește gradul de libertate a conștiinței individuale cu atât crește rata sinuciderii*. La fel, autorul a observat faptul că bărbații se sinucid într-un procent mai mare decât femeile. La fel, rata sinuciderilor atinge un nivel maxim în cazul categoriei sociale de oameni maturi și un nivel mic în cazul copiilor, respectiv, al bătrânilor.

În opinia sociologului român Carmen Furtună cercetarea sociologică este un demers ce cuprinde mai multe etape:

- 1) definirea problemei, delimitarea temei de cercetare, formularea acesteia într-o terminologie științifică adecvată;
- 2) examinarea bibliografiei aferente temei de cercetare, stabilirea reperelor teoretico-metodologice și identificarea conceptelor-cheie;
- 3) operaționalizarea conceptelor folosite, avansarea de ipoteze și prefigurarea eventualelor relații între variabilele avute în vedere ;
- 4) elaborarea unui plan de cercetare și alegerea metodelor, tehnicilor care vor fi aplicate;
- 5) colectarea datelor, înregistrarea informațiilor;
- 6) analiza datelor, verificarea ipotezelor de lucru, interpretarea rezultatelor cercetării;
- 7) formularea de concluzii și propuneri în cadrul unui raport destinat unui beneficiar sau care va fi dat publicității.

În aplicarea unei cercetări sociale, subiecții supuși analizelor elaborate sunt o parte dintr-un întreg, parte care este reprezentativă pentru populația respectivă. Este ușor de explicat faptul că nu este nici posibil, nici rațional eșantionarea unei întregi populații. Tocmai de aceea este o necesitate obiectivă eșantionarea unei părți, statistic reprezentative dintr-un etalon numit **populație**.

Eșantionul se definește ca o parte a unui întreg, a unei mulțimi umane, a unei colectivități sociale care este alcătuită dintr-un număr limitat de subiecți, de entități, care sunt selecționați științific pentru a surprinde caracteristicile aceluși întreg, ale acelei populații. Pe baza eșantionării se realizează stratificarea răspunsurilor în funcție de diferite criterii utilizate: vârstă, sex, apartenență socio-culturală, nivel de pregătire ș.a.m.d. Eșantionarea este operația propriu-zisă de stabilire a eșantionului care este reprezentativ statistic.

Pentru ca eșantionarea să fie eficientă trebuie respectate două condiții: în primul rând, eșantionul trebuie să fie reprezentativ din punct de vedere cantitativ (ca mărime), în al doilea rând, eșantionul trebuie să fie reprezentativ din punct de vedere calitativ (ca structură).

Eșantionul reprezentativ statistic este cel care reproduce exact caracteristicile întregului, a populației care este supusă cercetării experimentale. Gradul de reprezentativitate al eșantionului depinde de:

- Mărimea populației.
- Abaterea standard care arată mărimea dispersiei valorilor extreme față de cele medii.
- Eroarea admisă.
- Caracteristica centrală.
- Precizia informațiilor obținute și probabilitatea ca aceste date să fie valide.

Sondajul statistic se definește ca fiind operația practică prin care se colectează date reprezentative în scopul de a calcula indicatori statistici prin intermediul cărora se poate caracteriza o întreagă populație din interiorul căreia a fost realizată alegerea subiecților respectivi pentru ca eșantionul realizat să surprindă caracteristicile vizate din acea populație.

Judecând raportul dintre sociologie și psihologie, recunoaștem faptul că societatea este o totalitate în care aspectele psihice reprezintă o parte componentă a ei, iar psihologia se subordonează preocupărilor sociologice. Rezultatul intersecțiilor psihologiei cu sociologia a fost fundamentarea unei noi discipline hibride: a **psihologiei sociale** sau **psihosociologiei**.

4. Psihosociologia ca disciplină de hotar între psihologie și sociologie

Psihosociologia sau **psihologia socială** studiază și analizează diferite modalități și aspecte prin care putem ajunge să înțelegem alte persoane. Psihosociologia este o disciplină de hotar. Ea își revendică teritoriul aflat la intersecția psihologiei cu sociologia, preluând ceea ce este social în psihologie și ceea ce este psihologic în sociologie. Domeniul de cercetare a psihosociologiei este **interacțiunea umană**. În tot ceea ce întreprinde, omul se plasează într-o continuă negociere a pozițiilor și relațiilor sale, a credințelor și reprezentărilor sale sociale. După Serge Moscovici, psihologia socială este știința fenomenelor de

ideologie (cogniții și reprezentări sociale) și a fenomenelor de comunicare. G. Allport (1968) consideră că „psihologia socială încearcă să explice în ce mod gândurile, sentimentele și comportamentele individului sunt influențate de prezența imaginată, implicită sau explicită a altora”.

Specificul psihologiei sociale este faptul că abordează concomitent ambii termeni ai cuplului **individ-societate**, fără a-i trata ca realități autonome.

Pe parcursul stabilirii sale, **psihologia socială** s-a dezvoltat ca o știință a normelor, legităților, regularităților de funcționare ale individului în social. Cercetarea științifică din domeniul psihologiei sociale are ca scopuri principale observarea și explicarea comportamentelor individuale și colective.

Practic, un psiholog social se întreabă de ce o persoană reacționează într-un mod și nu în altul atunci când este în contact cu o altă persoană, cu o situație sau un fenomen social; care sunt factorii care influențează acțiunile umane; cum se formează și se comportă grupurile etc.

Psihosociologia și-a arendat studiul particularităților individului în raporturile cu altul, respectând singularitatea și capacitatea de evoluție a fiecăruia, subliniind fenomenele afective, inconștiente care influențează conduitele și reprezentările individuale și colective. Astfel, psihosociologia se raportează mereu la contextul cultural, politic, economic sau social în care evoluează actorii sociali.

Psihosociologia de inspirație clinică este preocupată de relațiile intrapsihice, de disfuncțiile structurilor și unităților sociale, de dinamica grupurilor și instituțiilor, de modificările psihice ale actorilor sociali aflați în relații tensionale (conflicte, excluderi, marginalizare). În centrul psihosociologiei stă individul care suportă consecințele distorsiunilor, analizează tensiunile interpersonale, alianțele, rupturile, și contradicțiile.

Psihosociologul are deci responsabilități în proiectele de redresare socială. *Demersul psihosociologului nu este doar cunoașterea, ci și acțiunea, organizarea proiectelor de schimbare a unor situații inadecvate, intervenția asupra câmpului social.*

Psihologia socială este un produs al societăților industriale din Vest. Născută în Europa Occidentală ea a fost exportată în SUA, unde

și-a consolidat statutul de știință (sec. XIX), fiind apoi importată înapoi în Europa de Vest (sec. XX).

Curențele de idei din psihologia socială occidentală sunt astăzi rapid și amplu prezentate în diverse publicații. La fel ele sunt pe larg experimentate și aplicate de către Laboratorul „Psihologia câmpului social” de la Universitatea Al. I. Cuza din Iași fiind coordonate de A. Neculau. Conform opiniei acestor cercetători, în plan mondial, în evoluția psihologiei sociale s-ar putea decupa **cinci etape**:

1. Preistoria (sec. al VI-lea î. Hr. – sec. al XIX-lea);
2. Fondatorii (1880-1934);
3. Perioada clasică (1935-1960);
4. Perioada modernă (1961-1989);
5. Perioada contemporană (după 1990).

Raporturile psihologiei sociale cu sociologia. Sociologia urmărește formele concret - istorice ale societății, care alcătuiesc profilul material și spiritual al unei formațiuni social-istorice, legile mișcării grupurilor sociale, instituțiile și activitățile social-politice. Prin metodele sale de cercetare, sociologia se apropie de statistică și demografie. Ea împrumută de la istorie viziunea vieții sociale ca întreg și urmărește câte un element structural relativ particular al vieții sociale, cum ar fi familia, căsătoria, alegerea profesiei, nivelul de trai, structura claselor și categoriilor sociale, propagarea culturii, formarea opiniei publice. Cercetarea psihosocială este și ea prezentă în toate aceste domenii. Cercetarea psihosocială are un caracter statistic (indirect).

Psihologia socială însă, încearcă să surprindă atitudinile și comportamentele înregistrate la oamenii care le produc și la situațiile concrete, schimbătoare în care sunt puși acești oameni. Ea încearcă să descifreze componente ale fenomenelor spirituale, precum dispoziții, opinii, voințe, sentimente, tradiții și obiceiuri care influențează fenomenele sociale obiective. Sociologia și psihologia socială se interesează deopotrivă de situații, vârstă, profesie, ori instituții. Dar psihologia socială, spre deosebire de sociologie, ia în considerare influența întregului sistem al relațiilor sociale asupra formării psihologiei grupurilor și colectivităților. Evident că psihologia socială ține seama de datele sociologice, de descrierile și teoriile sociologice, ca și cadru aplicativ pentru cercetare, în special în cazul studierii

psihologiei sociale industriale, politice, economice, militare sau medicale.

5. Metode și tehnici de cercetare în psihologie și sociologie

A observa și a înțelege ce se petrece în lumea înconjurătoare este o tendință umană înăscută și un act de supravețuire (*cunoașterea comună*). Alt gen de cunoaștere este *cunoașterea științifică* – acțiune deliberată supusă unor reguli precise și soldată cu finalități clare. Cercetarea psihologică este un proces de cunoaștere științifică ce-și propune observarea și măsurarea comportamentelor umane în scopul descrierii, explicării și predicției lor. Metodele de cercetare sunt cele care sugerează căile cele mai bune pentru testarea ipotezelor teoretice (enunț explicit și testabil cu privire la condițiile în care un eveniment va surveni). Altfel spus, *metodele de cercetare* sunt ansambluri de operații intelectuale prin care o disciplină științifică încearcă să descopere adevărul. Orice metodă are un caracter operațional, deoarece furnizează un set de reguli, etape, tehnici sau instrumente și organizează munca de cercetare pentru a atinge cu siguranță scopul propus. Din punct de vedere etimologic, metodologia semnifică „teoria metodelor”, provenind din limba greacă: *methodos* și *logos*. Vlăsceanu, L., arată faptul că metodologia cercetării sociologice „reprezintă o analiză a metodelor și tehnicilor aplicate în realizarea și finalizarea cercetării sociale”.

Principalele metode de cercetare utilizate în științele sociale sunt:

- **observația;**
- **ancheta;**
- **experimentul;**
- **studiul de caz;**
- **metoda documentară.**

1. Observația este un act de urmărire și descriere sistematică a comportamentului și evenimentelor studiate ce au loc în mediul social natural. În cadrul observației are loc constatarea și notarea fidelă a fenomenelor așa cum se desfășoară ele în realitate. Caracteristica esențială a observației este *caracterul său de non-intervenție*. Observatorul urmează fluxul evenimentelor, dar nu intervine pentru a le modifica.

Caracteristicile observației:

- 1) are un caracter flexibil;
- 2) gradul de structurare poate varia de la un grad mare de structurare până la o situație liberă de urmărire sistematică;
- 3) observația se poate focaliza pe aspecte și dimensiuni specifice, înguste sau poate avea un caracter general.

Cu cât avem mai multe observații, cu atât precizia concluziilor formulate pe baza lor crește. Înregistrarea aspectelor observate se poate realiza printr-o simplă luare de note sau prin utilizarea de mijloace audio-vizuale, care să ne permită urmărirea repetată și independentă a celor înregistrate.

2. Ancheta este metodă de cercetare bazată pe colectarea datelor de la un eșantion extras dintr-o populație mai largă, în scopul prelucrării lor și generalizării rezultatelor. Unitățile de analiză pot fi persoane, grupuri, organizații, zone geografice sau culturale, instituții etc. (Vlăsceanu, 1986). Ancheta presupune utilizarea instrumentelor de investigație standardizate. Tehnicile principale de culegere a datelor într-o anchetă sunt *chestionarea și interviuarea subiecților* (Chelcea, 2001). O formă particulară a anchetei este *sondajul de opinie*. Anchetele sunt realizate de laboratoarele de cercetare ale unor universități sau de institute specializate. Printre tehnicile care se combină mai frecvent în cadrul unei anchete de psihologie socială putem numi: *eșantionarea, interviul individual și de grup, chestionarul scris, studiul documentelor, analiza multivariată a datelor* s. a. Principalele etape ale unei anchete sunt: 1. *identificarea temei cercetării*, 2. *formularea ipotezelor*, 3. *operaționalizarea conceptelor*, 4. *eșantionarea*, 5. *aplicarea instrumentului de cercetare*, 5. *analiza datelor și redactarea raportului de cercetare*.

3. Experimentul este o metodă de cercetare științifică a relațiilor dintre diverse fenomene într-un cadru strict controlat, bazată pe modificarea unor factori și menținerea constantă a altora (stabilirea cauză efect între două fenomene observabile și măsurabile). Experimentul este o *metodă predictivă*, adică cercetătorul poate indica cu siguranță că, în anumite condiții, un anumit eveniment se va întâmpla cu regularitate. Pentru atingerea acestui scop, predicția respectivă trebuie să fie testabilă, adică să existe posibilitatea practică de manipulare a condițiilor de derulare a fenomenelor studiate și de observare a lor (Myers și Hensen, 1997).

Elementele de bază ale unui experiment sunt: *variabila independentă* (un factor care este manipulat de experimentator), *variabila dependentă* (efectul intervenției variabilei independente) și *variabila de control* (un factor constant menținut pe parcursul cercetării).

4. Studiul de caz este o metodă de cercetare individuală a datelor, produselor, activității persoanei investigate. Prin urmare, metoda studiului de caz este elocvent manifestată prin analiza datelor biografice, analiza istoriei bolii (fișa medicală a pacientului), analiza manifestării unui sau altui fenomen, etc.

5. Metoda documentară este o metodă de înregistrare sistematică a datelor evenimentului, fenomenului ce a avut loc cu scopul de a fi analizate pe parcurs.

Metodologia științelor sociale are în structurile sale următoarele elemente:

- Un obiect/fragment al cercetării sociale;
- Un sistem de reguli;
- Un set de proceduri explicative și/sau descriptive;
- Un sistem de evaluare a regulilor și procedurilor întrebuițate;
- Un punct final al interpretării și înțelegerii realităților sociale.

În metodologia științelor sociale analiza cauzală se bazează întotdeauna pe câțiva termeni unanim acceptați. Astfel, afirmația cauzală constă din două elemente numite *variabile*. Cele două variabilele sunt numite: *variabila dependentă* și *variabila independentă*. Variabila independentă este considerată întotdeauna ca fiind *cauza*. Variabila dependentă este considerată întotdeauna ca fiind *efectul*. Variabila independentă este simbolizată cu X. Variabila dependentă este simbolizată cu Y. Variabila independentă este întotdeauna *antecedentă*, iar variabila dependentă este întotdeauna *consecința* sau *consecventul*. Variabila independentă este *exogenă* (are o cauză externă) și nu are o variație în raport cu proiectul cercetării (este oarecum fixă). Variabila dependentă însă, *are o variație*, cel puțin ipotetică, față de variabila independentă.

Simbolizarea relației logice cauzale este de forma: $F(X)=Y$ (Y este funcție de X) ori xRy (X este în relație directă cu Y) ceea ce indică faptul că, de câte ori X se întâmplă apare Y, sau de câte ori X

are o valoare, Y primește o valoare fixă, replicabilă, astfel încât, dacă valoarea lui X se modifică, se schimbă nemijlocit și valoarea lui Y.

Problema cauzalității constă în faptul că nu putem fi la nivel empiric martorii întotdeauna direcți ai relațiilor cauzale astfel încât putem să observăm numai succesiunea evenimentelor (Dacă este aprins becul atunci văd bine, dacă deschid ochii tavanul este deasupra capului – dar în realitate nu pot să țin ochii deschiși în continuu) și nu putem observa cum X îl influențează în mod direct pe Y. Observăm întotdeauna numai succesiunea evenimentelor, ceea ce arată faptul că suntem întotdeauna martorii unor stări care se înlocuiesc și urmează unele prin celelalte când vorbim despre cauzalitate.

Implicația este forma cea mai tare a relațiilor cauzale și este exprimată sub forma: „Dacă există X atunci (urmează cu necesitate) Y”. *Urmează cu necesitate* înseamnă regularitatea apariției (dacă apare X și Y se întâmplă), *inferență validă* (este necesar și adevărat că Y urmează după X), *covariație* (X se află în relație cu Y și dacă X se modifică și Y se modifică) și *asociere negativă* (dacă X nu apare, nu se întâmplă nici Y).

Variabilele pot fi analizate printr-o diadă - este / nu este, (de exemplu un anumit partid aflat la guvernare): prin diferențe calitative (de exemplu veniturile pe familiile dintr-o societate); prin valori exprimate prin numerale ordinale (ierarhie) sau prin numerale cardinale.

Legătura care este stabilită de la început, pe parcurs sau la sfârșitul situației experimentale între variabila independentă și variabila dependentă este numită **ipoteză**.

Ipotezele nucleare sunt cele care fac legătura între o singură variabilă independentă și o singură variabilă dependentă. Celelalte care presupun un multiplu, fie în privința variabilelor independente, fie în privința variabilelor dependente se numesc *ipoteze interacționale*. Ipotezele interacționale simple fac legătura între mai multe variabile independente și o singură variabilă dependentă. *Ipotezele interacționale complexe* fac legătura între mai multe variabile independente și o mai multe variabile dependente.

Din punct de vedere statistic, prin *corelație* se măsoară forța care apare între două măsurători ale variabilei dependente. Prin corelație se vizualizează și variațiile unui variabile dependente în raport cu

variațiile unei alte variabile dependente. Prin măsurarea variabilei dependente se poate ajunge la trei cazuri:

1. *dispersia întâmplătoare, aleatorie* – care arată faptul că variațiile celor două măsurători ale variabilelor dependente nu au nici o legătură între ele. Rezultă faptul că variabilele dependente sunt independente unele față de altele. De exemplu, cunoscând culoarea părului indivizilor (prima variabilă dependentă) nu putem spune nimic despre coeficientul de inteligență al indivizilor (a doua variabilă dependentă).

2. *legătura funcțională* - care arată faptul că fiecărei valori a variabilei independente X îi corespunde o valoare fixă Y. Este cazul implicațiilor tari care se regăsește numai în domeniul fizic și care este puțin aplicabil în domeniul științelor socio-umane.

3. *legătura stocastică* – se pot descoperi variațiile care apar în măsurarea valorilor a două variabile dependente în mod statistic. Astfel se pot analiza relații mai mici sau mai mari în analiza a două fenomene. Prin studierea corelației se ajunge la estimarea atât a gradului de relație dintre două serii de date (se stabilesc corelații pozitive dacă variabilele dependente cresc simultan) cât și a sensului acestor relații (corelațiile sunt negative dacă variabilele dependente cresc în sens invers).

Întrebări și exerciții pentru autoevaluarea și consolidarea cunoștințelor:

1. Definiți notiunea psihologie generală și conceptele ei de bază.
2. Caracterizați cele trei sisteme ale personalității, după Z. Freud.
3. Care sunt principalele trăsături ale subconștientului și inconștientului.
4. Definiți conceptul sociologie și conceptele ei de bază.
5. Explicați noțiunea de studiu sociologic.
6. Enumerați criteriile de eșantionare în sociologie.
7. Definiți conceptul psihologie socială.
8. Care sunt etapele principale a dezvoltării psihologiei sociale?
9. Numiți principalele metode utilizate în științele sociale.
10. Definiți metoda experimentului și caracteristicile ei principale.
11. Definiți metoda anchetei și caracteristicile ei principale.
12. Numiți principiile metodologice din cadrul cercetărilor sociale contemporane.

Bibliografie

1. Berger Peter & Luckmann Thomas *Construcția socială a realității*. București: Editura Univers, 1999.
2. Chelcea Septimiu *Un secol de cercetări psihosociologice*. Iași: Polirom, 2002.
3. Chelcea Septimiu *Metodologia cercetării sociologice*. București: Editura Economică, 2001.
4. Doise W., Deschamp J. C. *Psihologie socială experimentală*. Iași: Polirom, 1996.
5. Golu P. *Fundamentele psihologiei sociale*. Constanța: Ponto. 2000.
6. Neculau A. (coord.) *Manual de psihologie socială*. coordonator Iași: Polirom, 2003.
7. Moscovici S. *Psihologie socială sau mașina de fabricat zei*. Iași: Polirom, 1994.
8. Neculau, A. (coord.) *Psihologie socială*. Iași: Polirom, 1996.
9. Tucicov-Bogdan A. *Psihologia socială în România*. București: Editura Academiei, 1984.

TEMA 2. PERSONALITATEA - O CONSTRUCȚIE BIO-PSIHO-SOCIALĂ

Structura:

1. Noțiunea de personalitate în psihologie.
2. Teorii ale *conceptului de eu*.
3. Motivația, scopurile și aspirațiile persoanei.
4. Sfera afectivă a personalității. Voința.
5. Temperamentul – latura biologică a personalității.
6. Caracterul – latura socială a personalității.
7. Aptitudinile – ca însușire a personalității.

Obiectivele operaționale:

- Consolidarea cunoștințelor despre individ, om, persoană, personalitate.
- Familiarizarea cu teoriile personalității și formarea *conceptului de eu*.
- Analiza conceptelor temperament, caracter, aptitudini.
- Explicarea naturii motivelor și a motivației umane.
- Identificarea elementelor sferei afective și analiza componentelor voinței.

Cuvinte-cheie: personalitate; persoană; individ; motivația; scop; aspirații; temperament; caracter; aptitudini; sfera afectivă; voința.

1. Noțiunea de personalitate în psihologie

Dicționarul Larousse definește **personalitatea** ca un element stabil al conduitei unei persoane; ceea ce o caracterizează și o diferențiază de alte persoane. Fiecare individ are particularitățile sale individuale, afective și conative a căror ansamblu determină personalitatea.

Psihoterapeutul român I. Dafinoiu afirmă că **persoana** desemnează individul uman concret, iar **personalitatea** este o construcție teoretică elaborată în scopul înțelegerii și explicării modalității de ființare și funcționare ce caracterizează organismul psihofiziologic pe care îl numim „**persoană umană**”.

Termenul **individ**, pe de o parte, presupune ființa unitară, indivizibilă (lat. *individum*), pe de altă parte – reprezentant separat al comunității. Particularitățile individului: vârstă, gen, constituție,

particularități neurodinamice – reprezintă predispoziția pentru dezvoltarea ulterioară a persoanei.

Personalitatea este subiectul uman privit în cele 3 ipostaze ale sale: *subiect pragmatic*, al acțiunii (homo faber), cel ce transformă lumea și tinde să o stăpânească; *subiect epistemic*, al cunoașterii (homo sapiens - sapientissimus), cel ce ajunge la conștiința de sine și de lume, întrucât beneficiază de cunoștințe și participă la procesul de cunoaștere realizat de omenire; *subiect axiologic*, purtător și generator al valorilor (homo valens), acea ființă care fără a se rupe de natură a depășit-o și a creat cultura, valorile adevărului, binelui, frumosului, fiind condus de semnificații, credințe, idealuri, oferind sens superior propriei vieți.

Condițiile psihologice joacă un rol considerabil în dezvoltarea personalității. Aceasta se schimbă continuu și sub influențele maturizării biologice și a experiențelor persoanei. Ca sistem suprastructurat deschis, personalitatea este rezultatul dezvoltării unitare prin procesul învățării a însușirilor înnăscute și dobândite sub influența mediului socio-cultural, asigurând fiecărei individualități o adaptare, originală și activă, la mediul inconjurător.

Întrebarea care continuă să fie controversată este aceea a raportului dintre ponderea determinărilor interne (ereditare) și cea a condițiilor externe în structurarea întregului personalității.

În scopul explicării naturii personalității, mai mulți autori s-au pronunțat cu unele teorii prin care tind să explice evoluția și componentele personalității.

Prin urmare, în teoria analitică **K. G. Jung** divizează persoanele în două tipuri de bază: *introverți* și *extraverți*. Introverții sunt persoane orientate preponderent spre sine, pe ei mediul extern îi interesează puțin, aparent sunt liniștiți, echilibrați, necomunicabili, se mențin în umbră, contactele sociale sunt limitate. Extraverții sunt orientați spre obiect, sunt persoane deschise, percep și sunt influențați de evenimentele externe, le place să se afle în centrul evenimentelor.

Alt reprezentant al psihologiei analitice **A. Adler** a acordat o importanță majoră condițiilor sociale în viața omului. Adler a afirmat că fiecare persoană este mai mult sau mai puțin stabilă în relațiile sale cu mediul social. Dacă persoana manifestă interes, grijă, bunăvoință față de alții, el respectiv nu va deveni brusc agresiv, răutăcios și egoist. Autorul a evidențiat unicitatea fiecărei personalități, iar pentru

deosebirea tipologiilor s-a folosit de două criterii: nivelul interesului social (cât este de interesată persoana de productivitatea muncii) și nivelul activismului persoanei (cât este persoana de energică). Astfel, Adler a evidențiat 4 tipuri de personalitate: dominant, evadator, evitant și social util. Primele trei tipuri se caracterizează printr-un interes social slab sau lipsa acestuia, al patrulea însă are interes social înalt și nivel sporit de activism.

Alt curent în psihologie, *funcționalismul* tinde să explice personalitatea preponderent prin studierea funcțiilor psihice cu ajutorul cărora individul se adaptează la mediul schimbător prin alegerea metodelor efective de adaptare.

B. Skinner reprezentant al școlii behavioriste pune accentul pe analiza experienței trecute a persoanei și a particularităților înnăscute. Omul este văzut ca un organism care posedă un anumit ansamblu de reacții comportamentale acumulate. Omul este punctul de intersecție a multitudinii factorilor genetici și condițiilor mediului. După Skinner, studierea personalității include în sine studierea relațiilor dintre comportamentul organismului și rezultatul care se prezintă ca un factor de consolidare. Skinner deosebea 2 tipuri de comportamente de bază: *respondent* (reacția la stimul cunoscut) și *operant* (controlat de rezultatul care urmează comportamentului). Comportamentul operant este determinat de situația care urmează reacției. Dacă consecințele sunt pozitive, atunci șansele de a se repeta o anumită reacție crește, și invers.

În *abordările existențial-umaniste* a personalității, forța principală a dezvoltării personalității e considerată - tendința înnăscută către autoactualizare; iar dezvoltarea personalității este dezvoltarea acestei tendințe. După **C. Rogers** există două tendințe înnăscute: prima tendință spre *autoactualizare* și a doua tendință - *mecanismul de control a dezvoltării persoanei*. În baza acestor tendințe la om apare o structură deosebită a personalității, care include „eul ideal” și „eul real”. Aceste două structuri pot fi atât în relații de armonie cât și în relații de disarmonie. Scopul vieții, după C. Rogers este de a realiza potențialul înnăscut la maxim, prin utilizarea tuturor posibilităților și talentelor. El își centrează teoria pe ideea „sinelui”, a *conceptului de sine*. În opinia lui K. Rogers, în caz când imaginea personalității lui se află în pericol, individul dezvoltă mecanisme de apărare în anumite situații care protejează sinele de confruntare cu situația reală. Aceste

mecanisme de apărare sunt: *negarea, refuzul de a accepta prin cele întâmplate și distorsionarea (prin schimbare, schimonosirea informației în felul în care ar fi inofensivă pentru persoană).*

Alt reprezentant al psihologiei umaniste, **A. Maslow** a deosebit 2 tipuri de trebuințe care stau la baza formării personalității:

1. *deficitare* – se diminuează după ce au fost satisfăcute;
2. *de „creștere”* – care se intensifică după realizarea lor.

După Maslow există 5 nivele ale motivelor 1. *fiziologice.* 2. *de siguranță* 3. *de apartenență* 4. *de autoapreciere* 5. *de autorealizare.* Primele două nivele sunt deficitare, al treilea de trecere, al patrulea de creștere, iar al cincilea de perfecțiune. Maslow a elaborat teoria dezvoltării ierarhice a motivației după care mișcarea la un nivel mai înalt are loc după satisfacerea unui nivel mai inferior. Autoactualizarea (autorealizarea) este starea perfecțiunii omului. Nevoia de autoactualizare a *sinelui* nu se conturează până ce nu există o satisfacere anterioară a nevoilor fiziologice, de siguranță, de dragoste și de stimă, însă chiar satisfacerea nevoilor de bază nu e suficientă pentru a garanta apariția acestui proces de actualizare a sinelui.

În *psihoterapia existențială*, conceptul central este existența omului. Manifestările de bază ale existenței umane sunt: grija, frica, hotărârea, voința, rușinea, dragostea. Conștientizându-și existența (adică identificându-și sensul vieții sale), omul obține libertatea ființei sale. *Logoterapia*, numită și *terapia prin cuvint* este conceptul cheie a psihologiei existențialiste fiind inițiată de **V. Frankle**.

În *abordările cognitive și social-cognitive* ale personalității, **Kelly** propune conceptul de structuri cognitive cunoscute sub numele de „constructe”, adică modul de a construi evenimente sau de a vedea lumea cu scopul de a anticipa viitorul. Această teorie a fost numită *teoria constructelor personale*. Oamenii elaborează multe constructe în cursul vieții pentru a face față diverselor situații, evenimente sau pentru a interacționa adecvat cu alte persoane. Repertoriul de constructe se îmbogățește pe măsură ce subiectul se confruntă cu noi situații sau persoane.

Accentul pus pe învățarea prin observație sau moderare reprezintă aspectul cel mai important al teoriei lui **Bandura**. Bandura arată că majoritatea comportamentelor umane sunt achiziționate prin intermediul exemplului (modelului) care poate avea un caracter intențional sau accidental. Prin modelare este posibilă achiziționarea

unor comportamente noi, cât și întărirea sau, dimpotrivă, slăbirea vechilor repertorii de comportamente. În viața reală oamenii sunt mai tentați să se lase influențați de către cineva care ne seamănă, decât de cineva care ne este total diferit. Deasemenea, noi suntem tentați să imităm comportamentul unei persoane de același sex. La fel, vârsta subiectului are un rol important în modelare. În cazul, în care, comportamentul de imitație este întărit pozitiv (adică acceptat de societate) forța de imitație a modelului se amplifică.

Personalitatea este rezultatul interacțiunii complexe a mai multor categorii de factori: *moștenirea biologică, mediul fizic, cultura, experiența de grup și experiența personală*. Moștenirea biologică reprezintă materia primă din care se clădește viitoarea personalitate. Aparținând aceleași specii, oamenii au o serie de caracteristici biologice comune. În același timp, fiecare persoană se naște cu o serie de particularități biologice care îi conferă un caracter de unicitate. Personalitățile indivizilor vor prezenta, deci, similarități și particularități condiționate biologic. Mediul fizic este considerat, de unele teorii, ca un factor determinant în modelarea personalității. Determinismul geografic s-a bucurat mult timp de reputația unei teorii științifice riguroase. La fel, cultura constituie unul dintre factorii importanți de modelare a personalității. Prin cultură se înțelege totalitatea elementelor ce alcătuiesc modul de viață al grupului social, comunității sau societății. Familia și alți factori de socializare transmit copiilor caracteristicile culturale, conformarea la ele fiind controlată la nivel social. Desigur, persoanele se conformează în grade diferite acestor exigențe și așteptări de personalitate. Legătura dintre cultură și personalitate este evidentă, întrucât formarea personalității constă, în mare parte, în interiorizarea elementelor unei culturi. Într-o cultură stabilă, integrată, personalitatea este un aspect individual al culturii, iar cultura este un aspect colectiv al personalității.

Normele reprezintă reguli de comportament acceptate sau sunt reguli ce pot sau nu să fie acceptabile în diverse împrejurări, orientând ființele umane în anticiparea reacțiilor unora față de alții; obiceiurile sunt reguli și convenții pe care indivizii le urmează fără să reflecteze prea mult asupra lor; moravurile au semnificație de norme vitale pentru existența oamenilor (interzicerea incestului etc.), iar legile, prin

sanționarea lor de către instituții statale, au caracter de norme oficializate.

Din norme derivă valorile unei culturi, normele reprezentând reguli de comportament, iar valorile - criteriile sau standarde pentru evaluarea comportamentului. Existența culturilor nu înseamnă că toți indivizii se comportă identic și întotdeauna la fel. Cei care împărtășesc elementele culturii generale pot să-și păstreze propriile valori, norme și stiluri de viață (grupuri etnice, religioase etc.), generând subculturi. Sunt însă și grupuri care resping elementele culturii generale a societății, intrând în conflict cu trăsăturile ei dominante. În acest caz, avem de-a face cu ceea ce poartă denumirea de *contraculturi* (secte religioase, grupuri cu comportamente deviate etc.).

Mediul socio-cultural are un rol important, dacă nu hotărâtor în formarea personalității. Cultura, fiind un produs specific uman de interacțiune socială, pune în valoare omul cu virtuțile, dar și imperfecțiunile sale, personalitatea reprezentând, după cum susține sociologul american Francis Merrill, aspectul subiectiv al culturii. În opinia lui F. Merrill, cultura este un produs specific uman de interacțiune socială, care oferă modele sociale ce sunt acceptate de către indivizi și reprezintă un determinant de bază al personalității (Francis Merrill, *Society and Culture*, Prentice Hall Inc., 1957, p. 247).

2. Teorii ale conceptului de *eu*

Conceptul de eu este o imagine complexă care include totalitatea reprezentărilor despre sine însuși împreună cu componentele afectiv – apreciative a acestor reprezentări. Conceptul de *eu* se formează pe parcursul vieții în interacțiune cu mediul social și realizează o funcție motivațional – reglatorie a comportamentului personalității.

Fondatorul conceptului de Eu, psihologul american W. James în lucrarea sa „Principiile psihologiei” (1890) a propus ideea de „*Eu*”, care ar cuprinde patru aspecte:

- *Eu* spiritual;
- *Eu* material;
- *Eu* social;
- *Eu* corporal.

Aceste aspecte alcătuiesc, pentru fiecare persoană, ansamblu de reprezentări despre sine. În continuare, R. Berns propune o structură a

conceptului de *Eu*, după criteriul ce crede persoana despre sine și alții despre el, deosebind:

- *Eu* real – ce reprezintă individul la moment;
- *Eu* social – după părerea lui, ce cred alții despre el;
- *Eu* ideal – cum ar vrea să fie.

La general vorbind, sursele pentru reflecțiile apreciative a individului despre sine sunt:

- Standardele și normele socio – culturale;
- Reacțiile sociale ale altor indivizi în raport cu persoana (interpretarea lor subiectivă);
- Standardele și criteriile individuale;
- Factologic individul dirijează două procese a autoaprecierii:
- Compararea *Eu- lui real* cu cel *ideal*;
- Compararea *Eu- lui real* cu cel *social*.

Evoluția conceptului de sine se produce în concordanță cu stadiile dezvoltării cognitive și vizează mai multe dimensiuni:

- recunoașterea în oglindă.
- conștiința sinelui corporal.
- apariția unor reacții emoționale diferențiate în funcție de implicarea eului.
- apariția în limbajul copilului a folosirii corecte a pronumelui personal „eu”.

A. Maslow vorbește despre „eul autoactualizat”, care ajunge la realizarea de sine. El a elaborat *piramida ierarhică a necesităților* - care stau la baza formării și dezvoltării conceptului de *eu*.

K. Rogers vorbește despre eul autentic, netrucat, nemascat. El deosebește în structura personalității *Eu-l real* și *Eu-l ideal*, care se găsesc în relații complexe de la armonie (congruență) la disarmonie.

Prin urmare un nivel înalt al congruenței dovedește prezența unei armonii înalte între *Eu-l real* și cel *ideal* și deci prezența unei autoaprecieri înalte. Nivelul inferior al congruenței denotă un nivel înalt al anxietății și semne ale depresiei.

Dupa S. Freud „**eu-l**” semnifică o instanță particulară a personalității, o verigă intermediară între *sine* și realitate. Pe de o parte, *Eu-l* ține sub control tendințele instinctive, brutale ale sinelui, iar pe de altă parte observă lumea exterioară și caută cele mai propice ocazii de satisfacere a tendințelor inconștiente.

„Eu - imagine” (sau imaginea de sine) se formează în baza cunoștințelor (rol, status, valori, norme).

3. Motivația, scopurile și aspirațiile persoanei

Noțiunea de **motivație** desemnează aspectul energetic, dinamic al comportamentului uman (provine din l. latină *motivus* - care pune în mișcare). Este definită ca o stare de *disociație și de tensiune care pune organismul în mișcare până ce ajunge la reducerea tensiunii și regăsirea integrității sale*, D. Lagache, definește motivația ca - un proces care susține și reglează activitatea.

Factorii dinamici interni care constituie elementele componente ale motivației - sunt *motivele*. La baza activității omului ca surse de acțiuni se găsesc o mulțime de motive: trebuințe, dorințe, sentimente, interese ce se prezintă sub forma unor „forțe latente” și numai puse în legătură cu o acțiune (adică fiind conștientizate) devin motive. Motivele în ansamblu pot fi definite prin intermediul cuvântului „pulsione” (mobilizare, îndemn).

Activitatea omului prin care el își satisface trebuințele nu se desfășoară întâmplător. Ea se caracterizează prin anumite relații de selectare față de obiectele sau situațiile din mediu. Această orientare e asigurată de motiv a cărei acțiune nu încetează decât atunci când e atins un anumit scop. Motivele prin natura și funcțiile lor constituie o sursă de activitate. Ele nu îndeplinesc rolul declanșator nemijlocit al reacțiilor comportamentale. Această funcție revine stimulilor din mediul exterior. Sumar, motivele alcătuiesc „*toate cauzele de ordin mental care produc sau tind să producă o acțiune voluntară în relațiile omului cu mediul său*”.

Aspirația este o dorință a cărei realizare constituie un progres, o dezvoltare într-o anumită direcție în care persoana vrea să se manifeste. *Nu orice dorință constituie o aspirație*. Nivelul de aspirație se referă la așteptările, scopurile sau pretențiile unei persoane privind realizarea sa viitoare. Eforturile făcute sunt în funcție de nivelul de aspirație. De aici, rezultă satisfacția sau insatisfacția trăită după un rezultat. Hurlow abordează aspirația ca un anumit standard pe care persoana se așteaptă să-l atingă. Mediul, familia, educația, experiențele precum și condițiile materiale și culturale influențează nivelul de aspirație. Nivelul de expectanță este ceea ce se așteaptă subiectul, dintr-o activitate sau alta. Nivelul de aspirație se referă la o realizare

mai îndepărtată, un progres ideal, pe când expectanța relevă o dorință momentană.

Scopul este obiectivul sau ceea ce-și propune persoana spre realizare prin activitatea sa. S. Buhler vorbea despre capacitatea specifică a fiecărei persoane de a-și stabili scopuri în viață. Cu cât persoana își definește mai bine scopurile, cu atât crește autodeterminarea sa, iar activitățile sale sunt orientate productiv. Scopul bine fixat întărește motivația de a acționa. În realizarea scopurilor de cele mai multe ori intervine o serie de situații care pe parcursul activității preiau forma de dificultăți sau bariere ce trebuie învinse. Dacă scopul este clar și persoana e pătrunsă de necesitatea ei, activitatea va fi orientată spre înlăturarea barierelor. Dacă scopul nu este bine fixat, la apariția unor dificultăți persoana poate abandona scopul orientându-se spre alte scopuri.

Întreaga activitate este susținută de anumite motive și orientată spre atingerea unor scopuri. Între motiv și scop se stabilesc relații multiple. *Scopul este subordonat motivului și o dată fixat întărește motivația ce la determinat.* De multe ori scopurile sunt fixate din exterior sub forma unor sarcini, cerințe. Același scop poate fi raportat la motive diferite și invers, același motiv, la diferite persoane poate determina fixarea diferitor scopuri. Motivele acționează din interiorul personalității, iar scopurile cu toate că sunt anticipate pe plan mintal au o natură obiectivă.

4. Sfera afectivă a personalității. Voința

În sfera afectivă se include toată gama de emoții, sentimente și stări de dispoziție a personalității. Afectivitatea are cea mai largă bază fiziologică deoarece este un produs al următoarelor părți ale creierului:

- *lobul frontal* exercită influență asupra comportamentului emoțional prin faptul că are conexiuni cu mecanismele integrative afective de la nivelul diencefalului, talamusului și sistemului limbic.
- *lobul temporal* are o importanță deosebită în viața emoțională iar leziunile lui produc tulburări emoționale negative sau pozitive.
- *talamusul și hipotalamusul* sunt considerate sediul principal al emoțiilor; structurile medio-bazale sub controlul direct al structurilor corticale produc tulburări emoționale esențiale care, respectiv, influențează asupra motricității, tonusului și comportamentului personalității.

Sfera afectivă are următoarele **proprietăți**:

– *polaritatea* reprezintă tendința de a gravita fie în jurul polului pozitiv, fie în jurul celui negativ și apare ca urmare a satisfacerii sau nesatisfacerii trebuințelor și aspirațiilor.

– *intensitatea* care indică forța, tăria, profunzimea de care dispune la un moment dat trăirea afectivă.

– *durata* constă în persistența în timp a proceselor afective, indiferent dacă persoana sau obiectul care le-a provocat sunt sau nu prezente.

– *mobilitatea* exprimă fie trecerea rapidă în interiorul aceleiași trăiri emoționale de la o fază la alta, fie trecerea de la o stare afectivă la alta.

– *expresivitatea* constă în capacitatea și puterea de exterioritate a sferei afective a personalității (emoțiile, sentimentele, dispoziția etc).

Procesele afective îndeplinesc un rol major în susținerea energetică a activității (dacă procesele cognitive furnizează imagini, concepte, idei, atunci cele afective furnizează energia necesară formării și operării cu aceste produse psihice). Ele potențează și condiționează acțiunea, „regizează” schimbările cu ambianța permițând stăpânirea ei. Chiar și situațiile frustrante și stresante dacă au o intensitate moderată îl ajută pe individ să se adapteze ambianței și să răspundă solicitărilor ei.

Frustrația reprezintă o stare de tensiune care apare în legătură cu tendința persoanei de a realiza o trebuință a sa, în acea situație în care ea se confruntă cu un obstacol. *Etimologic*, noțiunea de frustrație desemnează o păgubire, o privare de un drept sau un bun. În concepția freudistă, frustrația nu reprezintă altceva decât un factor conștient, rezultat din conflictul intra psihic, dintre „instanțe” și „pulsiiune” incompatibile. Ana Freud în lucrarea sa „*Eul - mecanism de apărare*” tratează frustrația ca un ansamblu de factori și procese prin care satisfacerea unor nevoi sau a unei motivații este împedicată din cauza unui obstacol sau a unei bariere. Stările de frustrație sunt generate de situații stresante, ca urmare a depășirii așa numitului „prag de frustrație”. Reacțiile de frustrare sunt determinate de o constelație de factori în care se includ atât particularitățile perceptuale cât și cele motivaționale, de învățare, temperamentale etc.

Voința este un proces psihic care constă în înaintarea scopurilor și reglarea acțiunilor pentru realizarea lor cu depășirea obstacolelor subiective și obiective. Funcția principală a voinței este *reglarea conștientă a activității și comportamentului*.

Structura actului volitiv presupune:

- *Formularea și înaintarea scopului*. Scopul formulat trebuie să fie accesibil pentru a putea fi realizat chiar dacă cere eforturi mari, în caz contrar se formează o obișnuință de a nu duce lucrurile până la capăt.

- *Elaborarea planului de acțiune*.

- *Selectarea căilor și mijloacelor de realizare a scopului*.

- *Lupta motivelor*, sau eliberare. Acestea pot fi inferioare (îndemnuri egoiste) și superioare.

- *Realizarea activității*.

- *Autoevaluarea* - se analizează, apreciază procedeele alese, eforturile depuse, concluziile obținute.

Se evidențiază un șir de **trăsături volitive de caracter**:

- *orientarea spre un scop*.

- *insistența* - arată o tendință permanentă a omului de a-si atinge scopul, opusul insistenței este *încăpăținarea*, când acțiunile omului sunt ghidate de îndemnuri egoiste de a acționa doar din propriile raționamente în pofida opiniei celorlalți.

- *independența* - omul are propriile păreri și convingeri, în conformitate cu care acționează, însă el poate sa analizeze și să accepte și părerile celorlalți dacă ele sunt raționale. Calitățile opuse sunt *negativismul* (omul tinde sa acționeze contra sfaturilor străine, chiar dacă acestea corespund convingerilor sale) și *sugestibilitatea* (omul este ușor influențat de alții și acceptă ușor altă părere).

- *promptitudinea (hotarârea)* - omul în situații dificile analizează profund și ia o decizie promptă și corectă; opusul este *pripeala* și *nehotărîrea* - oamenii se grăbesc se iee o decizie sau întârzie cu luarea acesteia, sau nu sunt siguri de ea.

- *perseverența* - presupune realizarea efortului volitiv o perioada îndelungată de timp, chiar și în condițiile în care aparent n-ar fi posibilă continuarea activității.

- *stăpânirea de sine* - controlul permanent al comportamentului propriu, capacitatea de a-și păstra calmul în situațiile dificile,

presupune rezistența și răbdarea; calitatea opusă este *impulsivitatea*, în care persoana acționează după primul impuls.

- *bărbăția și curajul* - îndeplinirea unor acțiuni în situații periculoase; calitatea opusă este *lașitatea*, în care frica blochează acțiunile persoanei.

- *punctualitatea*- capacitatea persoanei de a respecta termenii pentru activitățile și scopurile sale stabilite.

5. Temperamentul – latura biologică a personalității

Temperamentul este un sistem de trăsături individual tipologice înnăscute care determină dinamica proceselor psihice, a stărilor afective și manifestarea comportamentală în ansamblu.

Temperamentul nu determină inteligența, intelectul, nivelul de cunoștințe a omului, dar cât de mobil el este și cât de puternic se manifestă reacțiile lui afective.

În timpul îndeplinirii unei și aceleași acțiuni, diferiți oamenii se manifestă în mod diferit. Unii o îndeplinesc repede, în grabă, alții – încet, lent, metodic. Aceasta se explică prin faptul că persoanele date posedă diferite temperamente.

Temperamentul a fost studiat din cele mai vechi timpuri. Hipocrate susținea că în corpul omului circulă 4 lichide: sângele, fierea, fierea neagră, flegma. Aceste lichide corelează între ele și prevalează unul din ele, formându-se 4 categorii: *sanguinici*, *colerici*, *melancolici*, *flegmatici*. Temperamentul nu există în stare pură. Fiecare om dispune de o îmbinare a 2, 3 temperamente, însă prevalează unul. Particularitățile fiziologice și psihologice a fiecărui temperament sunt:

Coleric. Caracteristici pozitive: activ, energic, cu spirit de inițiativă, etc. Calități negative - iritabil, brutal, nereținut, certăreț, etc.

Sanguinic. Caracteristici pozitive: optimist, vesel, sociabil, amabil, binevoitor, etc. Calități negative - nepăsător, instabil emoțional, etc.

Flegmatic. Caracteristici pozitive: cumpătat, stabil emoțional, sociabil, chibzuit, insistent. Calități negative - moleșeală, indiferență, nepăsare, pasivitate, lene, etc.

Melancolic. Caracteristici pozitive: stări emotive profunde, intense, vulnerabili, sensibili, cordiali, perceperea profundă a lumii, etc. Calități negative - deprimare, susceptibilitate, pesimism etc.

Fiziologul rus, I. Pavlov, a descris trei particularități fundamentale ale sistemului nervos (SN), *forța, echilibrul și mobilitatea*, caracterizând după ele fiecare tip de temperament. Astfel:

1. *Forța* sau puterea proceselor de excitație și inhibiție - reprezintă capacitatea, rezistența sistemului nervos de a suporta o excitație sau o inhibiție foarte puternică de lungă sau scurtă durată.

2. *Echilibrul* proceselor de excitație și inhibiție - e asigurat de corelarea excitației și inhibiției. La unii aceste procese se echilibrează reciproc, la alții predomină excitația sau inhibiția.

3. *Mobilitatea* proceselor de excitație și inhibiție - capacitatea de a schimba repede viteza proceselor nervoase, rapiditatea apariției proceselor nervoase și a răspunsului la excitație.

Astfel, melancolicul - are SN slab; colericul - are un SN puternic, neechilibrat; sangvinicul posedă SN puternic, echilibrat, mobil; flegmaticul are SN puternic, echilibrat, inert.

H. Eysenck a propus un model de studiere a temperamentului construit din 2 perechi de factori: *extraversiune/introversiune* și *neurotizism/stabilitate emoțională*.

La îmbinarea acestor factori obținem următoarele corelații:

- *neurotic extravert* - iritabil, neastâmpărat, agresiv, excitabil, schimbător, impulsiv, optimist, activ;
- *neurotic introvert* - posomorât, anxios, rigid, reținut, pesimist, necomunicabil;
- *stabilitate emoțională extravert* - comunicabil, receptiv, bucuros, lider;
- *stabilitate emoțională introvert* - pasiv, gânditor, echilibrat, liniștit, de încredere.

6. Caracterul - latura socială a personalității

Caracterul ca latura relațional - valorică a personalității este un sistem de trăsături ale omului care arată atitudinea lui față de mediul social, activitate, față de sine și față de mediul obiectual.

Caracterul se află în strânsă legătură cu temperamentul dar nu sunt identice. Legătura se explică prin aceea că ambele au o bază fiziologică comună - tipul de sistem nervos, caracterul însă mai are o bază fiziologică - stereotipul dinamic - un sistem de legături nervoase.

Kattel apreciază caracterul drept rezultatul interacțiunii complexe dintre particularitățile personale și a mediului. În clasificarea

tipologiilor caracteriale tradiționale se includ abordările următorilor autori:

Tipologia lui K. Leongard presupune clasificarea persoanelor după criteriul accentuărilor unor trăsături de caracter. Prin urmare, autorul deosebește 9 tipuri de accentuări de caracter: *demonstrativ, anxios, emotiv, hiperpersistent, distimic, pedant, hipertim, schizoid și excitant*.

E. Fromm descrie 5 tipuri caracteriale: *receptiv, exploatator, achizițional, comercial, productiv*.

G. Allport evidențiază următoarele tipuri de caracter: *teoretician, economist, estetic, social, politic și religios*.

A. Adler descrie tipurile caracteriale în felul următor: *dominant, evadator, evitant și social util*.

În scop aplicativ, din multitudinea trăsăturilor de caracter a personalității le-am evidențiat pe acelea de care ar trebui să dea dovadă, în special, medicii. Ele cuprind următoarea descriere: *afirmativ; calm; binevoitor; responsabil; torerant; cu spirit practic; amabil; sincer; afectuos; expresiv; exigent; cutezator; sociabil; tandru; prudent; încrezător; cu spirit independent; conștiincios; perseverent; introspectiv; cu maturitate emoțională; autentic; politicos; realist; optimist; ferm etc.*

7. Aptitudinile – ca însușire a personalității

Termenul aptitudine provine din limba latină, de la cuvântul *aptus* care înseamnă „bun pentru” „capabil de”. Termenul are ca sinonime, *capacitate și abilitate*. Aptitudinea este un complex de însușiri psihice și fizice strict individuale, relativ stabile ale persoanei, care condiționează realizarea cu randament a unei anumite activități. Criteriile după care distingem o aptitudine este efortul cu care persoana realizează o anumită activitate și viteza realizării activității.

Deosebim câteva nivele de realizare a aptitudinii. Aptitudinile sunt însușirile potențiale ce pot fi valorificate în condiții favorabile. Dacă aptitudinile sunt dezvoltate, perfecționate și aplicate în situații reale ele devin *capacități ale persoanei*.

În ordinea devenirii personale la baza aptitudinilor stau predispozițiile pentru anumite activități. Predispozițiile sunt înnăscute. Concursul unor factori biologici, psihologici, sociali și culturali pot transforma predispozițiile în aptitudini și aptitudinile în capacități

personale. O acțiune negativă a condițiilor și cauzelor biologice, psihologice, de grup uman și culturale pot stopa devenirea benefică a predispozițiilor sau chiar pot cauza destructurarea acestora. Aptitudinile sunt parțial determinate genetic și parțial determinate de societate. Astfel, în funcție de gradul de dezvoltare și de complexitate aptitudinea poate trece în forme superioare.

Prima formă superioară a aptitudinii este **talentul**. Talentul este acea combinație a unor aptitudini care dă individului posibilitatea de realiza o activitate într-un mod nou, original și creator. Persoana talentată face ușor ceea ce alții fac greu.

Nivelul superior al formelor de dezvoltare aptitudinală este **genialitatea**. Genialitatea este o complexă sinteză de aptitudini ce realizează saltul de la condiția normalității la condiția anormalității în activitate realizând ceva absolut nou. Geniul creează paradigme adică modele noi neexistente până la el în activitatea în cauză.

După criteriul naturii proceselor psihice care concură la existența aptitudinii distingem *aptitudini senzoriale*, *aptitudini psihomotorii* și *aptitudini intelectuale*. Aptitudinile senzoriale sunt aptitudinile de a vedea, auzi, mirosi, etc. cu precizie mai mare decât media oamenilor. Aptitudinile psihomotorii sunt aptitudinile de a executa mișcări corporale complexe în care se combină calitățile fizice ale persoanei cu cele ale gândirii. Aptitudinile intelectuale sunt acele aptitudini prin care se manifestă la un nivel înalt procese ca memorarea, gândirea, imaginația, limbajul, etc.

Considerând gradul de specializare în activități socialmente constituite deosebim *aptitudini generale* cum este inteligența, limbajul, scrisul, cititul, etc. și *aptitudini speciale* cum sunt, de exemplu, aptitudini sportive, aptitudini artistice, aptitudini tehnice, aptitudini științifice de diferite spețe, aptitudini filozofice etc.

Întrebări și exerciții pentru autoevaluarea și consolidarea cunoștințelor:

1. Definiți noțiunile de individ, persoană, personalitate.
2. Identificați scopul comun al teoriilor personalității.
3. Identificați particularitățile fundamentale ale sistemului nervos (SN) după I. Pavlov.
4. Explicați diferența între caracter și temperament.
5. În ce constă legătura între caracter și temperament?

6. Cum se reliefează trăsăturile de caracter?
7. Explicați piramida ierarhică a motivelor după A. Maslow.
8. Definiți noțiunile de scop și aspirații ale persoanei.
9. În ce constă rolul major a proceselor afective?
10. Identificați structura actului volitiv.
11. Enumerați nivelele de realizare a aptitudinilor.
12. Exemplificați aptitudinile generale și cele speciale.

Bibliografie:

1. *Dicționar enciclopedic de psihologie*. Universitatea din București, 1979.
2. Iluț P. *Sinele și cunoașterea lui*. Iași: Polirom, 2001.
3. *Introduction to Social Psychology. A European Perspective*. (traducere în rusă), Editura by M. Hewstone, W. Stroebe, G. M. Stephenson Moscova, 2001.
4. Neculau, A. (coord.) *Manual de psihologie socială*. Iași: Polirom, 2003.
5. Neculau A. (coord.) *Psihologie socială*. Iași: Polirom, 1999.

TEMA 3. PERCEPȚIA CA PROCES PSIHIC. PERCEPȚIA SOCIALĂ

Structura:

1. Senzația și percepția ca procese psihice elementare.
2. Atenția ca percepție direcționată.
3. Elementele percepției sociale. Teoria atribuirii.
4. Imaginea de sine și percepția socială.

Obiectivele operaționale:

1. Familiarizarea cu procesele psihice cognitive elementare - *senzația și percepția*.
2. Consolidarea cunoștințelor despre atenție ca percepție direcționată.
3. Familiarizarea cu noțiunea de *percepție socială*.
4. Explicarea fenomenului atribuirii în viața cotidiană.
5. Identificarea elementelor constituirii imaginii de sine.

Cuvinte-cheie: senzația; percepția; atenția; percepția socială; teoria atribuirii; atribuirea eronată/părtinitoare; imaginea de sine.

1. Senzația și percepția ca procese psihice elementare

Senzația – proces psihic cognitiv, care presupune în reflectarea unor calități izolate ale obiectelor și fenomenelor, care nemijlocit acționează asupra organelor noastre de simț.

Funcțiile senzațiilor:

- de *reflectare* - adaptare și cunoaștere a mediului inconjurător;
- de *semnalare* - avertizează de primejdie;
- de *reglare* – sunt punct de plecare în dirijarea conduitei.

Manifestarea senzațiilor se măsoară prin praguri de sensibilitate diferite precum:

- *pragul de sensibilitate absolut de jos* arată forța minimală a excitantului care provoacă excitația.
- *pragul de sensibilitate absolut de sus* arată forța maximală, care, e aptă să producă sau schimbă intensitatea senzației de aceeași intensitate.
- *pragul diferențial* arată acea forță minimală a excitantului, care, adăugată la forța precedentă asigură apariția diferenței în intensitatea senzației.

Percepția – proces psihic cognitiv care constă în reflectarea obiectelor și fenomenelor în totalitatea însușirilor lor în momentul acțiunii acestora asupra organelor de simț. De obicei, omul matur nu sesizează obiectele în calitățile lor separate, ci le percepe în integritatea însușirilor lor.

Funcțiile percepției:

- *de localizare* - (ce se află și unde).
- *de recunoaștere* - (după formă, mărime, culoare, orientare).

Legile percepției:

- *integralitatea* - reflectarea obiectelor în integritatea proprietăților lor;
  - *structuralețea* – evidențierea părților componente;
  - *constanța percepției* - se formează pe parcursul vieții și asigură perceperea corectă a obiectelor indiferent de localizarea lor în spațiu;
    - *obiectualitatea* - asigurată de acțiuni perceptivă pe care omul le face pentru a evidenția obiectul din fundal;
    - *caracterul conștient* - numirea obiectului cu un cuvânt;
    - *obiectivitatea și subiectivitatea* - reflectarea obiectivă a lumii înconjurătoare, dar totodată are un caracter subiectiv.

Deosebim mai multe **tipuri de percepție:**

1. După analizatori:
  - vizuale;
  - auditive;
  - olfactive;
  - gustative;
  - tactile.
2. După prezența sau absența scopului:
  - *percepția voluntară;*
  - *percepția involuntară.*
3. După indicatorii mediului înconjurător:
  - *percepția timpului;*
  - *percepția spațiului;*
  - *percepția distanței.*

2. Atenția ca percepție direcționată

Atenția este o percepție orientată și un proces psihic care constă în concentrarea conștiinței asupra unui obiect și sustragerea de la alte obiecte concomitent.

Atenția nu e un proces psihic separat, ci un fenomen psihologic, o latură a vieții psihice, cu ajutorul căreia se dirijează toată viața psihică umană. Atenția caracterizează intensitatea activității cognitive și se materializează în concentrarea ei pe un sector relativ îngust, (o acțiune, un obiect, un proces, un fenomen). Prin orientarea activității psihice trebuie de subînțeles caracterul ei selectiv, deci separarea din împrejurime a obiectivelor concrete și fenomenelor sau alegerea unui anumit tip de activitate psihică.

Condiționarea fiziologică a atenției a fost explicată de Pavlov și completată de Uhtomskii. I. Pavlov a explicat atenția prin așa numitul *focar optimal al atenției* care asigură percepția, inhibând celelalte focare. Focarul optim, în care se formează cele mai prielnice condiții pentru formarea legăturilor temporale noi. Focarul optim nu este constant; atenția în permanență își schimbă obiectul care excită focarul optim. Atenția corelează cu voința și activitatea omului, bazându-se pe faptul, că orice activitate, nu poate fi posibilă fără manifestarea anumitor eforturi volitive.

Atenția îndeplinește următoarele **funcții**:

- *activează procesele necesare* în momentul dat și le inhibă pe cele care nu sunt necesare;
- contribuie la *selectarea bine orientată*, organizată a informației ce vine din sursele solicitate;
- asigură *concentrarea* de lungă durată a activismului la unul și același obiect.

În dependență de participarea voinței, se deosebesc următoarele **tipuri de atenție**:

- *involuntară* - se caracterizează prin: puterea și apariția neașteptată a stimulentei; noutatea, neobișnuința, contrastul stimulentei; mobilitatea obiectului; starea, dispoziția, emoții, trebuințe, interese.
- *voluntară* - se caracterizează prin: înțelegerea scopului, claritatea sarcinii, influența intereselor indirecte și formarea condițiilor prielnice pentru activitate.
- *postvoluntară* - apare după atenția voluntară fiind stimulată de interes. La început e nevoie de efort pentru concentrarea atenției după care, prin menținerea atenției efortul nu mai este necesar.

Însușirile atenției:

1. *selectivitatea* – capacitatea de a distinge un obiect din mai multe;

2. *volumul* - denotă numărul de unități informaționale pe care omul le poate cuprinde cu atenția;
3. *repartizarea* - abilitatea de a îndeplini două sau mai multe activități concomitent;
4. *comutarea* - transferul de la un obiect la altul;
5. *concentrarea* – menținerea atenției asupra unui obiect și sustragerea de la celelalte;
6. *stabilitatea* - durata menținerii atenției asupra unui obiect.

3. Elementele percepției sociale. Teoria atribuirii

Percepția socială se prezintă ca o activitate de selectare, organizare și interpretare a stimulilor, centrată pe un obiect social (persoană, grup, comunitate), dirijată de capacitățile psihologice motivația, credințele, trebuințele, cunoștințele și experiența subiectului, influențată de particularitățile socio-profesionale, de vârstă și sex, plasată într-un anumit context sociocultural.

Percepția socială este segmentul procesului cognitiv prin care persoana își formează imaginea despre sine și în același timp își conturează impresiile despre altul. Renato Tagiuri a propus termenul francez "*connaissance d'autre*", exprimând opinia că noțiunea dată ar reproduce întocmai esența procesului de "cunoaștere a altuia", denumit tradițional "percepție socială".

Au fost deduse și experimental verificate noi împrejurări în măsură să determine procesul percepției sociale care presupun următoarele: influența contextului sociocultural și a posibilităților psihoindividuale; factorii empirici care contribuie la transformarea lui: presiunea normelor grupale, empatia, diferențele de sex, de vârstă, comparația, efectul primei impresii.

Problemele percepției sociale au găsit o interpretare adecvată în categoriile apărute până atunci, cum erau cele de "simbol", "cunoaștere", "înțelegere", "gândire socială", "imagine". Exemplu de percepție socială poate fi: cercetarea opiniei societății despre un eveniment sau fenomen, astfel, în cadrul concepției sociale se includ toate opiniile și impresiile despre evenimentul sau fenomenul dat.

Percepția socială se referă la procesele prin care oamenii ajung să se înțeleagă unii pe ceilalți. Nu trebuie să uităm însă, că și noi, la rândul nostru, suntem obiectul cercetării celorlalți. Percepția socială asupra

imaginii de sine reprezintă ceea ce gândesc ceilalți despre noi, despre modul cum arătăm, cum ne comportăm, cine suntem și cum suntem.

Pentru a înțelege procesul percepției sociale, trebuie să distingem între două puncte de vedere:

- a) al celuilalt despre mine; (ce gândește el, (ea) despre mine).
- b) al meu despre părerea celuilalt asupra mea (ce gândesc eu despre părerea lui (ei) despre mine).

Punctul de vedere al celuilalt, sau celălalt ca reper și ca martor, este un factor important în construcția și reconstrucția imaginii de sine. Celălalt poate fi: *reper pasiv (adică pur și simplu, un termen de comparație)* sau unul *activ* (un altul, el însuși creator de reguli de percepție). Părerile de care ținem seama au roluri diferite în propria noastră evaluare:

- unele sunt folosite sub aspect estetic (mă ajută să știu dacă arăt bine sau nu);
- altele sunt utilizate pentru evaluarea globală (mă ajută să-mi cunosc locul, poziția socială);
- altele pentru evaluarea capacităților, a performanțelor (mă ajută să știu cât sunt de bună în raport cu media).

Influența părerii celuilalt asupra reconstrucției imaginii de sine depinde de mai mulți factori: tipul de personalitate, gradul de independență, categoria profesională, nivelul educației. Există persoane *puternic dependente de părerea celorlalți, slab dependente și independente*. Nu toți cei care sunt dependenți își recunosc dependența.

Înțelegerea celorlalți poate fi dificilă, dar constituie o parte vitală a vieții de zi cu zi. Nimeni nu poate vedea stările de spirit lăuntrice ale altcuiva, gândurile, sentimentele și intențiile sale. Așa cum, detectivul se străduiește să reconstituie crima punând cap la cap relatările martorilor, amprentele digitale, probele de sânge și alte dovezi, observatorul social reușește să-i înțeleagă pe ceilalți bizuindu-se pe dovezi sau probe indirecte – elementele percepției sociale. Acestea provin din trei surse: *persoanele observate, situațiile în care se află ele și comportamentul lor*.

Fiecare dintre noi posedă noțiuni prestabilite despre anumite tipuri de situații – adevărate scenarii care ne permit să anticipăm scopurile, comportamentele și rezultatele probabile ale unei situații particulare. Bazându-se pe experiența lor trecută, oamenii își pot imagina cu ușurință succesiunile de evenimente care sunt de așteptat să aibă loc la supermarket

sau la o cină, la o nuntă sau la o înmormântare. Cunoașterea acestor scenarii sociale ne ajută să înțelegem comportamentul verbal și non-verbal al celorlalți. Această cunoaștere ne face să ne așteptăm că un individ oarecare să fie politicos la un interviu, glumeț la un picnic și scandalagiu la o beție.

Scenariile sociale prestabilite influențează percepția socială în două modalități:

1. *De obicei, vedem ceea ce ne așteptăm să vedem.* De exemplu, atunci când ni se arată niște fotografii cu fețele unor oameni având niște expresii ambigue, subiecții descifrează expresiile în funcție de situație: dacă li se spune că individul din fotografie este amenințat de un câine rău, citesc pe fața lui frică; dacă li se spune că respectivul tocmai a câștigat la loterie, citesc pe fața lui o uimire sau fericire.

2. *Oamenii folosesc ceea ce știu despre situațiile sociale ca să explice cauzele comportamentului celorlalți.* În același timp, un comportament atipic ne spune mai multe despre cineva decât un comportament standard (cineva care face scandal la un interviu și este politicos la beție).

Teoria atribuirii sociale reprezintă un termen generic pentru un grup de teorii care descriu modul în care persoana obișnuită interpretează comportamentul social al unei persoane. Pentru Fritz Heider, atribuirea este „procesul prin care omul intuiește realitatea, o poate prezice și stăpâni” (1958). Psiholog de orientare gestaltistă, Heider atrăgea atenție asupra faptului că, pentru omul obișnuit, lumea trebuie să aibă sens, adică să fie percepută ca stabilă, predictibilă și prin aceasta, controlabilă. Cum altfel ne-am putea orienta într-un mediu care este în continuă schimbare? *Procesul de atribuire este un proces de producere de sens.* Găsirea sensului constă în atribuirea – subiectivă, dar nu arbitrară – unei cauze sau unui set de cauze pentru un eveniment sau un comportament observat. Evenimentele și conduitele rezultă sau se datorează unor forțe și determinisme care emană fie din persoanele în cauză, fie din mediu. În primul caz vorbim despre cauzalitate internă sau factori dispoziționali, în cel de al doilea, de cauzalitate externă sau factori situaționali (de exemplu, eșecul la un examen este explicat fie prin apel la dispoziții interne – este leneș, prost pregătit etc., fie prin apel la situația externă – subiectele sunt foarte dificile, examinatorul sever).

Omul recurge la interpretarea realității sociale în termeni atributivi deoarece:

1) Individul uman și comportamentul lui sunt percepuți ca o unitate causală: omul este nu numai participant, dar și autor al acțiunii; inseparabil de orientarea și posibilitățile acțiunilor lui sunt percepute motivația, scopul și intenția;

2) Necesitatea de a percepe și evalua îl determină pe individ să colecteze informația și să o înscrie într-una din schemele cauzale pe care le posedă, explicând mai apoi după aceste scheme comportamentul oricărui obiect și fenomen perceput.

De aici rezultă că, individul este determinat de cunoașterea lacunară să atribuie sens, cauze comportamentului subiectului. Fritz Heider explica atribuirea ca un proces prin care omul învață realitatea, o poate prezice și o poate dirija.

Scopul atribuirii constă în a explica intenția și comportamentul altuia ca fiind corespunzătoare situației și trăsăturilor de personalitate, astfel realizându-se atribuirea în conformitate cu intenția și cu calitățile personale. Astfel:

- *Atribuirea intențională* constă în determinarea intenției care a stat la baza unui sau altui comportament al persoanei.

- *Atribuirea dispozițională* constă în stabilirea unor relații între comportamentul persoanei percepute cu experiența colectivă. Dacă consecințele sunt plauzibile, se consideră că persoana este bine informată, dacă nu, ca posedând o informație insuficientă și /sau contradictorie celei social acceptate.

Teoria atribuirii sociale a propus unele principii de cercetare a fenomenului percepției sociale printre care sunt:

1. *Categorizarea socială a indivizilor.* Apartenența subiectului și obiectului percepției la același grup social sau la diferite determină o atribuire diferită.

2. *Rolul contextului social.* Indivizii tind să coordoneze explicația causală cu mesajele din ambianță.

3. *Natura reprezentărilor sociale.* Conținutul lor influențează atribuirea, o pune în dependență de realitatea concepută prin prisma lor.

Se poate deduce despre o tendință importantă în perceperea altuia: explicarea comportamentului lui în cheia predominanței situațiilor favorabile în cazul succesului și a incapacităților personale

în cel al insuccesului. În raport cu sine, de regulă, se procedează cu totul altfel: succesele sunt atribuite propriilor capacități și eforturi, insuccesele – influențelor defavorabile ale mediului. Aceasta legitate socială este numită **eroarea fundamentală a atribuirii**.

Fenomenul atribuirii se manifestă în cadrul percepției sociale ca un proces de facilitare a interpretării informației receptate. Astfel, subiectul tinde să-și ordoneze în termeni atributivi informația despre altul, pentru a-și putea organiza mai eficient relațiile sociale.

În percepția socială sunt utilizate modele cauzale deținute, astfel informația nouă capătă mai ușor sens și conținut. *Atribuirea* se realizează prin explicarea comportamentului personal și al altuia ca fiind determinat de cauze dispoziționale (interne, legate de capacități individuale) și cauze circumstanțiale. *Procesul atribuirii* este influențat de apartenența socială, de reprezentările sociale deținute, de caracterul relațiilor cu altul și de alte caracteristici ale contextului social concret în care se realizează percepția socială.

Omul ca obiect al percepției posedă însușiri care nu pot fi ușor identificate: motivație, interese, intenții; cunoașterea „altuia” este influențată de stereotip, simpatie, tipul relației, interes, etc.; indivizii, nefiind obiecte pasive, tind să se prezinte conform situației create, disimulând unele trăsături și supralicitând altele.

Fiind primul care a studiat rolul componentelor cognitive în relațiile interpersonale și percepția „altuia”, F. Heider a fost recunoscut unanim drept fondator al **teoriei atribuirii cauzale**. Pentru Heider, atribuirea este procesul prin care omul învață realitatea, o poate prezice și o poate domina. Interpretarea cauzală a lumii sociale se realizează prin identificarea și explicarea șirului de evenimente de la efecte la cauză, iar a comportamentului – prin determinarea de relațiile de cauzalitate din câmpul psihologic în care se află subiectul. Din schema propusă de către F. Heider reiese că, analizând cauzele posibile ale realizării/nerealizării sarcinii, subiectul percepției ia în considerație toate componentele acțiunii ca aflate în alianță. Posibilitățile psihoindividuale și forța ambianței formează o legătură interferentă, se completează reciproc. Posibilitatea realizării sarcinii este determinată de capacități. Intensitatea efortului este direct proporțională dificultății sarcinii și indirect – capacităților.

4. Imaginea de sine și percepția socială

Imaginea despre sine se bazează primordial pe:

- *conceptul de sine*: ansamblul cunoștințelor și convingerilor pe care persoana le are despre caracteristicile sale - exprimă cunoașterea subiectivă de sine;

- *stima de sine*: autoevaluarea pozitivă/negativă exprimată prin aprobare/dezaprobară indicând gradul în care persoana se vede pe sine ca fiind valoroasă, capabilă și importantă.

Sursele autocunoașterii sunt:

- *introspecția* - procesul prin care persoana se centrează pe sine și examinează propriile gânduri, sentimente, motivații ale conduitei.

- *percepția propriului comportament* - omul sesizează propriile gânduri, sentimente, pe de o parte, iar pe de altă parte, se cunoaște pe sine în același mod în care îi cunoaște pe ceilalți, din activitatea proprie, din analiza comportamentului, interacțiunea socială, care oferă posibilitatea comparației cu ceilalți.

L. Festinger susține că ne cunoaștem pe baza comparației cu ceilalți, grupul mic și mijlociu fiind cadrul social în care aceste comparații operează. De cele mai multe ori, comparația se realizează cu indivizi asemănători din punct de vedere al atributelor de interes.

Se cunosc două extreme ai modalității de comparare cu ceilalți. Persoana se compară cu cei ce îi sunt mult superiori, pentru a-și trasa un ideal, o direcție ulterioară de evoluție a sinelui. În cazul în care persoana ia ca puncte de reper indivizi inferiori lor pe o anumită dimensiune, aceasta comparație servește la menținerea unui anumit nivel al stimei de sine.

Există o corelație directă între eficacitatea de sine și performanță în condițiile în care sinele este pozitiv. În consecință există corelație între funcțiile comparării sociale și procesul formării și schimbării eului (Iluț, P., 2001, pag. 79-81) deoarece:

1. comparația socială are drept scop pragmatic autoevaluarea corectă.

2. comparația socială generează motive și tehnici necesare menținerii evaluării de sine (concepția de sine, stima de sine, sinele posibil).

3. comparația socială ca verificare de sine (self-verification) confirmă imaginea asupra propriei persoane.

4. comparația socială conduce la sporirea și întărirea imaginii pozitive de sine (self-enhancement).

5. comparația socială servește procesului de îmbunătățire a sinelui (self-improvement).

Din perspectiva unei considerări constant pragmatice a actului efectiv al evaluării, la nivelul comparațiilor sociale, rareori se pot stabili linii de demarcație certe între obiectiv și subiectiv. Astfel, orice încercare de punere în discuție a caracterului obiectiv al unei procesualități socio-umane se lovește de bariera subiectivității individuale.

Este lesne de sesizat faptul că doar persoana care cunoaște premisele propriei formări autoevaluative (semnificațiile imaginii de sine proiectate asupra lui însuși) poate să ceară și altora această metodă de natură formativă. La fel, doar persoana care conștientizează limitele (proiecțiile imaginii de sine și de altul ca semnificații date procesului de implicare și antrenare socială) poate să le folosească în mod eficient, ca un prim pas, al tendințelor de depășire sau de evitare a acestora.

Întrebări și exerciții pentru autoevaluarea și consolidarea cunoștințelor:

1. Definiți noțiunile de senzație și percepție.
2. Care sunt funcțiile senzațiilor și percepției?
3. Explicați legile generale ale percepției.
4. Definiți atenția și numiți însușirile atenției.
5. Numiți tipurile principale de atenție.
6. Ce numim percepție socială?
7. Explicați teoria atribuirii cauzale.
8. Definiți noțiunea de eroare fundamentală a atribuirii și exemplificați.
9. Numiți elementele constituirii imaginii de sine.
10. Definiți noțiunea de introspecție.

Bibliografie:

1. Doise W., Deschamp J., Mugny G. *Psihologie socială experimentală*. Iași: Polirom, 1995.
2. Iluț P. *Sinele și cunoașterea lui*. Iași: Polirom, 2001.
3. Neculau A.(coord.) *Manual de psihologie socială*. Iași: Polirom, 2003.
4. Neculau A. (coord.) *Psihologie socială*. Iași: Polirom, 1999.
5. Radu I. *Imaginea de sine și percepția socială // în Psihologie socială*, Cluj, 2008.

TEMA 4. MEMORIA CA PROCES PSIHIC COGNITIV. MEMORIA SOCIALĂ

Structura:

1. Memoria ca proces psihic cognitiv.
2. Strategii și tehnici de îmbunătățire a memoriei.
3. Definierea conceptului de memorie socială.

Obiectivele operaționale:

1. Familiarizarea cu noțiunea de *memorie* ca proces psihic și concept social.
2. Analiza proceselor de memorie.
3. Familiarizarea cu principalele strategii și tehnici de îmbunătățire a memoriei.
4. Generalizarea cunoștințelor despre memoria socială și colectivă.

Cuvinte-cheie: memoria; procesele memoriei: *memorarea, păstrarea, reactualizarea, uitarea*; memoria operativă; memoria de scurtă durată, de lungă durată, memoria socială; memoria voluntară/involuntară; memoria logică/mecanică.

1. Memoria ca proces psihic cognitiv

Procesul psihic prin care se realizează întipărirea, păstrarea și actualizarea sub forma recunoașterii sau reproducerii experienței cognitive, afective și volitive se numește **memorie**. Memoria este capacitatea unui sistem de a encoda informația extrasă din experiența sa cu mediul, de a o stoca într-o formă apropiată și apoi de a recupera și utiliza în acțiunile sau operațiile pe care le efectuează. Memoria este procesul psihic de întipărire, (memorare) depozitare (păstrare) și reactualizare a informației. Uitarea este la fel un proces al memoriei, reprezentând ștergerea informației din memorie.

Memorarea mai este cunoscută și sub denumirea de întipărire, fixare sau achiziție, este primul proces pe care memoria îl pune în funcțiune. Memorarea este un proces activ, de organizare și reorganizare a materialului.

Păstrarea informației sau conservarea, stocarea și reținerea, este procesul al doilea care presupune reținerea pentru un timp mai scurt sau mai îndelungat a celor memorate. În funcție de durată, deosebim 2

tipuri de păstrări: *de scurtă durată* și *de lungă durată*. Volumul păstrării textuale scade cu vârsta.

Reactualizarea informației constă în scoaterea la iveală a celor memorate și păstrate, în vederea utilizării și valorificării lor. Ea se realizează prin recunoaștere și reproducere. Diferența dintre ele constă în faptul că recunoașterea se realizează în prezența obiectului, iar reproducerea în absența lui. Atât recunoașterea, cât și reproducerea dispun de grade diferite de precizie.

Uitarea presupune ștergerea sau suprimarea informației memorate. H. Ebbinghaus, psiholog german care s-a ocupat printre primii de problema ritmului uitării a fixat (pe baza memorării unui material fără sens) **curba uitării**. Potrivit acestei curbe, uitarea este destul de mare, masivă chiar, imediat după învățare și apoi din ce în ce mai lentă, aproape stagnantă. Dacă suntem tentați să dam crezare acestei curbe în raport cu materialul fără sens memorat, nu putem crede că ea ar fi universal valabilă. Dimpotrivă, o serie de factori, cum ar fi: volumul materialului, lungimea, semnificația lui, particularitățile de vârstă și individuale ale oamenilor vor face ca această curbă să ia forme diferite. Când materialul cu sens și cel fără sens sunt fie de mici proporții, fie prea extinse, atunci curbele uitării tind să se asemene; când însă cele două categorii de material au un volum mijlociu, cel fără sens se uită mai repede decât cel cu sens. Intervine apoi și vârsta: copiii uită, de regulă, evenimentele recent întâmplare, dar le pot evoca bine după câteva zile sau săptămâni; bătrânii uită evenimentele recente, dar le pot evoca pe cele îndepărtate.

Uitarea are deci ritmuri diferite, fie în funcție de particularitățile materialului, fie în funcție de trăsăturile individuale și chiar pentru procesele memoriei.

De obicei, în literatura de specialitate sunt descrise trei forme de uitare. Una dintre ele este *uitarea totală*, bazată pe ștergerea, suprimarea, dispariția integrală a datelor memorate și păstrate, care implică, de regulă, imposibilitatea de a reactualiza. Această formă este mai rar întâlnită în cazurile normale ci mai mult în cele patologice. În realitate, această formă nu este întâlnită ca atare ci sub o altă înfațișare și anume: putem uita totul în legătură cu o anumită întâmplare, cu o anumită persoană sau problemă. În cazul dat, memoria funcționează sub aspect totalitar fragmentar, insular. Mai răspândită este o altă formă a uitării (*parțială*) și anume aceea care presupune realizarea

unor recunoașteri și reproduceri parțiale, mai puțin adecvate și chiar eronate.

O alta forma de uitare, (*momentană*), care tine doar o anumită perioadă de timp (pentru ca apoi să ne reamintim) care poartă denumirea de **reminescență**. Mecanismul reminescentei se explică prin influența emoțiilor puternice asupra personalității, care, respectiv duce la blocaj emoțional. Fiecaruia dintre noi i s-a întâmplat uneori să uităm ceva exact atunci când ar fi trebuit să știm, pentru că după o anumită perioadă de timp să ne aducem cu ușurință aminte despre ce anume a fost vorba. Aceasta li se întâmplă mai ales elevilor, care uită tocmai atunci când sunt ascultați, cu o ora mai târziu sau a doua zi aducându-și aminte aproape perfect tot.

Cum se explica uitarea? În legatură cu această problemă s-au constituit de-a lungul timpurilor două modalități mai importante de explicare a uitării. Una dintre ele, bazată pe așa numitele **teorii pasive ale uitării**, consideră ca aceasta s-ar datora ștergerii urmelor mnezice, ca urmare a lipsei de reactivare a lor, lipsei exercițiului. Fără a fi total greșită, această modalitate explicativă este unilaterală, deoarece nu ia în considerare dinamismul vieții psihice și mai ales al celei neurofiziologice. Tocmai de aceea, **teoriile active ale uitării** pun un accent deosebit pe dinamica mecanismelor neurocerebrale în explicarea fenomenului respectiv. În cadrul acestor teorii, se porneste de la ipoteza ca activitatea nervoasă nu încetează după acțiunea stimulului, ci continuă, fapt ce facilitează consolidarea urmei nervoase lăsată de stimul. Mecanismul cel mai plauzibil care explică uitarea, este *mecanismul inhibiției*, proces nervos care semnifică diminuarea stării de activitate celulei corticale și nicidecum încetarea ei, cum se crede uneori în mod eronat. De exemplu, atunci când are loc un proces de supraîncălzire, când celula nervoasă este oboșită peste măsură, în mod automat ea își ia măsuri de protecție și intră în inhibiție. Aceasta nu este altceva decât *inhibiția de protecție*. Așa se explică de ce unii elevi care învață în asalt până în preajma examenului, chiar și noaptea, la examen nu știu nimic. Fără "știrea" sau "dorința" lor, celula nervoasă și-a luat singură măsuri de protecție, de evitare a epuizării.

În general, însă, uităm informațiile care:

- își pierd actualitatea;
- se devalorizează;

- nu mai au semnificație pentru noi și nici pentru rezolvarea problemelor practice:

- nu mai răspund deci, unor necesități.

De asemenea, se uită informațiile neesențiale, amănunțele, detaliile, ceea ce, de obicei, reprezintă un balast. Se uită informațiile care sunt dezagreabile, se uită ceea ce nu este utilizat frecvent, ceea ce nu este repetat.

Totuși, factorul primordial al uitării este organizarea neeficientă a procesului de învățare. Fără procesele memoriei nici un tip de învățare umană nu este posibil.

Însă, noi uităm și unele informații care ne sunt necesare, utile, care au mare semnificație pentru "reușita" noastră. O învățare nerațională care ia frecvent forma **subînvățării** sau forma **supraînvățării** este la fel de periculoasă pentru memorie ca și lipsa ei. Importante pentru procesul de învățare sunt: volumul sau capacitatea de învățare; viteza de învățare; durata sau capacitatea de retenție numerică; organizarea cunoștințelor în memorie; flexibilitatea sau capacitatea de reorganizare; fidelitatea, promptitudinea și completitudinea memorării.

Se evidențiază următoarele tipuri ale memoriei:

- *după viteza și durata păstrării informației:*

- memorează repede – uită lent;
- memorează repede – uită repede;
- memorează lent – uită repede;
- memorează lent – uită lent.

- *în funcție de durata memorizării:*

• memoria de scurtă durată – durează de la câteva secunde până la câteva minute, ne permite reproducerea exactă a evenimentelor ce au avut loc numai ce, acum: *am perceput, am reprodus, am uitat.*

• memoria de lungă durată – durată de păstrare mare, acumularea cunoștințelor generalizate și sistematizate;

• memoria operativă – memorarea unor informații pentru un timp necesar pentru îndeplinirea operației unui act separat al activității.

- *după implicarea voinței:*

• voluntară – are scop și presupune aplicarea mijloacelor speciale de memorizare;

- involuntară – memorarea se face de la sine (film, carte).

Memoria voluntară – este organizată, sistematică, productivă, intrând în funcțiune mai ales în activitățile dificile și monotone. Foarte importante în memorarea voluntară sunt: stabilirea conștientă a scopului, depunerea unui efort voluntar în vederea realizării scopului, utilizarea unor procedee speciale pentru a facilita memorarea.

Memoria involuntară – în memoria involuntară contează nu atât faptul că individul nu-și propune scopuri mnezice, că el nu se mobilizează pentru a memora, ci contează gradul de interacțiune cu activitatea pe care o desfășoară, modul de implicare și angajare în desfășurarea ei

În funcție de prezența sau absența gândirii, a înțelegerii, a unor asociații logice, deosebim *memorie logică* (bazată pe înțelegerea și desfășurarea sensurilor) și cea *mecanică* (efectuată prin lipsa înțelegerii).

Oamenii memorează diferit diverse informații. Unii țin mai bine minte tablourile, fețele, obiectele, culorile și/sau sunetele. Aceștia sunt reprezentanții tipului de *memorie plastic – intuitivă*. Alte persoane rețin pe mult timp gândurile și formulările verbale, noțiunile, formulele; aceștia sunt reprezentanții tipului de *memorare verbal-logică*. Celelalte persoane țin minte egal de bine și materialul plastic - intuitiv și materialul verbal-logic, aceștia sunt reprezentanții tipului armonios de memorie. Memoria plastic-intuitivă se explică printr-o relativă predominare a primului sistem de semnalizare, iar memoria verbal-logică prin predominarea celui de-al doilea sistem de semnalizare. Tipul armonios de memorare manifestă echilibrul ambelor sisteme de semnalizare.

În dependență de gradul de participare a analizatorilor principali în procesul memorării deosebim tipuri de memorie: *vizuală, auditiv-motoră și mixtă*.

2. Strategii și tehnici de îmbunătățire a memoriei

Principii și reguli ale **memoriei eficiente** sunt:

- principiul activismului intelectual și al profunzimii înțelegerii;
- principiul cunoașterii în memorare;
- generalizările;
- schemele logice;
- practicarea memorării logice, active și creative;
- principiul memorării globale;

- sistematizarea și coerența materialelor de învățare;
- alternarea textelor cu scheme, grafice, schițe etc.

Pentru a putea combate uitarea este bine să cunoaștem cauzele ei (descrise anterior ca: învățare nerațională, stări de oboseală, surmenaj, anxietate, îmbolnăvirea creierului). Apoi, este necesar să combatem nu orice fel de uitare, ci doar pe aceea care împiedică adaptarea corespunzătoare la solicitările mediului.

Unii oameni încep să aibă ușoare probleme de memorie în jurul vârstei de 40 ani, din cauza scăderii nivelului de neurotransmițători responsabili cu stocarea datelor. Alteori, creierul este afectat de schimbările hormonale, de toxine, stres și somn insuficient. Stresul emoțional scade fluxul circuitului sanguin și stimulează producția cortizolului, acesta devenind toxic pentru celulele nervoase în cantități mari.

Unele sfaturi de fiecare zi pot fi utile pentru a ne păstra o memorie eficientă. Se va consuma hrană bogată în aminoacizi esențiali, omega 3, minerale și vitamine. Se vor prefera carbohidrați complexi, precum orezul brun, fulgii de ovăz, linte și cereale integrale. E preferabil de consumat cât mai multe vegetale, pline de antioxidanți, mai ales brocoli, conopida, varză, merele, ceaiul verde, etc. La fel, acizii grași omega 3 sunt benefici creierului, găsindu-se în pește, mai ales somon, ton, păstrăv, macrou și sardine. Sunt folositoare nucile, semințele și fructele, în special ananas, susan, semințe de dovleac, fructe de pădure, caise și afine uscate. Uleiurile de migdale, de pește, de in, măsline și susan sunt bogate în grasimi mononesaturate și astfel sunt bune pentru sănătatea cerebrală și pot reduce riscul apariției bolii Alzheimer.

La fel, sunt indicate și anumite suplimente pentru îmbunătățirea memoriei, care se vor administra doar în caz de necesitate. De exemplu, fosfatidiserina este un compus creat de către corp dintr-un anumit tip de aminoacid, numit serina. Luat sub forma de suplimente, diminuează răspunsul negativ la stres și generează eliberarea neurotransmițătorilor de către creier, facilitând puterea de concentrație și de reținere a datelor.

3. Definirea conceptului de memorie socială

Fiecare cuvânt este acompaniat de amintiri, astfel, nu există amintiri cărora să nu le corespundă cuvinte. Aceasta reprezintă prima

accepti-une de **memorie socială** ca memorie a societății care oferă indivizilor limba și categoriile gândirii. Un lucru este mai ușor adus în memorie dacă pentru el există un termen lingvistic corespunzător.

Semnificația faptelor și sensul evenimentelor depind întotdeauna de grupurile umane, nu au un caracter universal. Reconstituim trecutul cu ajutorul semnificațiilor din trecut. Prin fixarea evenimentelor, ne folosim de anumite repere care sunt legate de anumite circumstanțe sociale cum ar fi: absolvirea școlii, încadrarea în muncă, etc. Dobândim cele mai multe informații grație societății și evocăm aceste amintiri în interacțiune cu ceilalți membri ai grupului din care facem parte. Deci nu individul ci grupul este depozitarul memoriei. Avem de-a face astfel cu o memorie socială.

Amintirile colective au caracteristici specifice, pentru că societatea îi obligă pe indivizi nu numai să-și reamintescă din când în când anumite evenimente din viața lor, dar și să retuseze, să reorganizeze și să completeze aceste amintiri pentru a justifica acțiunile lor imediate.

Pentru actualizarea amintirilor colective au importanță spațiul și reperele geografice precum și construcțiile umane, monumentele istorice, etc. Pentru poporul nostru, un exemplu elocvent de memorie socială este personalitatea lui Ștefan cel Mare și luptele duse de armata lui pentru apărarea țării.

Psihosociologii abordează memoria nu ca un proces de codare și stocare a informației, ci ca pe o activitate socială care depinde de vorbire și care se construiește în relație cu alți indivizi.

Prin intermediul memoriei sociale trecutul există în formă de reprezentări. Interferența retroactivă face dificilă obținerea unor imagini corecte asupra prezentului fapt ce duce la rescrierea istoriei de către puterea existentă.

După cum afirmă unii psihologi sociali români ca: N. Radu, C. Furtună, A. Neculau, S. Moscovici în România, acest lucru a fost foarte evident, începând de la emiterea unui manual de istorie falsificat până la schimbarea denumirilor unor străzi și orașe sau chiar ștergerea unor clădiri prin demolare cum ar fi case memoriale, biserici, statui, etc. În prezent, unele străzi poartă nume ce readuc în memorie harta României în granițele ei firești. Amintirile se adaptează în ansamblul percepțiilor noastre actuale, ca apelând la propria memorie, la amintirile noastre, noi nu evadăm din societate

pentru a ne închide în propriul *eu*. Aici, muzeele au un rol fundamental în reconstrucția trecutului, cum de altfel, există enciclopedii, picturi, statui etc.

Important este și mecanismul prin care grupurile, de la familie la națiune și chiar omenirea în întregul ei, evenimentele care le-au marcat trecutul. Tot la fel de important este că studiul memoriei sociale trebuie realizat cu instrumente (concepte, teorii) moderne, puse la dispoziție de cercetări actuale, fapt ce face ca memoria să nu fie considerată ca un fapt singular, făcând abstracție de interacțiunile individ-individ, individ-societate, neglijându-se dimensiunea psihosociologică a fenomenului.

Din punctul de vedere al psihologiei sociale, probabil că cel mai important autor în studiul memoriei sociale a fost discipolul lui E. Durkheim, Maurice Halbwachs, care a scris două lucrări esențiale din acest punct de vedere: *Cadrelle sociale ale memoriei* (1925) și *Memoria colectivă* (1950). M. Halbwachs face deosebirea între memoria individuală, memoria colectivă și memoria socială. În opinia autorului, **memoria socială** este rezultat al procesului de filtrare și esențializare al mai multor memorii colective ce coexistă într-un anume spațiu geografic și cultural. Fiecare grup social are o memorie colectivă proprie, ce depinde de trecutul comun, de contextul social comun etc. Această memorie colectivă se formează pornind de la memoriile individuale, ce sunt împărtășite de membrii respectivului grup. În fapt, însă, deducem că: *memoria individuală se formează în maniera în care o dictează procesele colective de memorare și de filtrare a informațiilor prin care trece grupul ca întreg*. Ca și în viziunea lui Durkheim, întregul este esențial pentru explicarea părții și nu invers. Halbwachs a impus conceptul de *cadre sociale ale memoriei*, care sunt un soi de amintiri stabile ale grupului, ce se transmit odată cu valorile grupului respectiv, împreună cu diferite repere geografice sau fizice ce permit rememorarea, amintirea și astfel cantonarea grupului într-un trecut comun și într-o identitate comună.

Astfel, monumentele istorice sunt astfel de elemente fizice ce intră în componența cadrelor sociale ale memoriei. În general, grupurile sociale, apelând la memoria colectivă, își imaginează (adesea în mod eronat) că identitatea sa proprie este întotdeauna mai presus de procesele de diferențiere, că mai importantă decât schimbarea este continuitatea sa proprie, dăinuirea sa. Grupurile accentuează așadar

similaritățile și tind să neglijeze diferențierile. Memoria colectivă, după Halbwachs, este o „relatare a asemănărilor”. **Memoria colectivă** este, așadar, anistorică, în sensul în care, cel puțin, grupul minimizează schimbările inerente istoriei și tinde să se vadă pe sine ca neschimbat, în afara istoriei. Din perspectiva teoriilor despre identitate, memoria colectivă joacă un rol esențial. Identitatea nu se poate concepe fără rememorare, amintire sau comemorare a unor evenimente paradigmatică pentru viața unui grup, a unei colectivități. Ideea de tradiție, de asemenea, nu poate fi articulată fără memoria colectivă.

Întrebări și exerciții pentru autoevaluarea și consolidarea cunoștințelor:

1. Definiți procesul de memorie.
2. Numiți principalele tipuri ale memoriei.
3. Numiți și analizați cauzele uitării.
4. În ce constă *curba uitării* descrisă de H. Ebbinghaus.
5. Numiți principiile și regulile ale memoriei eficiente.
6. Numiți tehnicile cunoscute de îmbunătățire a memoriei.
7. Numiți factorii ce au importanță în fixarea și actualizarea amintirilor colective.
8. Definiți noțiunea de memorie colectivă.
9. Definiți noțiunea de memorie socială și explicați particularitățile ei.
10. Care sunt tangențele dintre memoria individuală, memoria colectivă și memoria socială?

Bibliografie:

1. Radu N. Furtună C. și colab. *Psihologie socială*. București: Editura Fundației RomâniadeMăine, 1998.
2. Sharon S. Brehm, Saul M. Kassin *Social Psychology*. Boston: Editura Houghton Mifflin, 1990.
4. Neculau A. (coord.) *Manual de psihologie socială*. Iași: Editura Polirom, 2004.
5. Moscovici S. *Psihologia socială sau mașina de fabricat zei*. Iași: Editura Polirom, 1997.
6. Golu P. *Psihologie socială*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1973.
7. Le Bon G. *Psihologia mulțimilor*. București: Editura Anima, 1990.

TEMA 5. GÂNDIREA CA PROCES PSIHIC SUPERIOR. GÂNDIREA SOCIALĂ

Structura:

1. Gândirea ca proces psihic superior.
2. Gândirea socială și particularitățile ei.
3. Gândirea medicală și componentele ei.

Obiectivele operaționale:

- Familiarizarea cu procesul cognitiv superior - gândirea.
- Analiza operațiilor și tipurilor de gândire.
- Familiarizarea cu noțiunea de gândire socială și analiza particularităților esențiale a fenomenului.
- Identificarea elementelor constituirii gândirii medicale.

Cuvinte-cheie: gândirea; gândirea socială; noțiunea; judecata; raționamentul; gândirea medicală, tabloul clinic al bolii, elementele gândirii medicale: *diagnosticul, anamneza, prognosticul.*

1. Gândirea ca proces psihic superior

Gândirea este procesul psihic cognitiv care constă în reflectarea mijlocită, generalizată și abstractizată a legăturilor dintre obiecte, fenomene. Gândirea constituie procesul suprem al cunoașterii. Gândirea este procesul psihic cognitiv de însemnătate centrală în reflectarea realului, prin intermediul abstractizării și generalizării coordonate în acțiuni mintale, ea extrage și prelucrează informația despre relațiile cu mediul în forma conceptelor și judecăților.

Gândirea are funcția de a asigura adaptarea omului la condițiile în care trăiește. După J. Piaget ea trebuie să realizeze, pe plan psihologic, un echilibru între acțiunile organismului asupra mediului înconjurător și acțiunile mediului asupra organismului.

Gândirea este o succesiune de operații care duc la dezvoltarea unor aspecte importante ale realității și la rezolvarea anumitor probleme.

Operațiile gândirii:

1. **Analiza** este un proces de descompunere, dezmembrare mintală a obiectului în părțile lui componente, în vederea cunoașterii mai bune a elementelor ce formează întregul.

2. **Sinteza** operația opusă analizei, care constă în unirea în plan mintal a părților, astfel încât rezultă întregul. Sinteza poate să se realizeze și în planul acțiunii practice.

3. **Comparația** este operația care constă în stabilirea deosebirilor și asemănarilor dintr-un obiect și alte obiecte. Comparația se poate realiza atât în plan real, cât și în cel mintal.

4. **Generalizarea** este operația prin care se desprind însușirile comune ale obiectului și ale altor obiecte, din cadrul unei anumite clase de obiecte.

5. **Abstractizarea** este operația prin care se evidențiază însușirile esențiale și omiterea, înlăturarea celor neesențiale. Prin operația de abstractizare se ajunge să se rețină în plan mintal doar însușirea comună a obiectelor.

6. **Concretizarea** este operația prin care pe baza însușirilor abstracte ale obiectelor se procedează la reconstruirea mintală a concretului. Concretul logic este obiectul mintal categorial; el este forma sub care există conceptul.

7. **Particularizarea** este operația prin care se stabilesc trăsăturile specifice, proprii doar obiectului dat. Se stabilește că un obiect nu seamănă cu altul, adică originalitatea unui obiect sau a unei persoane.

8. **Sistematizarea** presupune ordonarea mintală după o anumită consecutivitate a obiectelor, care la momentul dat se află în dezordine. Astfel, sistematizarea înseamnă a pune lucrurile în relațiile lor logice.

9. **Analogia** constă în stabilirea de asemănări dintre lucruri, care aparent sunt îndepărtate unul de altul. Analogia constituie baza psihologică a invențiilor și descoperirilor.

Formele logice ale gândirii sunt:

- **Noțiuni** (concrete; abstracte; cotidiene; științifice).
- **Judecăți** (generale; particulare; veridice; eronate; afirmative; negative).
- **Raționamente** (inductive; deductive; prin analogie).

Noțiunea e formă a gândirii, care reflectă însușirile esențiale și generale a obiectelor și fenomenelor fixate printr-un cuvânt sau îmbinare de cuvinte. Noțiunea este o posibilitate de a formula numeroase judecăți cu privire la o clasă de obiecte sau fenomene.

Judecata este afirmarea sau negarea unui raport. Ea presupune totdeauna o generalizare.

Prin **raționament** înțelegem acea formă de gândire în care, pornind de la una sau mai multe judecăți, obținem o altă judecată (concluzie).

Deosebim mai multe tipuri de gândire, în dependență de criteriul de clasificare:

Criterii de clasificare	Tipuri de gândire
După evoluția omului și caracterul materialului utilizat de gândire	Intuitiv – concretă (acțională) Intuitiv – plastică Abstract - verbală
După conținutul și caracterul problemelor de rezolvat	Teoretică Practică
După noutatea produsului	Productivă (creatoare) Reproductivă
După modul de abordare a problemei și a procesului de rezolvare a ei	Convergentă Divergentă
După predominanța analizei și sintezei gândirii	Analitică Sintetică
După prezența spiritului critic în elaborarea actului intelectual	Critică Necritică

Se cunosc mai multe etape ale dezvoltării gândirii. Prin urmare, J. Piaget consideră ca ontogeneza cognitivă se prezintă într-o succesiune de stadii:

1. *stadiul senzorio-motoriu de la 0 la 2 ani.* În acest stadiu se formează intelectul practic - nonverbal, până la 9 luni se finalizează formarea activității perceptive. Copilul este centrat pe propriul corp, la propriile senzații. Treptat mediul este văzut de către copil ca o mulțime de obiecte separate.

2. *aparitia funcțiilor simbolice de la 2 la 6-7 ani.* Este un factor de bază care determină dezvoltarea intelectului la copil. Copilul gândește prin imagini datorită funcției simbolice.

3. *etapa operațiilor concrete de la 7-8 ani până la 11 ani.* Copilul necesită acțiuni cu obiectele și sunt necesare anumite materiale ca betișoare pentru numărătoare.

4. *stadiul înlocuirii operațiilor concrete cu cele abstracte de la 11 - 14 ani.* Copilul înaintează ipoteze, trage concluzii, rezolvă probleme.

2. Gândirea socială și particularitățile ei

Se discuta mult, în ultimul timp, despre modul în care se construiește socialul, despre "gândirea socială" ca un alt tip de gândire decât gândirea logică. Gândirea noastră, judecățile pe care le emitem zilnic sunt determinate nu atât de subiectul ce transmite mesajul, nici de circumstanțele în care o face, ci de "gândirea socială", de contextul în care el își înscrie discursul. Astfel logicii, raționalității și obiectivității i se opune, adesea, o gândire marcată de credințe, zvonuri, ideologii, practici magice, explicând realitatea într-o manieră care, pentru omul de știință, apare ca fiind puțin naivă. De o parte performanța și eficacitatea, de cealaltă – insuficiența de dovezi și iraționalitatea. Prin contextul social joacă un rol hotărâtor în modelarea minții umane care judecă și care evoluează.

Gândirea socială este deci o gândire autonomă și specifică, independentă de gândirea rațională. Gândirea socială este organizată în structuri ferme, livrate de lumea exterioară și filtrează sau integrează informațiile și evenimentele în funcție de confirmarea sau infirmarea care vine din exterior, de grila de lectura pe care au achiziționat-o prin formarea și participarea la această lume. Individul nu reține decât ceea ce vine în consonanță cu ceea ce știe. El are nevoie de coerență și deci respinge argumentele pe care nu le poate înțelege, chiar dacă sunt "raționale". El are o logică, dar logica sa este diferită de logica rațională.

Totuși, gândirea socială nu este o gândire în opoziție cu cea rațională. Ea este, mai degrabă, o capacitate de acomodare cu cunoscutul și un efort de ignorare sau respingere a contradictoriului. Logica socială este susținută de legăturile sociale, ea are tendința să justifice să favorizeze o stare socială acceptată.

O caracteristică a gândirii sociale este *predominanța afectivului asupra intelectului*. Faptele, valorile, aspectele normative cedează în fața raționalului, iar opiniile celorlalți au valoare mai mare decât o opinie autorizată.

Deși este mai puțin aptă să analizeze și să conceptualizeze, gândirea socială este mai prezentă decât cea rațională. De obicei, evaluăm situațiile, întreprindem operații cognitive utilizând, ca suport, credințele colective și reprezentările sociale.

Contextul social are rol "mobilizator", polarizează, poate determina conformism, gândire stereotipă, generează structuri cognitive (scheme cognitive de bază) care pot fi controlate din exterior și

manipulate. Istoria morală, economică, culturală, ideologică impregnează gândirea socială, o particularizează și o ancorează. Influența contextuală facilitează un anumit tip de comunicare, delimitează arealul de reflecție, oferă repere pentru decizii.

Raționamentele cognitive sunt insuficiente, deci, pentru a explica modul în care gândește omul într-o situație concretă, particulară. Se cer anumite reprezentări sociale exprimate în atitudini, judecăți, raționamente și algoritme sociale.

3. Gândirea medicală și componentele ei

Gândirea medicală, în sensul ei direct, este o gândire clinică. Ea implică o anumită "atitudine analitică" față de omul bolnav, din partea medicului.

În spațiul clinic, "corpul bolnavului" devine un spațiu supus observației și reflecției medicale. În felul acesta, clinica medicală se constituie ca o știință bazată pe analiza câmpului perceptiv (spațiul corporal al bolnavului) și pe acțiunea practică exercitată asupra acestuia (tratamentul medical). Corpul bolnavului este acel spațiu vizibil în care sunt situate fenomenele morbide, pe care clinica le aduce la suprafață, în exterior, "vizualizându-le" (observația medicală) și "verbalizându-le" (denumindu-le) ca "specii morbide", aderate "coduri medicale" reprezentate prin simptomele bolii.

Simptomul este forma sub care se prezintă boala, elementul esențial al "vizibilului" suferinței. El desemnează o stare modificată a persoanei bolnavului față de starea normală. În raport cu simptomele clinice, vor fi evidențiate următoarele elemente din care se constituie gândirea medicală:

a) diagnosticul - operația mintală care pune în evidență ceea ce se petrece în prezent cu bolnavul, diluează simptomele și definește tipul bolii.

b) prognosticul - anunță ceea ce se produce ca urmare a evoluției clinice a bolii;

c) anamneza - relatează ceea ce s-a întâmplat în trecut cu bolnavul, cum a apărut boala respectiv și evoluția ei până la întâlnirea cu medicul;

d) catamneza - observarea clinică a pacientului după intervenție cu scopul de a vedea evoluția stării lui de sănătate.

Suferința este tema centrală a oricărei forme de gândire medicală.

Studiul fenomenului morbid nu este însă limitat, în mod strict și exclusiv, la domeniul clinicii. Acest studiu implică atât "a vedea", în sensul de "observație clinică", cât și pe acela de "a interveni" asupra fenomenului morbid respectiv, în sensul de "experiment", fapt care presupune o diferențiere a metodologiei în două mari direcții ale activității medicale: *laboratorul și clinica.*

Laboratorul este spațiul intervenției asupra fenomenului morbid, cu mijloace experimentale. Aici, suferința și anormalul sunt "prodate" sau "provocate" în mod dirijat de experimentator, care, "imitând modelele naturale", caută să le descifreze mecanismele. În felul acesta, domeniul experimental trebuie înțeles ca reprezentând o "clinică dirijată" sau controlată în mod voluntar de către experimentator, după criteriile anterior propuse metodologic și urmărind niște obiecte precise ca realizare finală.

Clinica este spațiul observației unei suferințe naturale, apărută în interioritatea normalului și care trebuie "descifrată" sau diagnosticată de către medicul clinician care o observă. Ea reprezintă un tip de raționament deductiv, pe când laboratorul reprezintă un tip de raționament inductiv.

Laboratorul construiește "modelele patologice" în mod artificial, prin experiment, pe când clinica descifrează semnificația "modelelor naturale" apărute în sfera normalului. În felul acesta, putem spune că experimentul de laborator introduce în mod dirijat "patologicul" în normal.

Clinica, fiind locul de întâlnire între medic și bolnav implică, în cadrul acestei comunicări două aspecte principale:

1. *Alternarea momentelor vorbite* (anamneza și dialogul clinic) *cu momentele observației* (privirea ca examinare clinică a "cazului"), care constă din următoarele:

- a) momentul vizual (observația);
- b) momentul verbal (interogatoriu, anamneza);
- c) evaluarea simptomelor clinice;
- d) descifrarea semnificației patologice a simptomelor;
- e) prescrierea și urmărirea tratamentului medical.

2. *Efortul de a defini o corelație între "privire" (observația clinică) și "limbaj" (dialogul medical).* Problema teoretică și practică pusă

clinicienilor este de a ști dacă este posibil să se pătrundă în mecanismul bolii, exprimat printr-o simptomatologie care rezultă dintr-o analiză clinică și verbală.

Rezultatul gândirii clinice este *tabloul bolii*. Tabloul are o dublă structură: vizibilă și invizibilă, spațială și verbală. El reprezintă ceea ce clinicianul surprinde la corpul sau la psihicul bolnavului.

Pe lângă ceea ce consideră medicul despre boala pacientului, importanță are și ceea ce crede pacientul despre boala sa și cum vede el evoluția stării lui. Științific, fenomenul dat este desemnat prin – *tabloul intern al bolii*.

Întrebări și exerciții pentru autoevaluarea și consolidarea cunoștințelor:

1. Definiți conceptul de gândire ca proces psihic cognitiv.
2. Numiți operațiile gândirii.
3. Explicați formele logice ale gândirii.
4. Ce numim judecată?
5. Explicați diferența între judecată și raționament.
6. Numiți etapele ontogenetice ale dezvoltării gândirii după J.

Piaget.

7. Definiți gândirea socială și numiți particularitățile ei.
8. Definiți conceptul *gândire medicală*.
9. Care sunt elementele din care se constituie gândirea medicală?

Bibliografie

1. Doise W., Deschamp J., Mugny G. *Psihologie socială experimentală*. Iași: Polirom, 1995.
2. Neculau A. (coord.) *Manual de psihologie socială*. Iași: Polirom, 2003.
3. Rouquette Michel-Louis (coord.) *Gândirea socială. Perspective fundamentale și cercetări aplicate*. Iași: Polirom, 2010.

TEMA 6. LIMBAJUL. COMUNICAREA. TEHNICI DE COMUNICARE EFICIENTA

Structura:

1. Limbajul – ca proces psihic.
2. Analiza psihosociologică a comunicării.
3. Factorii determinanți pentru o comunicare eficientă.
4. Psihosociologia conflictului.
5. Strategii de optimizare a comunicării interpersonale.

Obiectivele operaționale:

- Familiarizarea cu noțiunile de limbaj și comunicare.
- Explicarea funcțiilor principale a limbajului și comunicării.
- Analiza psihosociologică a comunicării.
- Familiarizarea cu noțiunea de conflict și tipurile lui.
- Generalizarea cunoștințelor despre situațiile conflictogene.

Cuvinte-cheie: limbaj; comunicare; comunicare eficientă; situație de conflict.

1. Limbajul – ca proces psihic

Limbajul este definit cel mai adesea ca fiind activitatea psihică de comunicare între oameni prin intermediul limbii. Limbajul este mijlocul de vehiculare al limbii, el presupune transformarea elementelor limbii în elemente proprii. Pentru aceasta este necesară conștientizarea laturii fonetice, grafice și semantice a cuvintelor, trecerea de la structuri semantice simple (cuvinte izolate) la structuri semantice complexe (propoziții, fraze, discursuri, texte). Limbajul este unul dintre mijloacele specific umane, cel mai frecvent folosit în comunicarea interumană. Limbajul este un tip de conductă verbală, ce implică activități diverse (vorbire, ascultare, schimb de idei, reținerea mesajelor sonore, reproducerea sau traducerea lor).

Gerard Wackenheim consideră că limbajul și comunicarea îndeplinesc, în raport cu individul, următoarele **funcții**:

- *funcția de dezvoltare și autodezvoltare* (prin comunicare, individul se face cunoscut altora, dar și sieși, își corijează o serie de percepții și atitudini eronate, se introspectează și se poate înțelege mai bine).

- *funcția valorizatoare* (comunicarea răspunde nevoii individului de a fi apreciat, prin intermediul ei, individul atrăgând atenția altora asupra sa, implicit, afirmându-se).
- *funcția terapeutică* (comunicarea este un mijloc curativ).
- *funcția de comunicare sau de transferare a conținutului* de la o persoană la altă.
- *funcția cognitivă, de integrare, conceptualizare* și în genere de elaborare a gândirii.
- *funcția simbolic-reprezentativă*, de substituire a unor obiecte, fenomene, relații prin formele verbale sau alte semne.
- *funcția expresivă*, de manifestare complexă a unor idei, imagini nu numai prin cuvintele însăși, dar și prin intonație, mimică, pantomimică, gestică.
- *funcția persuasivă*, sau de convingere, de inducție de la o altă persoană a unor idei și stări emoționale.
- *funcția reglatorie* sau de determinare, conducere a conduitei altei persoane și a propriului comportament.
- *funcția ludică* sau de joc, presupunând asociații verbale de efect, consonante, ritmică, ciocniri de sensuri, etc. evoluând până la construcția artistică.
- *funcția dialectică* sau de formulare și rezolvare a contradicțiilor sau conflictelor problematice.

Gândirea și limbajul se află într-o strânsă legătură, ele evoluând prin intercondiționare pe tot parcursul ontogenezei. Îngemănarea celor două fenomene reiese mai întâi din apartenența lor la ceea ce numim "intelect", acel ansamblu de elemente al SPU (Sistemul Psihic Uman) care permite cunoașterea prin detașarea de experiența nemijlocită și se constituie treptat, în ontogeneză, prin interacțiunea cu mediul socio-cultural.

Limbajul este activitatea individuală de comunicare prin intermediul limbii, ori comunicarea (transmiterea de informații) presupune vehicularea unor semnificații într-un "emițător" și un "receptor", ceea ce nu se poate realiza decât prin utilizarea unor "coduri" care să permită, materializarea acestor "mesaje", codurile putând fi cuvintele diferitelor limbi vorbite sau limbajul mimico-gesticular (specific surdo-mușilor), sau alfabetul Morse, etc.

Dacă avem în vedere evoluția ontogenetică a individului uman, este ușor de observat că gândirea și limbajul sunt într-o strânsă unitate; copilul mic ce are un limbaj slab dezvoltat are o capacitate redusă de gândire (înțelegere și soluționare de probleme). Maturizarea psihică a individului presupune un nivel anumit de dezvoltare al celor două fenomene psihice întrucât această maturizare se realizează prin învățare, iar învățarea este activitatea complexă ce solicită participarea întregului SPU și un mod special a gândirii și limbajului (cu toate formele sale: monologat, dialogat, colocvial, scris și intern).

Legătura dintre gândire și limbaj se evidențiază însă și în situațiile în care diferite perturbări influențează negativ și pe celelalte; altfel spus, afectarea accidentală a mecanismului complex al gândirii (întâlnite în boli psihice) se manifestă și prin dificultăți în comunicare.

Așadar, gândirea se formează și se dezvoltă prin intermediul limbajului în absența căruia rămâne la un stadiu primitiv (cazurile de copii sălbatici sau copiii surzi de la naștere).

La nivelul personalității, limbajul este un indicator cert al capacității intelectuale prin bogăția vocabularului, corectitudinea gramaticală, cursivitatea logică a flexibilității și fluenței gândirii. În același timp, dovada înțelegerii nu se poate face decât prin intermediul verbalizării, exteriorizării prin limbaj a ideilor.

2. Analiza psihosociologică a comunicării

Din punct de vedere psihosociologic comunicarea reprezintă ansamblul proceselor prin care se efectuează schimbul de informații și de semnificații între persoane aflate într-o situație socială dată. Schematic, comunicarea este transmiterea de informație de la un emițător către un receptor, prin intermediul unui canal. Astfel, schema comunicării include: **emițătorul-codare-canal-decodare-receptor-feedback**.

Emițătorul și **receptorul** sunt influențați în situația de comunicare de trei variabile:

- *psihologice* (sistemul propriu de nevoi, motive interese al fiecăruia dintre interlocutori).
- *cognitive* (sistemul cognitiv (opinii, credințe, atitudini) și organizarea funcționării lor mentale și intelectuale al fiecăruia dintre interlocutori).
- *sociale* (rolul și statutul social al fiecăruia dintre interlocutori).

Comunicarea este atât verbală, cât și nonverbală și e influențată de mulți factori ca: *vârstă, gen, rasă, statut socio-economic, nivel de educație, dizabilități de vorbire și deteriorare a auzului.*

Scopul pentru care comunicăm este acela de a fi înțeleși.

Măsura în care oamenii se înțeleg unul pe celălalt depinde de faptul cât de bine comunică ei. Deși comunicarea e definită ca fiind doar un mijloc pentru schimbul de informații, procesul este, în realitate, foarte complex.

Prin urmare, comunicăm ca să:

- ne cunoaștem;
- ne împărtășim emoțiile unii altora;
- schimbăm informații;
- convingem pe alții să înțeleagă punctul nostru de vedere;
- construim relații.

Relațiile pe care le considerăm a fi bune sunt cele care au la bază o comunicare deschisă, clară și afectuoasă. Comunicarea ineficientă cauzează singurătate, conflicte, probleme, insatisfacții profesionale, stres psihologic și chiar boli somatice. Mulți oameni sunt pesimiști în ceea ce privește abilitățile lor de comunicare. Însă e important de reținut că: fiecare dintre noi poate învăța să comunice mai bine.

Este important ca persoana să dispună de abilitățile de comunicare necesare pentru a putea controla schimbările, în loc să se lase la voia întâmplării. Oamenii care înțeleg însemnătatea procesului comunicării au mai mare control asupra schimbărilor și mai puține eșecuri. Drept urmare a procesului de comunicare, în cazul în care relațiile nu vor deveni mai puternice, cu siguranță vor deveni mai slabe. În cazul în care relațiile nu vor deveni mai eficiente, cu siguranță vor deveni mai puțin eficiente, iar acest lucru influențează viața și activitatea persoanei.

3. Factorii determinanți pentru o comunicare eficientă

Comunicarea eficientă se desfășoară atunci, când, oamenii pot să schimbe cu acuratețe informații legate de fapte și sentimente. **Comunicarea verbală eficientă** presupune procesul de transmitere a unui mesaj astfel încât sensul mesajului recepționat să fie cât mai apropiat posibil de sensul mesajului emis.

Comunicarea defectuoasă apare atunci când oamenii nu pot sau nu au abilitatea de a înțelege clar mesajele și/sau sentimentele împărtășite. Deși, comunicarea eficientă poate genera conflicte – întrucât oamenii au diferite valori, comunicarea defectuoasă generează, de multe ori, conflicte nedorite, pentru că oamenii nu sunt înțeleși. Pe măsură ce oamenii își vor îmbunătăți abilitățile de comunicare, vor reuși pe de o parte să reducă numărul de conflicte nedorite create prin comunicarea defectuoasă, iar pe de altă parte, să își dezvolte abilitatea de a comunica eficient diferite idei, pe căi nonviolente.

Există multe potențiale obstacole în realizarea comunicării eficiente. Printre cele mai comune obstacole se numără: *un limbaj al trupului sărac, ascultare insuficientă, afirmații de tipul „tu”, cuvinte „încărcate” și refuzul de a vedea perspective diferite.*

Pentru a soluționa eficient conflicte, oamenii trebuie să fie dispuși să conștientizeze, nu neapărat să fie de acord cu, percepția unei alte persoane. Pentru a face asta, un individ implicat într-un conflict trebuie să fie pregătit să se îndepărteze momentan de propriile percepții și sentimente, pentru a auzi cu acuratețe sentimentele și nevoile celuilalt. Conștientizarea faptului că există percepții diferite le poate permite persoanelor aflate într-o dispută să găsească un teren comun și să concluzeze pentru o soluție.

Afirmațiile „eu” sunt o tehnică ce ține de managementul conflictului, pentru că le solicită indivizilor implicați într-un conflict să pună distanță între acțiunile și reacțiile lor. Aceasta le permite să își ia timpul de a intra în contact cu propriile sentimente și să își aleagă un răspuns adecvat, în loc să reacționeze spontan. Deși utilizarea afirmațiilor de tipul „eu” poate provoca disconfort la început, ele sunt eficiente, iar folosirea lor devine mai ușoară cu timpul pentru că indivizii vor învăța să le adapteze în așa fel încât să sune natural, dar să și cuprindă toate elementele necesare. Unul dintre exemple a mesajului „eu” este: *(Eu) mă simt..... atunci când tu..... și vreau ca tu să.....* Această formulă conține de fapt două mesaje adresate pentru „tu” care pot să-l poziționeze pe receptorul afirmației în defensivă. Mesajul „eu” este menționat în multe materiale dedicate managementului conflictului ca o unealtă eficientă. Mesajul de tip „eu” expus funcționează bine pentru persoanele tinere care încep să învețe abilități de soluționare a problemelor. Însă, structura acestui mesaj este de multe ori pompoasă și neacceptabilă pentru persoanele mai în vârstă.

El își pierde eficiența ca unealtă de comunicare dacă nu este o formă de comunicare acceptată și în climatul cultural al indivizilor.

În timp ce vorbește, omul dezvăluie o cantitate imensă de informații despre sine, dar nu atât de mult prin cuvinte cât prin voce. Prin alternarea tonurilor vocii putem contracara monotonia și direcționa atenția ascultătorului. Tonurile crescânde exprimă o doză de siguranță, în timp ce inflexiunile descrescânde punctează nesiguranță. Atunci, când dorim să arătăm încredere și competență, când vrem să atragem atenția și să fim convingători, se recomandă folosirea unui **“ton parental”**. Când nu suntem luați în serios, când vedem că nu prea reușim să convingem și nu ne putem impune în fața celorlalți, trebuie să ne întrebăm dacă nu cumva tonul adoptat de noi este unul de copil.

Persoanele care doresc să influențeze pe cei din jurul lor, să-și afirme autoritatea, să obțină aprobarea sau refuzul interlocutorilor, trebuie să învețe să mănuiască **mesajul paraverbal**.

Varierea **volumului** vocii este o altă tehnică pe care trebuie să învățăm a o stăpâni deoarece ne ajută să dominăm situația sau să fim dominați de ea. Fiecare dintre noi putem face acest lucru mai mult sau mai puțin bine, în funcție de volumul plămânilor, de capacitatea toracică, de calitatea corzilor vocale, de modul în care ne controlăm respirația, de poziția corpului etc. Elementele care nu țin neapărat de noi, dar care trebuie luate în seama atunci când vrem să fim auziți și ascultați sunt: *mărimea încăperii*, *mărimea publicului* și *zgomotele de fond*. La fel, *accentul* deține un rol important în schimbarea înțelesului cuvintelor și inducerea de mesaje colaterale celui transmis prin cuvinte.

Ritmul vorbirii este dat de derularea lentă (aproximativ 200 de silabe/minut) normală (în jur de 350 de silabe /minut) sau rapidă (în jur de 500 de silabe/minut) a cuvintelor pronunțate. Un bun vorbitor trebuie să varieze viteza pronunțării cuvintelor în funcție de conținutul și importanța generală a mesajului.

Pauzele dintre cuvinte și fraze transmit indicii atât despre intențiile și atitudinile discursive ale vorbitorului, cât și despre stările lui afective. Pauzele scurte divid ideile dintr-o frază, iar cele lungi marchează sfârșitul frazelor. Pauzele prea lungi pot obosi audiența, cele scurte și bine plasate dau ascultătorului sentimentul de implicare activă. Pauzele tactice sunt făcute înainte de cuvintele sau ideile care

merită subliniate, altele nu vizează deloc interlocutorul ci necesitatea unui moment de meditație, de organizare a mesajului.

3. Psihosociologia conflictului

Cei mai mulți oameni consideră conflictele ca fiind ciocniri distructive, ireconciliabile, în urma cărora unii câștigă în defavoarea altora. Preocuparea de tip științific privind căile de a face față conflictelor a dus la dezvoltarea unor modele și strategii de abordare eficientă și constructivă a conflictelor. Prin urmare, conflictele constituie o componentă naturală inevitabilă a vieții sociale a fiecăruia dintre noi. Aceste noi modele prezintă procesul rezolvării conflictelor nu ca pe un câmp de bătălie, ci mai curând ca pe o șansă de a învăța lucruri noi, de a ne dezvolta responsabilitatea și de a rezolva conflictele prin colaborare.

Însă, în același timp, o cantitate mare de oameni participă la conflict și le dau naștere în continuu. Într-un mod paradoxal fiecare participant la conflict găsește o argumentare cert pozitivă a participării în conflict, urmărește cele mai nobile scopuri – dorința binelui, apărarea concepțiilor, lupta pentru ideal, apărarea principiilor sacre, a valorilor, prietenilor și altele.

În general, conflictul apare ca o formă a interacțiunii umane prin care doi sau mai mulți membri ai unei colectivități intră în dezacord total sau parțial asupra unor probleme. Cu alte cuvinte, conflictul este amestecul intenționat al unui individ sau al unui grup în eforturile de realizare a scopurilor unui alt grup. Deoarece scopurile celor două părți sunt de cele mai multe ori incompatibile, realizarea scopului de către una dintre părți face imposibilă realizarea acestuia de către cealaltă parte.

Un model mai simplu de explicare a conflictelor cuprinde într-o variantă instrumentală *contradicțiile, atitudinile, și comportamentul* părților implicate. Contradicția se referă la incompatibilitatea, percepută sau reală, de scopuri între părțile care intră în conflict, generată de interese, norme, valori și structuri diferite. Atitudinile includ elemente emoționale, cognitive și de voință, în timp ce comportamentele sunt rezultatele unor dezechilibre, tensiuni, nevoi, lipsuri, dorințe și așteptări nesatisfăcute.

De cele mai multe ori, „manipularea” conflictelor depinde în mare măsură de conștientizarea lor. Acest lucru este posibil prin

analiza și întocmirea **hărții conflictului**. Un asemenea demers oferă o imagine clară a faptelor și evidențiază modul în care interacționează oamenii antrenați în conflicte. Punctul de pornire în întocmirea hărții conflictului îl constituie *formularea problemei*. Lipsa comunicării, incompatibilitatea cu postul de muncă, neîndeplinirea obligațiilor, agresivitatea, aspirațiile nerealizate pot constitui probleme ce stau la baza conflictelor.

Al doilea pas în construirea hărții conflictului constă în *identificarea părților* implicate în conflict. Acestea pot fi persoane, grupuri, secții, compartimente. Gruparea unor oameni pe harta conflictului, se va face întotdeauna pe baza *nevoilor* asemănătoare pe care aceștia le împărtășesc. De altfel, fiecare parte se implică deoarece are nevoi și trebuințe diferite. Răspunsul pe care îl formulează fiecare pentru rezolvarea problemei este strâns legat de aceste nevoi: o muncă plină de satisfacții, recunoașterea, înțelegerea, etc. Pe lângă nevoi, părțile implicate în conflict au griji, fobii și temeri, care pot fi: eșecul și compromiterea, nesiguranța, respingerea, pierderea controlului, muncă rutinieră, pierderea locului de muncă, etc. De exemplu, la întrebarea „Ce nevoie aveți?” un posibil răspuns poate fi: „Pauze cu durate identice pentru toată lumea”. În fapt, nevoia care se ascunde după răspuns este: „Un volum de muncă echitabil pentru toată lumea”. Prin urmare, despre o persoană care întârzie permanent la locul de muncă s-ar putea spune că „Are nevoie să ajungă la timp”. În realitate, persoana are nevoie de mai mult ajutor în gospodărie, la creșterea copiilor, etc. Utilizarea hărților poate fi de folos pentru identificarea unor aspecte care, la prima vedere, ar putea scăpa în fața celor antrenați în conflict. În plus, relevă noi direcții pentru soluționarea conflictelor.

Pentru a caracteriza situațiile conflictuale, putem formula câteva criterii de bază ca punct de plecare în fixarea unei tipologii a conflictelor: *esența conflictelor, subiecții aflați în conflicte, poziția ocupată de actorii implicați, gradul de intensitate, forma, durata și evoluția, respectiv, efectele pe care le generează conflictele*.

1. Din punct de vedere al **esenței** lor, putem evidenția *conflicte de substanță* și *conflicte afective*. **Conflictele de substanță** se manifestă cu o mai mare intensitate atunci, când, indivizii urmăresc atingerea propriilor scopuri prin intermediul unor grupuri. Conflictele de substanță sunt puternice în sistemele de conducere autoritare, în care

cei care dețin posturile de decizie-cheie își impun propriile raționamente, având drept argument experiența îndelungată. Reducerea stărilor conflictuale se realizează prin orientarea spre acele obiective care permit realizarea unui consens.

Conflictele afective care se referă la relațiile interpersonale, fiind generate de stări emoționale. Starea de suspiciune, ostilitatea, tensiunea socială, explozia emoțională sunt modalități de manifestare a unor asemenea conflicte. În timp ce conflictele de substanță sunt specifice structurilor și raporturilor ierarhice, conflictele afective fac parte din sfera valorilor, a relațiilor sau a intereselor. Conflictele afective sunt însoțite de puternice emoții negative, de receptarea stereotipă a celor aflați de cealaltă parte a baricadei și de un comportament defensiv.

2. O altă clasificare a situațiilor conflictuale poate fi realizată în funcție de **nivelul** la care se manifestă sau subiecții care sunt antrenați în conflict. Astfel, pot exista: *conflicte intra-personale*, *conflicte inter-personale*, *conflicte intra-grup*, *conflicte inter-grup*, și *conflicte între organizații*.

La nivelul personalității unui individ (intra-personal) apare **conflictul intra-psihic**. Sursele de conflict pot include idei, gânduri, emoții, valori, predispoziții sau obiective personale care intră în conflict unele cu altele.

Conflictul între șefi și subordonați, soți, colegi de muncă, etc, sunt **conflicte inter-personale** în care o persoană o frustrează pe alta de atingerea obiectivului propus. În cadrul conflictelor interpersonale putem delimita alte două tipuri majore: cel consensual (când opiniile, ideile, valorile părților aflate în conflict sunt incompatibile) și competiția pentru resurse limitate (când persoanele doresc aceleași resurse limitate).

Conflictul intra-grup apare în interiorul unui grup pe fondul presiunii care se o exercită asupra membrilor săi. Efectele unor performanțe reduse ale grupului se pot răsfrânge în mod direct asupra individului, prin prisma recompenselor sau aprecierilor pe care le primește.

Cu un caracter mai complex se manifestă **conflictele inter-grupuri**, care apar adesea între subdiviziunile funcționale ale organizației, sau grupuri etnice. Aceste conflicte duc în general la creșterea coeziunii grupului și a loialității dintre membrii acestuia.

Importanța care este acordată muncii în echipă propune angajatului o identificare puternică cu echipa din care face parte, iar identificarea cu un anume grup, așa cum s-a mai arătat, pregătește terenul pentru **conflictele organizaționale**.

3. **Poziția** ocupată de actorii implicați în conflict ne ajută să facem o distincție între *conflicte simetrice* și *conflicte asimetrice*. Conflictele apar frecvent între părți care au pondere diferită, cum ar fi o majoritate și o minoritate, un guvern legitim și un grup de rebeli, un patron și angajații săi. Aceste conflicte sunt asimetrice iar rădăcina lor se găsește nu atât în probleme sau aspecte firești care pot diviza părțile, ci chiar în structura a ceea ce sunt părțile. Hugh Miall și colab. (2000) susțin că fără izbucnirea unui conflict, o structură dată de roluri și relații nu poate fi schimbată. În conflictele asimetrice structura este astfel constituită încât „peștele mare îl înghite întotdeauna pe cel mic”. Singura soluție este schimbarea structurii, dar aceasta nu este niciodată în interesul „peștelui mare”. Prin urmare, nu există rezultate de tip câștig-câștig, iar partea a treia nu poate decât să-și unească forțele cu „peștele mic” pentru a se ajunge la o soluție. În caz contrar, „peștii mari” fac eforturi să se mențină la putere și să-i mențină sub control pe cei mici.

4. După **gradul de intensitate**, Helena Cornelius și Shoshana Faire (1989) menționează următoarele forme de potențiale situații de conflict: *disconfortul*, *incidentele*, *neînțelegera*, *tensiunea* și *criza*. **Disconfortul** este un sentiment intuitiv că lucrurile nu sunt normale, chiar dacă nu poate fi definită precis starea conflictuală. **Incidentul** irită în timp și stă la baza unor conflicte mai intense dacă nu sunt uitate. Un incident poate fi, în sine, o problemă simplă, dar dacă este greșit înțeleasă poate escalada în tensiune. **Neînțelegera** este o formă de conflict cauzată de percepții greșite, lipsa de legături între părți și o comunicare defectuoasă. **Tensiunea** și **criza** sunt forme extreme ale conflictelor – oamenii întrec măsura și se lasă dominați de partea emotivă a situației conflictuale.

5. În ceea ce privește **forma conflictului**, putem deosebi *conflicte latente* și *conflicte manifeste* (concretizate în conflicte de muncă).

6. Din punct de vedere al **duratei** și **evoluției** avem *conflicte spontane*, *acute* și *cronice*. **Conflictele spontane** apar brusc, sunt greu de prevăzut, sunt de scurtă durată și se manifestă la nivel interpersonal. **Conflictele acute** au o evoluție scurtă dar sunt deosebit de intense, în

timp ce *conflictele cronice* au cauze ascunse, greu de identificat, cu evoluție lentă și de lungă durată.

7. Ideea dezirabilității unor conflicte pozitive conduce la clasificarea conflictelor în funcție de **efectele** sau **rezultatele** pe care le au în organizații. Distingem astfel, *conflicte funcționale* și *conflicte disfuncționale*. Conflictele care susțin obiectivele și îmbunătățesc performanțele indivizilor din organizație – aceste *conflicte* sunt **funcționale**, eficiente – iar altele care blochează activitățile și creativitatea sunt numite *conflicte disfuncționale*.

5. Strategii de optimizare a comunicării interpersonale

Studiile experimentale dovedesc că disfuncționalitățile și conflictele ce apar în relațiile interpersonale de grup sau organizaționale se datorează în proporție considerabilă deficiențelor de comunicare. Identificarea factorilor care condiționează desfășurarea procesului de comunicare permite și elaborarea strategiilor de optimizare a acestuia, cu efecte pozitive în toate planurile existenței sociale. Există mai multe categorii de factori aflați în interdependență:

1. *factorii psihoindividuali*, ce se referă la capacitățile și caracteristicile cognitive, lingvistice, afective, motivaționale și temperamental-caracteriale ale subiectului, ce intervin nemijlocit în structurarea conținutului și formei mesajelor transmise. Contează nivelul dezvoltării intelectuale, flexibilitatea și gradul de adecvare a limbajului, componenta afectivă ce însoțește mesajul, motivațiile ce susțin conduita comunicatorului, trăsăturile de personalitate (timiditatea, sociabilitatea, egocentrismul, eventualele complexe, temperamentul, stilul cognitiv și relațional);

2. *factorii socioculturali* țin de normele și modelele care reglementează raporturile interpersonale într-un spațiu istoric și cultural. Acestea au o valoare normativă la care persoanele se raportează conștient, dar și o valoare structurantă, legată de socializarea și integrarea socială a membrilor comunității, aspect care de regulă nu este conștientizat de cei implicați. Diferențele sunt mari de la o cultură la alta, în special în ce privește relația dintre sexe, categorii de vârstă, categorii de statut socioeconomic.

3. *factorii psihosociali*, cu două surse de origine:

- statutul social și profesional, ca și caracteristicile grupurilor sau organizațiilor din care fac parte în mod real sau virtual;

- profilul situației sociale care se construiește progresiv, ca urmare a desfășurării actului interpersonal. Sunt importante în acest context natura și caracteristicile statutului, prestigiul, funcțiile afective și experiența acumulată în exercitarea statutului, precum și caracteristicile constructului psihosocial al individului.

4. *factorii circumstanționali (situaționali)* derivă din climatul relațional, generat de evenimente întâmplătoare, nelegate de situația în desfășurare, privind spațiul fizic de desfășurare a relației, ambianța fizică și socială și dispoziția participanților. Deși par neimportante, aceste amănunte influențează considerabil, motiv pentru care analiza și programarea condițiilor de desfășurare a unor întâlniri constituie elemente de debut, în pregătirea condițiilor optime în vederea obținerii rezultatelor scontate. Elaborarea unor strategii de optimizare a comunicării pornește de la analiza corelativă a tuturor acestor factori pe fondul unei bune cunoașteri a situației concrete în care se desfășoară întâlnirea. În primul rând se fixează obiectivele întâlnirii, ceea ce presupune cunoașterea și evaluarea partenerilor, de unde rezultă alegerea și proiectarea condițiilor ambientale. De aici, crearea atmosferei favorabile discuțiilor în debutul cărora apar inevitabil generalitățile pregătitoare. Urmează desfășurarea discuțiilor cu centrarea atenției asupra mesajelor, persoanelor sau situației în desfășurare, laolaltă cu elaborarea și emiterea mesajelor, în funcție de obiectivele urmărite și de reacțiile interlocutorilor. Aceste reacții (verbale, nonverbale) sunt luate în vedere în scopul obținerii rezultatelor dorite.

Practica socială emite o serie de *reguli* care, odată respectate, asigură succesul actelor de comunicare interpersonală și calitatea actelor interpersonale în general. Unele dintre ele ar fi:

- discuțiile trebuie să înceapă cu referiri generale la situația dată sau la persoana interlocutorului, evitându-se formularea de aserțiuni categorice, de întrebări închise sau dificile, de întrebări care sugerează răspunsul și evitându-se manifestarea dezacordului față de unele aspecte ce urmează a fi discutate;

- în continuare se stimulează conversația prin oferirea de informații nesolicitate, considerație pozitivă față de interlocutor, cu alternarea temelor, evitarea stereotipurilor și manifestărilor plictiselii;

- se formulează apoi întrebările deschise, alternând cu întrebări închise, care să fixeze coordonatele problemelor în discuție;

- se menține concentrarea activă pe conținutul mesajului, cu confirmarea periodică a receptării acestuia, prin sublinierea sau reluarea unei idei avansate de interlocutor și solicitarea de informații suplimentare;
- se mențin discuțiile la nivelul sferei motivaționale a interlocutorului, încercându-se motivarea acestuia pentru posibilele rezultate ale întâlnirii;
- se manifestă discret sentimente pozitive față de interlocutor și de situația în desfășurare, cu evitarea evocării unor sentimente sau evenimente neplăcute;
- se folosesc mesaje complexe la nivelul para- și nonverbal în deplin acord cu capacitatea de înțelegere a interlocutorului;
- se evocă periodic numele interlocutorului, ca și titlurile acestuia ca formă de respect și de readucere a discuției la tema dorită. Dacă poziția interlocutorului este foarte înaltă, nemenționarea acesteia este de regulă interpretată nefavorabil;
- se evită gesturile care sugerează plictiseala sau dezinteresul, stereotipurile verbale, răsfoitul hârtiilor, jocul cu obiecte de pe birou, discuțiile paralele cu alte persoane pe teme terțe sau fixarea insistentă cu privirea a unor obiecte din cameră.
- privirea se centrează pe interlocutor, nu jenant sau insistent și fără a sugera intenția de a domina partenerul;
- se menține permanent un feedback privind conținutul și forma mesajului, modul de abordare al problemei, stilul relațional, atitudinea față de interlocutor și durata întrevederii.

Pe baza cunoașterii și respectării acestor principii generale se formează un stil relațional eficient ca și componentă a personalității, ce contribuie la menținerea și dezvoltarea relațiilor interpersonale pozitive și a unui climat social optim.

Întrebări și exerciții pentru autoevaluarea și consolidarea cunoștințelor:

1. Definiți noțiunea de limbaj.
2. Care sunt tangențele între limbaj și gândire?
3. Numiți funcțiile limbajului.
4. Definiți noțiunea de comunicare.
5. Identificați scopurile comunicării.
6. Ce presupune comunicarea verbală eficientă?

7. Definiți noțiunea de conflict.
8. Identificați cauzele stărilor conflictuale.
9. Analizați componentele hărții conflictului.
10. Numiți criteriile de bază în clasificarea conflictelor.
11. Numiți factorii care asigură o comunicare eficientă?

Bibliografie:

1. Chelcea S. *Un secol de cercetări psihosociologice*. Iași: Polirom, 2002.
2. Doise W., Deschamp J., Mugny G. *Psihologie socială experimentală*. Iași: Polirom, 1996.
3. Moscovici S. *Psihologia socială a relațiilor cu celălalt*. Iași: Polirom, 1998.
4. Neculau A. *Psihologia socială*. Iași: Polirom. 1997.
5. www.google.com/psihologie/

TEMA 7. REPREZENTĂRILE SOCIALE ȘI DINAMICA LOR

Structura:

1. Definirea conceptului de reprezentare socială (RS).
2. Formele și funcțiile reprezentărilor sociale.
3. Transformarea reprezentărilor sociale.

Obiectivele operaționale:

- Familiarizarea cu noțiunea de reprezentare socială.
- Explicarea structurii și a proceselor prin care se realizează reprezentarea socială.
- Analiza psihosociologică a dinamicii reprezentărilor sociale.
- Generalizarea cunoștințelor despre funcțiile și utilitatea reprezentărilor sociale.

Cuvinte-cheie: reprezentările sociale (R.S.); forme de manifestare a R.S.: difuzarea, propagarea, propaganda; nucleul central și sistemul periferic al reprezentării sociale; obiectificarea și ancorarea.

1. Definirea conceptului de reprezentare socială (RS)

Realitatea socială reprezintă un proces continuu de construire și reconstruire, care se desfășoară paralel cu practica și cunoașterea socială (J. Piaget).

Reprezentările sociale sunt definite ca procedee de însușire mentală a ambianței, de transformare a obiectelor sociale în categorii simbolice cu statut cognitiv, menirea lor fiind aceea de a explica aspectele cotidianului și de a dirija conduita personală în cadrul anumitor interacțiuni. Fiind o instanță intermediară între obiectul social și percepția lui, *reprezentările sociale* sunt niște dimensiuni psihosociale reprezentate prin atitudini, simboluri și imagini personale. Ele contribuie la formarea de orientări și conduite în comunicarea socială, determină procesele de obiectivare, clasificare și ancorare în contextul real al informației proaspăt asimilate.

Acțiunea reprezentărilor sociale se răsfrânge, de asemenea, și asupra diverselor modalități de comunicare: individuală, interpersonală, intergrupală și ideologică. Dinamica acestor relații, în ultimă instanță, ține de reprezentările sociale. Reieșind din aceste considerente, reprezentările sociale sunt concepțiile generatoare de

atitudini, în ansamblul raporturilor sociale, care organizează procesele de simbolizare ce intervin în aceste raporturi.

S. Moscovici definește *reprezentarea socială* ca un ansamblu structurat de valori și noțiuni la obiect, aspecte sau dimensiuni ale mediului social, un sistem socio-cognitiv ce permite supraviețuirea individului în societate, direcționarea comportamentelor și comunicărilor, precum și selecția răspunsurilor la stimulii externi.

După J. C. Abric, reprezentarea socială este o viziune funcțională a lumii ce permite individului sau grupului să dea un sens conduitelor, să înțeleagă realitatea prin propriul sistem de referințe, deci să se adapteze și să-și definească locul.

Reprezentările sociale se prezintă ca niște mijloace de interpretare și pătrundere a realității cotidiene, o formă a cunoașterii sociale care presupune activitatea cognitivă a indivizilor și grupurilor și care le permite să-și stabilească atitudinea față de situațiile, evenimentele, obiectele și comunicările abordate. Scopul adeptilor teoriei reprezentărilor sociale, după cum a scris S. Moscovici, "este în a înțelege faptul cum apar și se constituie sistemele conceptuale în societate". Exemple de reprezentări sociale pot servi conceptele: *stat, guvernare, democrație, viață socială, carieră, economia țării, sistem de învățământ, sistem bancar, mass-media*, etc. Elementul comun pentru reprezentările sociale este caracterul social a acestor concepte, adică toate ele vizează un anumit aspect al vieții oamenilor în societate.

Reprezentările sociale nu sunt o simplă percepție a realității, ele o actualizează înscriind-o în scheme conceptuale și modele mentale. Dinamica reprezentărilor sociale contribuie la acordul concepției personale cu cea colectivă. Dezacordul îl determină pe individ să caute soluții noi, să transforme fie concepția personală, fie reprezentările sociale.

Pentru apariția unei reprezentări sociale sunt necesare trei condiții:

- prima este *dispersia informației* privind obiectul reprezentării; datorită complexității obiectului social, a barierelor sociale și culturale, indivizii nu pot accede la informațiile utile necesare cunoașterii obiectului, ceea ce va genera transmiterea indirectă a cunoștințelor și deci, apariția numeroaselor distorsiuni;

- a doua se referă la **poziția grupului social** față de obiectul reprezentării, ceea ce va conduce la manifestarea interesului pentru anumite aspecte ale obiectului, fenomen denumit *focalizare* și care împiedică indivizii să aibă o viziune globală asupra obiectului;

- a treia provine din necesitatea resimțită de oameni de a produce **conduite și discursuri coerente** în legătură cu un obiect pe care îl cunosc foarte puțin.

Reprezentările sociale fiind niște produse mentale sau scheme conceptuale ce-și au punctul de plecare în reflectarea realității obiective prin percepții, ele (reprezentările) stau la baza unei noi științe, **imagologia**. În sens restrâns, conform *Dicționarului de psihologie* coordonat de Ursula Șchiopu, prin imagologie este desemnat studiul imaginilor pe care și la fac popoarele unele despre altele sau despre sine, criteriul de operare fiind diferențierea identitate/alteritate. În sens larg, imagologia este privită ca studiul reprezentării în imagini a diverselor aspecte ale realității.

Conform definițiilor tradiționale, informația este suma cunoștințelor despre un obiect. Prin urmare, *informația este condiția principală a constituirii reprezentării sociale*. Ea este parte a difuzării sau actul inițial de impregnare a individului cu un anumit mod de gândire. Câmpul reprezentării sociale este conținutul calitativ al ei. Prezentat în forma unei unități ierarhizate a elementelor, cu un conținut mai mult sau mai puțin bogat și constituit din calitățile expresive și semantice ale reprezentărilor, el vizează un anumit grup social. Propagarea îndeplinește funcția de constituire a câmpului reprezentărilor sociale.

Orice reprezentare socială care se reliefează în societate este compusă din **nucleul central** și **sistemul periferic**. Astfel, fiecare reprezentare are un element (sistem) central, cu o semnificație deosebită, în jurul căruia se focalizează și se structurează toate celelalte elemente constitutive, care pot fi considerate ca formând sistemul periferic.

Explicând structura reprezentării sociale, J. C. Abric a distins un element comun pentru fiecare reprezentare – **nucleul central**, care alcătuiește imaginea simplă, concretă și coerentă a obiectului, influențată de cultura la care se atribuie persoana. Nucleul central dă sens reprezentării sociale, întrunind caracteristici calitative și cantitative ale obiectului sau fenomenului dat. Proprietățile calitative ale nucleului central se referă la capacitatea de a conferi sens

obiectului reprezentării (valoarea simbolică) și a genera noi semnificații (asociativitatea).

Caracteristicile nucleului central:

a) este determinat și condiționat istoric, sociologic, ideologic și cultural, fiind marcat de memoria colectivă și sistemele de norme și valori ale grupurilor.

b) constituie baza colectivă a sistemului de reprezentări sociale, prin aceasta realizându-se omogenitatea grupului prin funcția consensuală pe care o îndeplinește.

c) este stabil, coerent și rezistent la schimbare, prin aceasta realizându-și continuitatea și permanența într-un anumit spațiu sociocultural.

d) este relativ independent de contextul material și social imediat, numai factorii stabiliți în timp putându-i influența structura și funcțiile îndeplinite în cadrul sistemului de reprezentări.

e) polarizează și structurează întregul conținut al reprezentărilor sociale.

Sistemul periferic al reprezentării sociale este alcătuit din totalitatea noțiunilor adiacente nucleului central al reprezentării, care contribuie la formarea unui tablou integrat despre reprezentarea socială dată. De exemplu; nucleul central al reprezentării *sistemului de învățământ universitar* este alcătuit din conceptele: *universitate, student, profesor, proces de studii*. Sistemul periferic al reprezentării sociale date este alcătuit din noțiunile: înmatriculare, obiecte de studiu, sesiune, examene, totalizare, evaluare, etc. Noțiunile din sistemul periferic al reprezentării variază în dependență de cerințele de moment ale societății. Noțiunile din nucleul reprezentării sociale sunt stabile, iar modificarea lor înseamnă modificarea esențială a reprezentării sociale date. De exemplu: dacă din nucleul central al sistemului de învățământ universitar ar dispărea conceptul de student, reprezentarea dată ar fi luat o altă configurație.

Procesele prin care se realizează reprezentările sociale sunt:

1. Obiectificarea – este procesul cognitiv prin care individul sau grupurile transformă conceptele, noțiunile abstracte în imagini familiare. Funcția de bază a obiectificării este aceea de a simplifica informațiile privitoare la un obiect, prin intermediul unui fenomen de concretizare a noțiunilor. Indivizii sau grupurile tind să-și adapteze realitatea exterioară scopurilor lor, rezumând noțiunile la o singură

trăsătură subsumată unei logici interne. De exemplu: obiectivarea inteligenței se realizează printr-un IQ, cea a psihanalizei prin imaginea unui cazan din care aburii dau pe din-afară. La fel, banii sunt reprezentarea socială (RS) a valorii și puterii. Prin acest proces omul transformă o reprezentare în ceva concret pe care îl poate "manipula" cu mai multă ușurință.

2. Ancorarea – este procesul prin care se transferă ceva străin și perturbător în sistemul nostru particular de categorii, comparând acest nou element cu paradigma unei categorii considerate potrivită. A ancora înseamnă a clasifica și numi ceva, a eticheta un obiect sau fenomen pentru a putea opera cu el. Lucrurile neclasificate, fără denumire și nenumite sunt pentru individ străine, neclare și, respectiv, potențial amenințătoare. Prin ancorare, un obiect sau fenomen nefamiliar se integrează într-o rețea de categorii cunoscute; reduce nefamiliarul la familiar. *P. Jodelet* arăta că pacienții cu tulburări psihice plasați în mijlocul unor săteni, sunt judecați imediat de către aceștia ca fiind idioți, vagabonzi sau "pungași". Astfel, obiectul "primește" caracteristicile categoriei în care a fost integrat și este reajustat pentru a se potrivi acesteia. Chiar dacă, există conștiința unei anumite discrepanțe între obiectul și categoria în care a fost integrat, aceste discrepanțe sunt diminuate pentru a menține coerența și consonanța. Oamenii au tendința de a selecta și observa trăsăturile reprezentative ale obiectului; aceste trăsături sunt accentuate, chiar exagerate, în defavoarea altor trăsături care pot fi ignorate. A ancora înseamnă a numi și a clasifica ceva. O dată realizată inserția obiectului într-un cadru de referință cunoscut, are loc instrumentalizarea socială a obiectului respectiv. RS furnizează instrumente de comunicare și înțelegere comună. Fenomenul ancorării permite ordonarea mediului în unități semnificative și sisteme comprehensibile.

3. Modalitățile de comunicare și funcțiile reprezentărilor sociale

Procesul comunicării poate influența apariția, constituirea, reprezentării prin chiar specificul său: transmiterea de informații. Ca urmare reprezentările depind de toate elementele unui proces de comunicare, și anume:

- cantitatea și calitatea informației vehiculate asupra obiectului reprezentat;

- interesele părților implicate în mecanism în raport cu obiectul de reprezentat;

- presiunea la interferență datorată necesității de a acționa, de a lua o poziție sau de a obține recunoașterea sau adeziunea celorlalți.

S. Moscovici a distins trei modalități de comunicare prin care reprezentările sociale exercită influență asupra actorului social: **difuzarea** – transmiterea informației; **propagarea** – consolidarea unei atitudini, credințe; și **propaganda** – instituirea unei viziuni incompatibile cu cea a părții antagoniste.

Difuzarea este un raport realizat între sursele și receptorii comunicării cu scopul transmiterii de informații; în acest fel se produc opiniile în legătură cu obiectul comunicării.

Propagarea prezintă un raport stabilit între membrii unui grup care au o imagine bine conturată asupra mediului, o credință ce-i susține în efortul lor de impunere a acestei imagini și acest mecanism vizează realizarea unor structuri atitudinal comportamentale.

Propaganda este o formă de comunicare circumscrisă unor relații conflictuale antagonice. Doise arăta că miza acestei comunicări este opoziția dintre adevăr și fals, transmiterea unei viziuni conflictuale, a unei incompatibilități a viziunii asupra lumii propusă de sursă și cea propusă de un partid advers (Doise W., 1996, p. 26).

În sens larg vom enunța faptul că *difuziunea* produce opinii, *propagarea* generează atitudini, iar *propaganda* - stereotipuri.

Funcțiile reprezentărilor sociale sunt:

- *de cunoaștere a realității*. Reprezentările sociale sunt, de fapt, un bloc de concepte care interpretează și explică realitatea. Menirea reprezentărilor constă în clasificarea și explicarea fenomenelor vieții sociale. Ele canalizează schimbul de informație dintre realitate și individul uman.

- *de intermediere a comportamentului* prin funcția axiologic-formativă. RS încorporează norme și valori culturale care aparțin universului consensual al unei comunități și care vor constitui fundamente și repere pentru elaborarea atitudinilor implicite sau explicite aferente oricărui sistem reprezentational.

- *adaptarea fenomenelor sociale*, a evenimentelor politice și realizărilor științifice, aprecierilor și opiniilor anterior constituite. Prin intermediul reprezentărilor sociale grupul își formează un tablou al lumii și modifică relațiile fiecărui membru cu interlocutorii din cadrul

de referință sau din alte grupuri în dependență de conținutul percepției. Individul se autodetermină și își afirmă identitatea grație acestor cunoștințe.

3. Transformarea reprezentărilor sociale

RS ghidează comportamentul social, definind ceea ce este "normal" și dezirabil în anumite situații. Pe de altă parte, RS justifică comportamentul individului. Omul raționalizează, justifică conduitele care scapă libertății și responsabilității sale. La rândul lor însă, RS sunt influențate de practicile și conduitele sociale. De multe ori, circumstanțele sunt cele care determină libertatea și responsabilitatea individului. În aceste situații, practicile sociale sunt cele care modelează și determină sistemul de reprezentări sau ideologia individului. În acest context, RS sunt produsul unei raționalizări, procese de adaptare cognitivă a actorilor sociali la condițiile concrete ale existenței, la conduitele impuse de raporturile sociale în cursul vieții cotidiene (Beauvois & Joule, 1981). Sigur că nu putem limita formarea RS la raționalizarea unor comportamente impuse de către context. Nu putem ignora factorii culturali și istorici, normele sociale, caracteristicile individuale. Reprezentările sociale determină practicile sociale în situații puternic încărcate afectiv sau în care referința la memoria colectivă e foarte puternică (comportamentele ritualizate în situații de căsătorie, nuntă, etc).

RS determină acțiunile subiectului în situații neimpuse, când acesta dispune de un ansamblu de posibilități de acțiune. RS joacă un rol important când situația e complexă sau ambiguă. În cazul în care apar constrângeri ale situației (emergența unor noi realități ecologice, schimbări sociopolitice, apariția unor boli ca SIDA), realizarea anumitor comportamente poate să antreneze transformarea completă a reprezentării.

În cazul în care se ajunge la modificări ale *nucleului central*, transformarea produsă este esențială și ireversibilă. În acest fel poate apărea o altă reprezentare socială.

Transformarea RS se face în timp, de la aproximativ 10 ani, până la trei generații. Procesul de transformare depinde de sistemul social existent și de importanța reprezentării sociale date pentru societate.

Întrebări și exerciții pentru autoevaluarea și consolidarea cunoștințelor:

1. Definiți noțiunea de reprezentare socială. Exemplificați.
2. Care este structura unei reprezentări sociale?
3. Definiți nucleul central și sistemul periferic al reprezentării sociale.
4. Ce funcție îndeplinește nucleul central?
5. Numiți procesele prin care se realizează reprezentările sociale.
6. Numiți funcțiile reprezentărilor sociale.
7. Numiți și explicați cele trei modalități prin care reprezentările sociale exercită influență asupra persoanei.
8. Cum se produce transformarea unei reprezentări sociale?

Bibliografie:

1. Neculau A. (coord.) *Psihologia câmpului social: Reprezentările sociale*. Iași: Polirom, 1997.
2. Claude Flament *Structura, dinamica și transformarea reprezentărilor sociale*. în *Reprezentările Sociale*, vol. coord. de A. Neculau, Societatea Știință și Tehnică, București, 1995.
3. Moscovici S. *Fenomenul reprezentărilor sociale*. în *Reprezentările Sociale*, vol. coord. de A. Neculau, Societatea Știință și Tehnică, București, 1995.
4. Jean-Claude Abric *Reprezentările sociale – aspecte teoretice* în *Reprezentările Sociale*, coord. A. Neculau, Societatea Știință și Tehnică, București, 1995.
5. Ursula Șchiopu (coord.) *Dicționar de psihologie*. București: Editura Babel, 1997.
6. Moscovici S. *Psihologia socială sau Mașina de fabricat zei*. trad. din l. franceză de Oana Popârda, Iași: Polirom, 1997.

TEMA 8. ATITUDINILE. FORMAREA ȘI SCHIMBAREA ATITUDINILOR

Structura:

1. Cercetarea atitudinii în psihologia socială.
2. Schimbarea de atitudine.
3. Influența socială: conformism, facilitare, obediență.
4. Atitudini părtinitoare în grup: stereotipul, prejudecata și discriminarea.

Obiectivele operaționale:

- Familiarizarea cu noțiunea de atitudine și cu rolul atitudinilor în viața cotidiană a persoanei.
- Explicarea modurilor de influențare a atitudinilor în relațiile intergrupale.
- Definierea stereotipului, a prejudecății și a discriminării în cadrul relațiilor intergrupale.

Cuvinte-cheie: atitudine; influență socială; conformism; facilitare; obediență; influență exercitată prin forță; persuasiune; manipulare; amorsare; identificare; interiorizare; stereotip; prejudecată; discriminare.

1. Cercetarea atitudinii în psihologia socială

Prin **atitudine** se înțelege o dispoziție internă a individului, care presupune percepția sa și reacțiile sale față de un obiect, subiect sau un stimul. Atitudinile sunt rezultatul experienței sunt relativ stabile și durabile, sunt polarizate, adică sunt fie pozitive, fie negative. Atitudinea are rol de explicare a relațiilor care există între stimuli și răspunsul subiectului. Conceptul de atitudine a fost definit în psihologia socială de către Thomas și Znaniecki în 1918 în scopul explicării raportului individului cu ambianța socială și, în primul rând, cu valorile acesteia. Autorii au demonstrat ca la baza atitudinilor stau anumite motive ale persoanei.

Caracteristicile atitudinilor:

- este o experiență personală cu un substrat neurobiologic măsurată prin manifestările comportamentale și/sau psihofiziologice;
- atitudinile constituie un ansamblu de elemente cognitive relative la un anumit obiect cărora le sunt asociate evaluări pozitive sau negative;

- atitudinile sunt precursorile comportamentului;
  - individul produce reacții adaptate și consistente față de obiectele asociate atitudinii;
  - atitudinile pot fi transformate în funcție de anumite evenimente.
- Atitudinile au trei componente distinctive: *cognitivă* (credițe), *afectivă* (emoțională) și *comportamentală* (comportamentul).

Proprietățile atitudinilor:

- Valența (pozitivă/negativă);
- Intensitatea;
- Centralizarea (poziția ocupată de atitudini în ansamblul de elemente identitare ale individului: (valorile, apartenențele sociale, etc);
- Accesibilitatea (forța legăturii care unește atitudinea de obiectul ei).

Funcțiile atitudinilor:

1. *Funcția de cunoaștere* (atitudinile - rezumat al evaluărilor unui obiect);
2. *Funcția de adaptare* (de obicei elaborăm atitudini favorabile față de lucruri care ne sunt utile, și atitudini negative față de obiecte aflate la originea sentimentelor de teamă sau a frustrărilor);
3. *Funcția expresivă* (atitudinile ne servesc la exteriorizarea credințelor și valorilor pe care le considerăm centrale);
4. *Funcția de apărare a eu-lui* (atitudinile ne oferă posibilitatea să ne protejăm stima de sine împotriva amenințărilor exterioare sau a conflictelor interne).

Atitudinea este poziția internă adoptată de o persoană față de o altă persoană, fenomen, obiect, sau de situația socială în care este pusă. Ea se constituie prin *organizarea selectivă*, relativ durabilă a unor componente psihice diferite-cognitive, motivationale-afective și determină modul în care va răspunde și acționa o persoană într-o situație sau alta. *Când atitudinile intră în concordanță cu legile progresului, cu normele sociale, ele devin valori.*

Expresia externă a atitudinii o reprezintă **opinia și acțiunea**.

Opinia este forma verbală de exteriorizare a atitudinii, constând din judecăți de acceptare (acord) sau de respingere (dezacord) în legătură cu diferite situații, evenimente și sisteme de valori. Opinia este o modalitate pasivă de raportare la lume care, însă, de obicei, nu introduce nici o schimbare în situație.

Acțiunea reprezintă intrarea subiectului în relație directă (senzorială și motorie) cu situația și efectuarea unor demersuri (transformări) de integrare în situație, de modificare a ei sau de îndepărtare.

Datorită funcției reglatorii a conștiinței în structura caracterială se elaborează un mecanism special de comutare, care face posibilă disocierea temporară și periodică între planul intern al convingerilor și atitudinilor în planul extern al opiniilor și acțiunilor. Apare astfel **dedublarea**, subsumată fie conformismului, fie negativismului. În limite rezonabile dedublarea are o valoare adaptativă, ea realizând compromisul convenabil între individ și societate. Însă, atunci când, se impune ca trăsătură dominantă, dedublarea se transformă într-o frână în calea unei interacțiuni optime între individ și cei din jur. Atunci, când, ea se subordonează conformismului poate fi benefică din punct de vedere social, dar defavorabilă pentru individ, iar când se subordonează negativismului poate fi favorabilă individului, dar repudiată social.

După obiectul de referință atitudinile se împart în 2 categorii:

- atitudinile față de sine;
- atitudinile față de societate.

Un șir de teorii psihosociale tind să explice fenomenul atitudinilor sociale, dintre care sunt menționate: *teoria "echilibrului cognitiv"* (F. Heider) și a *disonanței cognitive* (L. Festinger).

Teoria echilibrului cognitiv. Conform acestei teorii, judecățile sau așteptările unei persoane referitor la un aspect din mediul social nu ar trebui să între în contradicție cu judecățile sau așteptările referitor la alte aspecte ale acestui mediu. Relația umană nonechilibrată și dizarmonică generează stări de insatisfacție, care îi impun individului o conduită menită să restabilească echilibrul. Echilibrul poate fi de tip cognitiv prin informații, cunoștințe, convingeri; și de tip afectiv. Atitudinile formate în copilărie ulterior sunt consolidate sau schimbate. Consolidarea se realizează în condițiile satisfacerii cerințelor sociale, iar schimbarea - în rezultatul unui conflict între informația nouă și experiențele vechi.

Teoria disonanței cognitive. Noțiunea "disonanță cognitivă" a fost elaborată în 1957 de către Leon Festinger pentru a defini starea individului în cazul în care acesta se confruntă cu două cunoștințe contradictorii. Starea de consonanță rezultă din posedarea a două

elemente cognitive relevante cu conținut adecvat, disonanța fiind consecința împărțirii a două cunoștințe ce se află în contradicție cognitivă.

Formulând cauzele disonanței Leon Festinger a evidențiat patru categorii de dezacord cognitiv:

1) atunci când negația unui element cognitiv reiese din altul din cauza inconsecvenței gândirii individului se creează o stare de dezacord logic;

2) informația nouă poate fi disonantă în raport cu normele culturale;

3) adeziunea la cunoștințele comune care nu sunt consonante uneia noi, motivează un dezacord al individului cu primele sau cu cea din urmă;

4) elementul cognitiv nou poate veni în contradicție cu experiența trecută.

Astfel, Leon Festinger a demonstrat rolul ambianței și al caracteristicilor psihoindividuale în constituirea stărilor de consonanță sau disonanță. Pentru determinarea proporțiilor disonanței el a propus o singură unitate de măsură – importanța cunoștințelor pentru individ. Cu cât un element cognitiv este perceput ca fiind mai important, cu atât disonanța dintre acesta și altul inadecvat este mai mare. Concluzia primordială a acestor reflecții este că individul va insista în a schimba conținutul uneia din cunoștințele contradictorii sau va încerca să adere la alta intermediară pentru a înlocui relația disonantă cu una consonantă sau irelevantă. Din această concluzie rezultă că disonanța este condiția premergătoare activității de înlăturare a dezacordului psihologic.

Disonanțele cognitive de natură comportamentală sunt destul de sensibile, iar rezistența lor se alimentează din mai multe surse: *conștiința unor posibile pierderi; justificarea comportamentului de alte circumstanțe; imposibilitatea schimbării cauzată de anumite stări psihice; incompetența individului; natura acțiunilor lui* etc. Elementele de natură circumstanțială sunt mai flexibile, fiind însă, în unele cazuri, la fel de rezistente la schimbare. Schimbarea atitudinilor va decurge mult mai ușor în condiții de impresie aparentă de libera noastră decizie.

2. Schimbarea de atitudine

Schimbarea de atitudine este un proces care poate fi privit din două perspective: de la exterior (comportament) către interior (schimbarea atitudinii) prin *autopersuasiune* sau de la interior (schimbarea atitudinii) către exterior (comportament) prin *persuasiune*.

Factorii care condiționează schimbarea:

- Credibilitatea sursei;
- Atractivitatea ei;
- Puterea și sexul sursei;
- Auditoriul;
- Mesajul (informația percepută ca nouă și validă are un impact mai mare);
- Stilul;
- Canalul.

Cu cât persoana posedă cunoștințe mai structurate în legătură cu obiectul atitudinii cu atât ea este mai puțin sensibilă la persuasiune.

Unele strategii de rezistență la persuasiune sunt:

- inocularea (stimularea rezistenței la persuasiune prin a prezenta persoanei câteva dintre argumentele la care urmează să fie expusă-“teoria vaccinării”);
- doparea (furnizarea contraargumentelor);
- expunerea selectivă (evitarea informației ce vine în contradicție cu convingerile persoanei).

Fenomenul schimbării atitudinilor cunoaște și alte tratări – cele cu referință la influența în scopul căpătării efectului dorit. Există mai multe forme de influență în scopul schimbării de atitudini. Ele se pot înscrie în trei categorii mari:

- *influență exercitată prin forță sau autoritate;*
- *prin persuasiune;*
- *prin angajament liber-consimțit (numită și manipulare).*

Influența prin forță este eficientă în cazul când se urmărește scopul căpătării unei modificări de comportament, dar efectul este de scurtă durată, deoarece nu asigură și o modificare a ideilor care pot duce la schimbarea de atitudini.

În cercetarea întreprinsă de *Festinger* și *Carlsmith* subiecții (studenți) erau obligați pentru început să rezolve, la cererea experimentatorului, o problemă experimentală deosebit de plictisitoare a timp de o oră. După experiment subiecții erau rugați să mintă următoarea persoană, vorbindu-i despre experiment ca fiind foarte

captivant, fapt pentru care primeau un dolar sau douăzeci. Apoi completau un chestionar cu mai multe întrebări, una din ele fiind legată de aprecierea experimentului ca interesant sau nu, folosind o scală de 11 puncte între -5 – “extrem de monoton și plictisitor”, și +5 – “extrem de interesant și plăcut”. Astfel, studenții mai puțin plătiți au apreciat mai pozitiv experimentul, decât cei remunerați cu 20 de dolari. Cei din urmă au oferit aprecieri aproximativ la fel precum ale subiecților din grupul de control – care n-au primit nici o remunerare.

Acest experiment a demonstrat că, în condițiile supunerii forțate la o acțiune care contravine propriilor opinii poate fi modificat comportamentul, dar nu și opiniile, schimbările fiind mai mici în cazul incasării unei remunerări mai mari.

În experiența lui Brehm și Crocker subiecților-studenți li se cerea să suporte foame timp de o zi, recompensa constând într-un caz din simple puncte de cercetare, iar în altul – din primele și 5 dolari. Subiecții cu recompensă mică au declarat că au suportat mai bine foamea, spre deosebire de ceilalți. În aceste experimente s-a demonstrat că subiecții confereau o anumită valoare actului realizat, deși acesta contravenea intereselor lor, mai apoi adoptând interese, idei, motive mai conforme cu ceea ce au făcut. Acest proces de reajustare a ideilor și comportamentelor este cunoscut în psihologie, drept *raționalizare*.

Astfel, în situația de influență forțată:

- ideile cuiva pot fi influențate, obținându-se supunerea la o acțiune necorespunzătoare opiniilor în condiții de autonomie relativă;
- cu cât presiunile folosite pentru realizarea supunerii sunt mai mici, cu atât raționalizarea este mai puternică;
- această influență se realizează ușor, deși ar părea că subiectul deține posibilitatea de alegere.

Atitudinea persoanei nu poate fi schimbată prin amenințări sau interdicții.

Persuasiunea este procesul prin care interlocutorul este convins să facă ceva. Este o activitate umana care decurge natural. Fiecare dintre noi convingem sau influențăm mai mult sau mai puțin, așa cum fiecare dintre noi comunicăm mai intens sau mai superficial. Persuasiunea poate folosi mijloace verbale și nonverbale. Persoana care ia decizia o face de multe ori pe baza altor tipuri de argumente decât cele logice sau cele logico-corecte, fiind convinsă de

„necesitatea” sau „importanța” aparentă a acțiunii sau lucrului respectiv. În acest sens, putem spune că, reclamele sunt persuasive. Ni se spune zilnic, în fel și chip, că ne trebuie un telefon mobil, un anume detergent, un anume medicament, produs cosmetic s. a., dar nu ni se demonstrează cu argumente elocvente acest fapt. Ni se spune că trăim într-o perioadă de explozie informațională, ca informația ne asaltează, fie că vrem, fie că nu vrem. A înțelege caracterul persuasiv al reclamelor face parte dintre instrumentele noastre de protecție împotriva calității dubioase, a subjugării noastre de către producătorii de bunuri (alimente, de vestimentație, de divertisment în general).

Prin **manipulare** înțelegem acțiunea de a influența prin mijloace specifice opinia publică, astfel încât persoanele manipulate să aibă impresia că acționează conform ideilor și intereselor proprii. În realitate însă, ele preiau o părere (argumentare, idee, evaluare) care nu le aparține, ci le-a fost indusă prin diferite mijloace. Iată câteva exemple:

a) Ziaristul care face un comentariu este foarte cunoscut. I se preia punctul de vedere pentru că este faimos, sau este de la un ziar sau de la o revistă de prestigiu. Este la modă. Această situație poartă numele de *efect de prestigiu al mass-mediei*.

b) Se anunță că majoritatea oamenilor cred lucrul respectiv. Auzind despre acest lucru în care majoritatea crede, persoana de obicei, cedează în fața majorității, neavând tăria unei opinii separate. Persoana nu vrea să fie mai prejos, sau să-și ia responsabilitatea unor decizii opuse opiniei publice. Este vorba de *forța opiniei majoritare*.

Manipularea se mai numește și *violență simbolică*. Persoana nu este bătută, bruscată, forțată să creadă sau să facă ceva. Cunoscându-i-se felul de a fi, specificul vârstei sau alte particularități, persoana poate fi determinată să creadă ceea ce o altă persoană sau un grup de persoane și-a propus să o facă să creadă. Dacă persoana ar fi întrebată cine a influențat-o, ar răspunde cu mândrie că nimeni. Pe asta mizează și cei care operează cu manipularea. Pe hotărârea celuilalt de a nu se lăsa, dus de nas, de a crede ceea ce vrea el să creadă. Prin manipulare însă, persoana este adusă în situația de a vrea ceea ce au hotărât alții că trebuie, astfel încât ei să-și atingă scopurile.

Cum trebuie de procedat pentru a rezista *persuasiunii* sau *manipulării*?

1. Cereți argumente. Întrebați sau întrebați-va singuri de ce oare vi se vorbește despre acest lucru?
2. Analizați logic argumentele pe care le primiți.
3. Încercați să produceți contraargumente. Dacă ați reușit, cântăriți-le și vedeți dacă sunt sau nu contradictorii.
4. Nu vă grăbiți să decideți, dar nici nu târăganați la nesfârșit luarea unei hotărâri.
5. Sfătuiți-vă cu o persoană a cărei putere de decizie o apreciați.
6. Sfătuiți-vă cu o persoană în care aveți încredere, chiar dacă nu știe multe lucruri în domeniul respectiv.
7. Căutați cazuri asemănătoare. Istoria se repetă, deși mulți consideră că n-ar trebui sau că nu este așa.
8. Nu toți cei care vă sfătuiesc să faceți ceva vor să vă manipuleze.
9. Nu toți care vă determină să faceți ceva au și de câștigat de pe urma acestui fapt.

Supunerea fără constrângere (**manipularea**) este un mod de influențare a atitudinilor în direcția schimbării lor. Sunt cunoscute câteva tehnici de asemenea supunere.

Tehnica „piciorul în ușă” constă în obținerea „a ceva” prin a cere puțin înainte de a cere mai mult. În experimentul realizat de *Freedman* și *Fraser* un grup de gospodine era rugat să primească pentru două ore în casă o echipă din 5-6 anchetatori (bărbați) care, urmau să studieze timp de 2 ore consumul familiei americane. Ei trebuiau să aibă libertate deplină, să scoțoească toată casa pentru a stabili lista completă a produselor de consum folosite. Au acceptat propunerea doar 22,2% dintre subiecții experimentului. Gospodinelor ce nu au acceptat să participe la studiu, anchetatorii le-au convins să răspundă la o anchetă telefonică cu privire la consumurile obișnuite. După trei zile propunerea inițială a fost repetată, ea fiind acceptată de 52,8% dintre subiecți.

Tehnica „ușii în nas” sau „ușii în frunte” recurge la a cere mai mult pentru a obține necesarul. Inițial se cere mult mai mult decât se poate oferi, cedându-se și căpătând, de fapt, efectul scontat. În unul din experimente li se cerea unor studenți să însoțească un grup de tineri delincvenți timp de două ore la grădina zoologică. Evident, majoritatea au refuzat. Atunci li s-a înaintat o solicitare imposibilă – să se ocupe de un tânăr delincvent câte două ore în zi timp de doi ani. De această dată toți subiecții experimentului au refuzat, dar repetându-se prima

propunere s-a căpătat o acceptare de circa trei ori mai numeroasă decât cea inițială. Experimentul este explicat prin dezvoltarea ideii sociale despre reciprocitate în raporturile sociale, cerință care orientează comportamentele de negociere și de concesiune, mai ales în situațiile de schimb. Când, după o solicitare mai mare se expune una mai neânsemnată, se creează impresia de concesiune, fapt care-l obligă și pe celălalt la o asemenea schimbare de atitudini.

R. Cialdini a propus o tehnică nouă de influență a atitudinilor - **amorsarea**. Principiul acestei tehnici constă în a-l obliga pe subiect să ia o decizie fie în condiții de ascundere a unor inconveniențe (prima formă de amorsare), fie evidențiindu-se unele avantaje fictive (a doua formă de amorsare), adevărul fiind dezvăluit după aceea. În condiții experimentale se căpăta răspunsul “da”, mai apoi fiind explicată o condiție suplimentară, dar majoritatea subiecților nu-și mai modificau decizia (de exemplu, în cazul obținerii creditelor de la bancă).

Aceste trei tehnici ale supunerii fără constrângere pot fi observate frecvent în cotidianul social. În unele cazuri ele servesc unor scopuri comerciale, de afaceri, iar în altele – sunt utilizate într-un mod incorect abuziv în relațiile interpersonale. Un lucru este cert: *schimbarea atitudinilor va decurge mult mai ușor în condiții de impresie aparentă de libera noastră decizie.*

Atitudinile constituie obiectul învățării și schimbării. Achiziționarea lor se realizează pe trei căi mai importante: 1. contactul direct cu obiectele, persoanele, evenimentele; 2. interacțiunea cu cei ce dețin o atitudine și preluarea acesteia; 3. experiența socială asimilată de la grupul de apartenență sau de referință. Un rol important în formarea atitudinilor joacă familia, modelarea decurgând prin identificarea cu unul dintre părinți.

Prin **conformare, identificare și interiorizare** se formează atitudinile pe parcursul socializării primare și secundare, asimilându-se, totodată, valori și modele, învățându-se roluri sociale și norme de comportament. Atitudinile formate în copilărie și adolescență ulterior sunt consolidate sau schimbate. Consolidarea lor se realizează în condițiile satisfacerii cerințelor sociale, iar schimbarea – în rezultatul unui conflict între informațiile și experiențele vechi și conținuturile noi.

Persoanele cărora li se adresează informația o recepționează și o analizează primordial în dependență de sursa și caracterul mesajului. În

același timp, persoanele pot dezvolta și mecanisme specifice de apărare cum ar fi de **rezistență la persuasiune**.

- un prim mecanism de acest fel este *expunerea selectivă*. Conștient sau nu, oamenii evită expunerea la acele informații care sunt în dezacord cu valorile, normele și atitudinile lor și caută preferențial informații ce le susțin convingerile. Aici contează foarte mult cât de severe sunt normele grupului de apartenență sau de referință. Dacă vorbim de o comunitate închisă, conservatoare atunci șansele de a primi și interpreta informațiile ce subminează convingerile colective sunt mici.

- datorită expunerii selective, în multe cazuri mesajul nici nu ajunge la receptor, dar chiar odată ajuns, persoanele țintă pot rezista persuasiunii prin *deprecierea calității sursei* (care e văzută ca nedemnă de încredere, urmărește interese ascunse etc.) sau prin *distorsionarea mesajului* (reținerea doar a afirmațiilor care corespund convingerilor sau ridiculizarea argumentelor etc.).

3. Influența socială: conformism, obediență, facilitare

Influența socială definește orice acțiune exercitată de o persoană sau un grup social orientată spre modificarea opțiunilor și manifestărilor unei alte persoane. De regulă, ea este asociată cu domeniul relațiilor de putere și control social, de care se deosebește totuși, întrucât nu apelează la constrângere, ci la persuasiune, manipulare, învățare socială sau comunicare. Atunci, când ea se realizează în grupul social și indivizii pe care îi include, influența socială este asociată cu procesele și fenomenele de grup, îndeosebi cele care vizează *conformismul, conducerea, climatul psihosocial etc.*

Astfel, influența socială poate fi definită ca orice schimbare pe care relațiile persoanei cu alții o produc asupra activităților ei intelectuale, asupra emoțiilor sau acțiunilor ei.

Kelman deosebește trei tipuri de procese de influență:

- 1) căutarea aprobării de către grup, în care subiectul va tinde să evite situațiile dezagreabile și să-și asigure raporturi corecte cu sursa de influență;
- 2) dorința de a adera la un grup pe care-l consideră plăcut, atractiv;
- 3) interiorizarea informației noi în sistemul de valori individuale.

Conformismul. Conformismul, definit de către Hollander și Willis ca fiind un „comportament desfășurat cu intenția de a îndeplini

expectanțele normative ale grupului așa cum sunt ele percepute de către individ”, este un fenomen de grup des întâlnit în viața de zi cu zi, dar foarte greu de pus în evidență și de măsurat. În vorbirea curentă, termenul de conformism are o sferă mai largă decât în psihosociologie unde el vizează, în principal, presiunile exercitate de grup asupra membrilor săi pentru a respecta normele. Deși, rareori presiunea grupului este transmisă individului în mod explicit, ea există și îl informează pe acesta să se alinieze opiniilor și comportamentelor stipulate de normele de grup.

Facilitare. Facilitarea socială se referă la ameliorarea performanței subiectului atunci, când, ceilalți sunt de față în raport cu situația în care subiectul se află singur. Conceptul a fost introdus în cadrul științific de F. H. Allport, care a demonstrat faptul că în activitățile de coacțiune și de prezență a publicului performanțele sunt mai înalte, decât în cele de efectuare a sarcinilor în solitudine. Efectul tonifiant se datorează posibilității de observare a performanței celorlalți și de influență pozitivă a acestui cadru de referință. N. B. Cottrell a verificat experimental în 1972 efectul simplei prezențe, demonstrând că facilitarea socială se va manifesta în cazul când subiectul care realizează acțiunea îi va percepe pe ceilalți ca deținând calitatea de a evalua. De altfel, subiecții cu scoruri înalte la anxietate în situația de evaluare au dat dovadă de frică sporită. Astfel s-a constatat importanța rolului expectanțelor în facilitarea socială: așteptările urmărilor pozitive duc la sporirea performanței iar, frica de evaluare negativă diminuează performanța.

Uneori, prezența unui public provoacă distragerea atenției de la sarcină și o stare de conflict atențională, care amplifică impulsul pentru realizarea sarcinii.

4. Atitudini părtinitoare în grup: stereotipul, prejudecata și discriminarea

Stereotipurile, prejudecățile și discriminarea se atribuie domeniului de atitudini sociale, mai precis zonei atitudinilor intergrupuri.

Stereotipul este un cuvânt de origine greacă și înseamnă, *urmare* sau *semn rigid, dăinuitor*. Stereotipul este, așadar, un semn care se atașează foarte bine de un anumit obiect, este o semnificație care este bine impregnată în memoria cuiva față de un anumit obiect sau fenomen. Stereotipul este conținutul constant al unei scheme de grup,

al unei rutine ce vizează atitudinea față de un grup sau un fenomen, este ceea ce însoțește cu regularitate imaginea unui grup sau fenomen.

Prin stereotip se subînțelege o imagine-clîșeu, care nu pune hotar între obiectivitate și prejudicitate, deoarece *principalul pentru ea nu este corectitudinea, ci siguranța în veridicitate*. Indicii a acestei siguranțe sunt stabilitatea și rezistența stereotipului. W. Lippman a expus părerea, că stereotipul «nu este neapărat prejudicios», în unele cazuri el putând fi chiar «absolut obiectiv». Totuși, aspectul principal al fenomenului stereotipizării este cel social-psihologic. Atitudinile stereotipe sunt atitudinile constante, neschimbate, care apar cu îndărătnicie ori de câte ori se pune problema unui grup de oameni sau a unui fenomen. Stereotipul este un fel de ritual cognitiv, în timp ce prejudecata este partea afectivă a acestuia: prejudecata nu se mulțumește doar să marcheze mereu aceleași trasee cognitive, ci aduce și o atitudine negativă (sau pozitivă!) față de procesul ce este însoțit de stereotip. Astfel, față de un grup minoritar se manifestă un stereotip, în sensul în care ori de câte ori se vorbește sau se amintește despre el, apare și o altă informație tip, mereu aceeași și, desigur, o anumită încărcătură afectivă, o anumită prejudecată față de același grup. Despre nemți se spune mereu același lucru: sunt corecți, sunt exacti, sunt muncitori. În același timp, aceste stereotipuri se poate spune că sunt și prejudecăți, de vreme ce atitudinea față de acest grup etnic este mai degrabă favorabilă, indiferent dacă realitatea este sau nu așa cum se pretinde. În schimb, față de alte minorități, stereotipurile sunt altele, iar prejudecățile nu mai sunt deloc pozitive.

Anumite caracteristici stereotipe pot fi într-adevăr regăsite mai frecvent în rândul membrilor unui grup social, fie ca rezultat al unor factori socio-istorici, fie ca efect al interiorizării, prin intermediul unor procese de învățare socială. Stereotipul nu înseamnă categorie, ci mai degrabă o idee fixă de tonalitate afectivă sau o credință referitoare la acea categorie. Astfel, stereotipurile nu sunt simple „imagini în creier”, ci structuri cognitive și afective obiectivate asupra grupurilor sociale, împărtășite de un număr important de membri ai societății și care apar și sunt difuzate într-un mediu politic și social specific, la un moment istoric dat. Ele sunt construite social și discursiv, prin intermediul comunicării cotidiene și, odată obiectivate, sunt considerate ca o realitate independentă și uneori prescriptivă. Una dintre problemele

cele mai discutate cu privire la stereotipuri se referă la caracterul lor inevitabil.

Caracteristicile principale ale stereotipurilor:

- Sunt mult mai simple decât realitatea.
- Se obțin mai degrabă de la mediatori culturali, decât prin propria experiență.
- Atunci când sunt dobândite în copilărie sunt foarte greu de schimbat și rămân cu încaștănare în mintea noastră, colorând percepțiile și comportamentele noastre.

Cele mai multe stereotipuri sunt legate de:

- *Vârstă*: toți adolescenții iubesc rockul și nu respectă pe cei mai în vârstă.
- *Sex*: ex: bărbații doresc un singur lucru de la femei.
- *Rasă*: ex: toți chinezii arată la fel.
- *Religie*: ex: toți cei care sunt de religie islamică sunt teroriști.
- *Vocație*: ex: toți avocații sunt lacomi.
- *Locuri*: ex: toți oamenii care traiesc în orașul X sunt leneși.
- *Lucruri*: ex: toate ceasurile elvețiene sunt perfecte.

Prejudecata este o atitudine ce implică respingerea membrilor unui alt grup față de care se manifestă sentimente negative, o antipatie bazată pe generalizare inflexibilă și eronată. Unii cercetători consideră totuși că există și prejudecăți cu caracter pozitiv. În esență, prejudecata ar consta deci în evaluarea membrilor unui grup pe baza imaginii stereotipe asupra grupului respectiv.

Prejudecata persoanelor cu un statut jos, membri ai unui grup social dominant, care împărtășește așa numita „primejdie percepută” fundamentată pe teama provocată de conștiința unei posibile pierderi a situației sociale dominante. Are loc o recunoaștere a forțelor și capacităților grupului dominat, care, posedând încă un statut jos, este capabil să ocupe o poziție dominantă în ierarhia socială (de exemplu: chinezii în economia mondială).

H. Tajfel și J.C. Turner au descris strategiile de diminuare a prejudecății, care presupun:

- *mobilitatea individuală* – abandonarea grupului cu statut social scăzut și aderarea la altul, act ce poate deveni posibil doar datorită eforturilor și capacităților personale;

- *creativitatea socială* – o strategie colectivă care constă în revizuirea criteriilor de comparare cu out-grupul și care se manifestă în mai multe forme: fie în căutarea unei baze noi de comparare, în schimbarea aprecierii negative cu alta pozitivă, sau alegerea pentru comparare a unui grup cu statut mai jos;

- *concurența socială* – stabilirea unor diferențe pozitive în cadrul competiției cu membrii out-grupului cu statut superior și dobândirea unui loc mai avansat în ierarhia socială.

Stereotipurile și prejudecățile sunt comportamente învățate care se autoperpetuează. Indivizii ce posedă stereotipuri puternice asupra unui grup vor avea automat prejudecăți la adresa membrilor grupului respectiv. Mai multe cercetări sugerează ideea că stereotipul este activat în mod inconștient și automat în cazul contactului cu membrii unui grup. În cazul unui stereotip negativ, caz deseori întâlnit în realitate, activarea automată a stereotipului nu va face decât să favorizeze apariția prejudecăților. Există un stereotip atașat mării majorități sau chiar tuturor grupurilor cunoscute în interiorul societății. Aceste stereotipuri au o existență independentă și formează o parte a patrimoniuului cultural comun, existând ca imagini sau reprezentări definite pe bază de consens. Ca membri ai societății, suntem cu toții supuși influenței acestor stereotipuri sociale atât de des pe parcursul procesului de socializare încât ne formăm reprezentări mentale interne ale stereotipurilor sociale. Această cunoaștere a stereotipului social aparține în mod egal tuturor membrilor societății și este atât de frecvent vehiculată încât produce o asociere automată cu grupul la care se referă.

Generalizând cunoștințele despre prejudecată, putem spune că „prejudecata reprezintă o atitudine negativă față de fiecare individ, membru al unui grup, care este motivată doar de apartenența acestuia la grup” (Gordon Allport, 1958).

Discriminarea reprezintă tratarea de cele mai multe ori diferențiat-ostilă aplicată unei persoane în virtutea apartenenței reale sau presupuse, a acesteia la un anumit grup social. Discriminarea este o acțiune individuală, dar dacă membrii aceleia și grup sunt tratați sistematic în mod similar, aceasta constituie și un patern social de comportament (Michael Banton, 1998). În științele sociale termenul face trimitere, în general, la un tratament prejudiciant, cu efecte negative asupra celui vizat.

Cercetările efectuate au identificat existența mai multor tipuri de discriminare. În general, este distincția între *discriminarea directă* și cea *indirectă* (Michael Banton, 1998). Primul tip apare atunci, când tratamentul diferențiat este generat în mod intenționat, în timp ce cel de-al doilea tip apare atunci, când acest tratament are la bază o decizie inechitabilă luată anterior. De exemplu, discriminarea directă este prezentă atunci când două persoane având pregătire egală și o slujbă similară sunt plătite în mod diferențiat datorită faptului că una dintre acestea aparține unui anumit grup etnic. Discriminarea indirectă apare atunci, când cele două persoane sunt plătite în mod diferit deoarece au fost angajate în poziții diferite deși aveau aceeași pregătire.

În timp ce discriminarea reprezintă o formă de manifestare comportamentală, prejudecata reprezintă o atitudine negativă față de fiecare individ membru al unui grup, care este motivată doar de apartenența acestuia la grup.

Un alt fenomen cu care este relaționată discriminarea este cel de stigmă; cei stigmatizați devenind mai ușor ținta tratărilor diferențiate.

Discriminarea este negativă (de exemplu, atunci, când cineva este privat de la anumite drepturi), dar este și pozitivă, când o persoană este cultivată excesiv doar pentru că face parte dintr-o minoritate care se consideră la un moment dat defavorizată. Se spune prin urmare că femeile sunt discriminate la locul de muncă deoarece (față de ele există prejudecata că sunt mai puțin capabile de efort decât bărbații), în schimb, pot exista și situații în care tocmai datorită conștientizării acestei imagini nefavorabile, femeile să fie discriminate pozitiv, adică să fie cultivate excesiv, în defavoarea bărbaților. Însă o prejudecată negativă poate deveni una pozitivă, ca de exemplu: *femeile sunt mai rezistente decât bărbații în orice situație*. Argumente sunt destule: ele sunt mai echilibrate, mai dezinteresate, mai afectuoase, mai morale, mai imparțiale etc. Astfel de fenomene sunt normale și presupun întotdeauna procese de generalizare a fenomenelor sociale. Ele sunt prin excelență fapte sociale și, din această perspectivă, sunt greu de stăpânit și de eliminat, atât cele pozitive, cât și cele negative.

Discriminarea este un rezultat al categorizării sociale, o formă de manifestare comportamentală (Tajfel, Turner). Discriminarea se prezintă ca un antipod al favoritismului intragrupal.

Dacă stereotipurile sunt structuri cognitive, iar prejudecățile se situează în categoria atitudinilor, a judecăților sociale, discriminarea

se referă la comportamente. Putem defini discriminarea ca un comportament injust la adresa membrilor unui grup față de care există prejudecăți negative. Ca și relația dintre stereotipuri și prejudecăți, relația dintre prejudecăți și discriminare pare a fi mai complicată decât o simplă relație de cauzalitate liniară. Astfel, chiar dacă în numeroase situații discriminarea derivă din prejudecăți, relația nu este automată și general valabilă. Comportamentul este influențat, nu doar de convingerile personale, ci și de circumstanțele exterioare. Spre exemplu, o persoană poate avea prejudecăți puternice față de o anumită minoritate etnică, dar realizează că nu poate acționa conform acestor prejudecăți deoarece comportamentele discriminatorii nu sunt dezirabile social sau sunt interzise prin lege.

Întrebări și exerciții pentru autoevaluarea și consolidarea cunoștințelor:

1. Definiți noțiunea “atitudine” și numiți proprietățile generale ale atitudinilor.
2. Care pot fi consecințele manifestării atitudinii de evaluare în raport cu altul?
3. Ce funcții îndeplinesc atitudinile și care dintre funcțiile atitudinilor vi se pare cea mai importantă?
4. Explicați tipurile influenței sociale (influență exercitată prin forță sau autoritate, prin persuasiune, prin manipulare).
5. Care sunt condițiile schimbării de atitudine?
6. Prin ce metode poate fi realizată supunerea fără constrângere? Exemplificați.
7. Explicați teoria *echilibrului cognitiv* și a *disonanței cognitive*.
8. Definiți noțiunile de conformism, obediență, facilitare.
9. Exemplificați stereotipul, prejudecata și discriminarea în relațiile intergrupale.
10. Dați exemple de situații în care apare fenomenul de rezistență la persuasiune.
11. Dați exemple de situații în care apare disonanța cognitivă.

Bibliografie:

1. *Dicționar de psihologie socială*. București: Editura Științifică și enciclopedică, 1981.
2. Doise W., Deschamp J. Mugny G. *Psihologie socială experimentală*. Iași: Editura Polirom, 1996.

3. Neculau A. (coord.) *Manual de psihologie socială*. Iași: Editura Polirom, 2003.
4. Moscovici S. (coord.) *Psihologia socială a relațiilor cu celălalt*. Iași: Editura Polirom, 1998.
5. Radu I., Iluț, P., Matei L. *Psihologie socială*. Cluj Napoca, 1994.

TEMA 9. FAPTE, PROCESE ȘI RELAȚII SOCIALE

Structura:

1. Teoria faptului social.
2. Noțiunea de proces social. Tipologia proceselor sociale.
3. Delimitarea conceptuală a relațiilor sociale.

Obiectivele operaționale:

- Analiza teoriilor despre faptul social.
- Identificarea faptelor sociale din viața cotidiană.
- Definierea și analiza tipurilor de procese sociale din societate.
- Definierea și analiza relațiilor sociale.

Cuvinte-cheie: fapt social; proces social; interacțiunea socială; relații sociale.

1. Teoria faptului social

Viața socială reprezintă un ansamblu de fapte sociale, rezultate ale activității colective a oamenilor, în a căror apariție și desfășurare sunt implicați indivizi, și colectivități umane. Însă nu tot ceea ce se întâmplă în cadrul societății este un fapt social, deoarece sunt o mulțime de fapte realizate de indivizi, care au un caracter pur personal. Spre exemplu, nu prezintă nici un interes pentru societate cum își aranjează cineva cărțile în bibliotecă, câte unități de mobilier are etc, acestea fiind fapte absolut particulare. De asemenea, nu poate fi considerat social faptul săvârșit de mai multe persoane concomitent. În confirmarea acestei idei este sugestiv exemplul prezentat de M. Weber: dacă atunci când începe să plouă, mai mulți trecători de pe stradă își deschid umbrelele, nu putem spune că ne aflăm în fața unui fapt social, căci fiecare a procedat astfel din propria necesitate de a se apăra de ploaie. Asemănarea exterioară a acțiunilor individuale nu întotdeauna dă naștere socialului. Astfel, pentru ca un fapt să devină social el trebuie să răspundă unor imperative sociale.

Se cunosc mai multe interpretări ale faptului social, mai importante fiind cea a lui G. Tarde și a lui Em. Durkheim. *Gabriel Tarde* consideră drept fapt social orice acțiune săvârșită de un individ, având drept model pe altcineva. Astfel, faptul social este rezultatul contactului a două sau a mai multor conștiințe, care se află în raport de imitație. Deci, orice acțiune individuală devine socială imediat ce este imitată de alții.

Emile Durkheim, din contra, atribuie faptului social alte caracteristici și-l explică în alt mod. În lucrarea sa *Le regles de la methode sociologique* (1895) sociologul francez caracterizează faptele sociale ca fiind, lucruri exterioare individului, care exercită o presiune asupra acestuia, având un rol coercitiv (de constrângere).

Faptul social este privit, prin urmare, din afara individului particular și exercită asupra acestuia o acțiune cu caracter coercitiv. Într-adevăr, sunt unele fapte care se impun individului de la naștere, existând deci înaintea lui și în afara conștiinței sale. Spre exemplu, limbajul, familia, sistemul economic, obiceiurile, normele morale, legile juridice etc, pe care individul nu le poate neglija dacă vrea să trăiască în societate. E posibil ca individul nici să nu simtă constrângerea lor, dacă li se supune benevol, însă o simte destul de bine în caz de opunere, rezistență. Chiar dacă nu este vorba întotdeauna de o constrângere legală, există o presiune a opiniei publice, care dezaprobă, laudă sau ridiculizează anumite acțiuni. În fine, persoana care nu se supune anumitor fapte este în imposibilitatea de a întreține relații sociale, căci nimeni nu poate vorbi altă limbă decât cea cunoscută în societate și nici nu poate face alte fapte decât cele permise de societate și de lege. Deci, faptele sociale "înfățișează caractere foarte speciale: ele constau din feluri de a lucra, de a gândi, de a simți și de a fi exterioare individului și sunt înzestrate cu o putere de constrângere în societate. Deși faptele sociale constau din *reprezentări și acțiuni* (deci din elemente psihice), totuși Em. Durkheim le delimitează de fenomenele psihice, deoarece acestea există numai în conștiința individuală, iar faptele sociale au ca substrat societatea. Societatea, prin natura sa, este o realitate specifică distinctă de realitățile individuale și, că orice fapt social, are drept cauză un alt fapt social și niciodată nu va putea fi un fapt doar al psihologiei individuale. După enumerarea și analiza acestor caracteristici ale faptului social, Durkheim stabilește următoarea definiție a acestuia: *faptul social este orice fel de a face, fixat sau nu, capabil să exercite asupra individului o constrângere exterioară, care este generală în într-o societate dată, având o existență proprie, independentă de manifestările sale individuale.*

Em. Durkheim a stabilit următoarele **reguli ale faptelor sociale**:

1) *admiterea existenței faptelor sociale*. Faptele sociale, după Durkheim, sunt moduri de a acționa, de a gândi și de a simți

exterioare individului, care sunt dotate cu o putere de constrângere și care îi impun respect.

2) *geneza faptelor sociale trebuie căutată în structura materială și simbolică a societății și mai puțin în gândirea sau conduita individuală* (ex.: îmbrăcămintea reflectă în felul său o constrângere externă, care, însă, poate să varieze de la o civilizație la alta);

3) *faptele sociale trebuie să fie considerate obiecte*. Fiind detașate de subiectele conștiente, faptele sociale sfârșesc prin constituirea unui material autonom asupra căruia se va concentra munca interpretată a sociologului.

Prin urmare, avem în știința sociologică concepții opuse ale faptului social: prima - a lui *G. Tarde* (care consideră faptul social drept o generalizare a unui fapt individual), și a doua - a lui *Em. Durkheim* (care numește fapt social ceea ce există mai întâi în conștiința grupului și apoi în cea individuală).

2. Noțiunea de proces social. Tipologia proceselor sociale

În limbajul curent, prin proces se înțelege, de obicei, o serie de fenomene legate între ele care produc un anumit efect. De exemplu, numim proces, ruginirea fierului, arderea lemnului în flăcări, putrezirea hârtiei, formarea cavernelor în plămâniilor celor bolnavi de tuberculoză, digerarea hranei; proces se numește, de asemenea, creșterea numărului de cititori, și nemijlocit, procesul de la tribunal și părțile care se judecă. Observăm, la prima vedere, că în toate aceste exemple avem de-a face cu o serie de evenimente, fapte, cu persistența unui fenomen dat pe o perioadă mai îndelungată sau cu niște schimbări care dau loc unor stări de lucruri, apărând o seamă de elemente noi în cadrul acestora. Astfel de procese au loc în număr infinit în fiecare grup social și în fiecare colectivitate. Apariția sentimentului de prietenie între două persoane este, de asemenea, un proces. Tot proces este formarea unei noi grupe de studenți și dezvoltarea legăturilor în cadrul ei. Proces este și socializarea copilului, educarea și formarea la școală, producerea de bunuri, etc..

Prin urmare, toate procesele posibile dintre oameni se reduc la două mari categorii: *procesele de apropiere a oamenilor*, adică procese care îi leagă pe oameni, și *procesele de îndepărtare*, adică procese care îi despart pe oameni. Sociologul german Leopold von Wiese le-a numit pe primele *procesele asociabile*, distingând în cadrul lor patru categorii

principale: *de apropiere, de adaptare, de egalare și de unire*. Celelalte le-a denumit *proces de bază*, de acest tip: *concurența, opoziția și conflictul*. Fiecare din aceste procese din ambele categorii poate cunoaște nenumărate subprocesse.

Numim **proces sociale** *seriile de fenomene privind personalitatea, grupurile, colectivitățile, în așa fel încât acestea să fie doar serii de fenomene sociale*.

În general, se apreciază că *procesele sociale constituie complexe și fenomene sociale cu o anumită direcție de desfășurare*. Pentru ca faptele și fenomenele sociale să genereze procese sociale, ele trebuie să satisfacă două condiții:

- să fie relativ omogene;
- între ele să existe relații de dependență cauzală.

Caracteristicile de bază ale proceselor sociale sunt considerate a fi:

- durată lungă, persistență mare în timp;
- legătura lor de devenirea socială, de dinamismul social;
- înscrierea lor într-o anumită tendință de schimbare.

De exemplu, creșterea organismului este un proces, deoarece stările ulterioare sunt determinate de către stările anterioare. Serii de fapte și fenomene care compun procesul permit să fie distinse în procesul cunoașterii, să fie izolate din complexitatea altor fenomene, care au loc concomitent. Procesele au deci, metodologic vorbind, o anumită "axă", de-a lungul căreia se aranjează fenomenele sociale.

În societate au loc nenumărate procese în care fenomenele tehnice, economice, estetice, religioase și altele se împletesc cu fenomenele sociale. Sociale sunt numai acele procese în care există serii de fenomene sociale în accepțiunea strictă a acestui cuvânt. Astfel, proces social va fi procesul de adaptare a personalității la noi condiții sociale și structurale ale colectivității după trecerea în alt mediu; adaptarea tânărului la activitatea de învățare la Universitare. Procesul de reorganizare a grupului poate fi parte componentă a proceselor mai largi care au loc în societate, însă sociologul trebuie să-l analizeze ca o serie de fenomene distincte din punct de vedere logic și ontologic, ca o transformare a organizării și structurii sociale.

În linii generale, deosebim următoarele tipuri de procese sociale:

- *Procese intrapersonale*, care sunt de cele mai multe ori fenomene psihice, dar unele dintre ele pot avea un caracter social. Cercetarea proceselor intrapersonale îi revine psihologiei sociale.

- *Procese care au loc între doi indivizi:* apariția relațiilor de diferite tipuri, ca de exemplu: adaptarea, colaborarea, prietenia, dragostea, conflictul, dușmănia. La apariția acestor relații se poate privi ca la o serie de fenomene legate, care se schimbă prin interacțiunile reciproce, prin aprecieri, prin moduri de percepție, prin raportări ale comportărilor la situațiile sociale, prin interpretarea comportamentelor etc.

- *Procese care au loc între individ și grup:* Individul interacționează cu membrii grupului, cu valorile stabilite de către un grup oarecare, cu modelele de conduită ale acestui grup și cu mecanismele controlului social. Aici vom întâlni astfel de procese cum ar fi *subordonarea, identificarea, aspirația spre dominație, opoziția, revolta, separarea etc.*. Aceste procese se compun din numeroase fenomene și atitudini.

În mod analog, putem examina procesele care au loc între două grupuri. Relațiile dintre două grupuri se pot desfășura la nivelul relațiilor dintre membrii grupului. La fel ca și procesele care se desfășoară între individ și grup, tot astfel putem cerceta procesele sub diferite aspecte. Serii de fenomene care compun procesele apar doar în timpul unor fapte concrete, deci aceste fapte reprezintă "axul" respectivelor procese.

Unele procese pot schimba organizarea și structura grupurilor. Acestea sunt procesele de dezvoltare, decadență, reorganizare, de dezorganizare a mobilității sociale, de modernizare etc. Schimbările de structură pot fi determinate de apariția elementelor noi și de modificarea relațiilor dintre elementele existente, adică de schimbările privind modalitățile de ierarhizare reciprocă a acestor elemente și de dispariția anumitor factori. Procesele apărute în baza organizării sunt determinate de apariția unor noi modele de conduită și a schimbărilor din sistemul controlului social în baza dispoziției sau apariției unor noi instituții. Aceste procese trebuie analizate la diferite niveluri ale structurii grupurilor. Grupurile cu structuri simple au alte procese decât grupurile cu structuri complexe. Analizând procesele sociale la scara macro, de exemplu, schimbarea structurii de clasă a societății, distingem caracterul derivatoriu, în raport cu nenumărate fapte, fenomene și procese tehnice și economice, care sunt dependente de multiple procese ce derulează la nivelul social-economic al societății.

O altă modalitate de clasificare a proceselor sociale, utilizată în literatura de specialitate, este următoarea:

- **după gradul de complexitate și profunzime**, pe care îl exprimă:
  - simple (fapte și fenomene sociale omogene);
  - procese care exprimă schimbările și transformările sociale;
  - procese prin care se realizează mutații semnificative ce vizează dezvoltarea sistemelor sau subsistemelor sociale.
- **după criteriul intensității și profunzimii**, clasificarea acestora se poate realiza prin cuprinderea altor două categorii distincte, cum ar fi:
  - cele care exprimă transformările sociale de tipul evoluțiilor;
  - cele care exprimă transformările sociale de tipul revoluțiilor.
- **după sensul (sau direcția) proceselor sociale:**
  - procese evolutive, de dezvoltare și progres social;
  - procese involutive sau de regres.
- **după gradul și natura implicării agentului uman**, deosebim:
  - procese spontane;
  - procese planificate.
- **din punctul de vedere al conținutului lor complex** (după natura schimbărilor induse în diferitele compartimente unitare ale vieții sociale), putem menționa:
  - procese de modernizare;
  - de urbanizare etc.
- **după cadrul lor de desfășurare**, deosebim procese:
  - la nivelul individualității umane;
  - la nivelul relațiilor interindividuale;
  - procese în cadrul grupurilor și colectivităților umane etc.
- **în funcție de semnificația proceselor sociale în dinamica societății**, diferențiem procese:
  - de colaborare, de concurență;
  - de conflict;
  - de organizare;
  - de dezorganizare etc.
- **după sfera de cuprindere:**
  - regionale;
  - societale.

K. Fichte consideră că *procesele de cooperare* reprezintă modul normal de viață în societate. În același sens, el menționează faptul că procesele de cooperare constituie condiția esențială și indispensabilă pentru menținerea și continuitatea grupurilor și societăților.

3. Delimitarea conceptuală a relațiilor sociale

Viața socială, fiind o viață colectivă, presupune existența unei mari diversități de relații, interacțiuni între agenții vieții sociale, fie ei indivizi sau grupuri de indivizi. Studiarea relațiilor sociale în complexitatea, diversitatea și dinamica lor are importanță deosebită atât pentru înțelegerea structurii și funcționării sistemului, cât și pentru intervenția practică la diverse paliere ale sistemului social.

Relația socială este sistemul interacțiunii reciproce normale dintre indivizi (parteneri sau grupuri) având la bază o anumită platformă; spre exemplu, platforma relației de prietenie o constituie valorile comune, idealurile, opiniile, atitudinile, emoțiile.

În aprecierea lui Pitirim Sorokin studiarea relațiilor sociale este o preocupare primordială a sociologiei, relațiile sociale constituind, în opinia reprezentanților acestei școli, obiectul de studiu specific sociologiei. Fondatorii școlii formale (sau relaționistă) sociologii germani George Simmel și Ferdinand Tönnies susțin că domeniul propriu al sociologiei îl constituie *formele relațiilor umane*. F. Tönnies distinge două forme principale de relații sociale: *comunitate* și *societate*. *Comunitatea* reprezintă o uniune de indivizi cu voință organică a cărei solidaritate rezultă din forțele naturii. Indivizii sunt doar membrii unui corp general, cu o solidaritate naturală, relații reciproce armonioase și identitate de voință, deoarece voința individuală este subordonată voinței comunității. Ca rezultat al acestei solidarități organice, se formează o comunitate de proprietate. *Societatea* (a doua formă fundamentală a relațiilor sociale) reprezintă, însă, o totalitate de indivizi ce intră în interacțiune cu propria lor voință individuală, pentru atingerea propriilor scopuri. Este, în esență, un mecanism artificial, și nicidecum un organism natural. Istoric, comunitatea a apărut mai devreme, exemple ale acestui tip de organizare socială fiind *grupurile primitive, familia și triburile*. Cu timpul, comunitățile au început să se dezintegreze, oamenii devin tot mai puțin atașați de orice comunitate; în schimb, în modalități temporare și contractuale, tind să devină membri ai unor grupuri tot mai numeroase și mari.

În acest fel, istoria merge de la comunitate la societate, de la cultura poporului la civilizația statului.

Sociologul german L. Von Wiese evidențiază următoarea clasificare sistemică a formelor relațiilor umane:

- **relații interpersonale:**

- prin atașament față de alt individ: *contact, abordare, adaptare, combinare, unire, prietenie, simpatie*;
- prin opunerea altui individ: *competiție, opoziție, conflict, forme mixte*.

- **relații între grupuri:**

- de diferențiere: promovare, degradare socială, dominare și subordonare, stratificare, selecție și individualizare;
- de integrare: stabilizare, socializare;
- distructive: favorizare parțială, exploatare, corupție;
- modificator - constructive: instituționalizare, profesionalizare.

J. L. Moreno, întemeietorul școlii sociometrice, consideră că din multitudinea relațiilor sociale cele mai importante sunt **relațiile interpersonale**. Acestea sunt semnificativ afective (de atracție, respingere sau neutre).

Pentru a identifica relațiile afective interindividuale, la nivelul grupurilor mici, se utilizează tehnica testului sociometric (bazat pe un chestionar sociometric ce solicită membrilor unui grup, exprimarea atracțiilor și respingerii de către ceilalți membri ai grupului), în baza rezultatelor testului sociometric se elaborează matricea sociometrică și sociograma, care permit surprinderea coeziunii grupului, a stării moralului de grup, identificarea unor echilibre ierarhice, stabilirea raportului dintre liderul formal și cel neformal al grupului etc.

Interacțiunea socială, ca rezultat al unor contacte sociale durabile, în cadrul cărora indivizii se influențează reciproc, este esențială pentru activitatea grupurilor sociale. Ea generează procese de adaptare, de acceptare, de socializare, de cooperare, opoziție și conflict. Interacțiunile sociale se realizează după anumite modele statornicite în practica vieții sociale. Aderând la un anumit grup individul trebuie să se conformeze modelelor de interacțiune existente în acel grup. Ca urmare a interacțiunilor în cadrul grupului, modelele de acțiune pot suferi modificări.

Interacțiunile pot fi: *directe și indirecte*.

În cadrul unui grup de studenți interacțiunile sunt directe și au loc în timpul contactelor directe. În cadrul unei localități mari, al unui oraș sau al unei mari întreprinderi, interacțiunile pot fi predominant indirecte. Locuitorii unui oraș interacționează, de cele mai multe ori inconștient, asupra serviciilor publice, rețelei culturale, instituțiilor economice, administrative și politice. Interacțiunile în cadrul marilor

colectivități sunt independente de intențiile subiective ale indivizilor, care rezultă din participarea lor la sistemele complicate de organizare socială. În cadrul acestor interacțiuni, rolul modelelor de interacțiune este mult mai mare. Modelele de interacțiune socială sunt produsele dezvoltării socioculturale a societății, ele se schimbă de la o perioadă istorică la alta și sunt privite diferit.

Interacțiunile sociale sunt mai durabile decât contactele sociale. În constituirea relațiilor sociale nu sunt necesare toate etapele prezente. Contactele sociale și psihice intervin în cazul relațiilor directe, dar în cazul relațiilor indirecte (de exemplu, al relațiilor dintre clasele sociale) ele sunt puțin importante.

Relațiile sociale reprezintă un sistem de interacțiuni sociale dintre doi parteneri (indivizi sau grupuri) care au la bază atitudini, interese și situații. Relațiile din cadrul grupurilor mici se *bazează* pe contacte și interacțiuni directe și personale, dar în cadrul grupurilor mari, al colectivităților, al societăților relațiile sunt complexe și se *bazează*, pe interacțiuni indirecte.

Relațiile sociale sunt orientate de anumite norme și modele de acțiune, în cadrul relațiilor directe și personale reglementarea este mai slabă. Dar și aici intervin anumite norme. De exemplu, relația de prietenie nu se conformează unor statute sau unor legi, pentru că există unele modele sociale elaborate cărora indivizii trebuie să li se conformeze. În caz contrar, relația de prietenie încetează, iar persoana considerată responsabilă de nerespectarea normelor de comportament poate suporta dezaprobarea indivizilor cu care se găsește în contact. În cadrul grupurilor mici, există atât relații directe și personale, cât și relații reglementate prin modele comportamentale de grup sau instituționalizate. Coeziunea grupului depinde de existența ambelor tipuri de relații.

Relațiile sociale prezintă o mare diversitate. Există mai multe clasificări ale lor, făcute în raport cu diferite criterii:

- **după natura (sau conținutul) lor:**
  - relații de producție (de producție propriu-zise, de consum, repartiție și schimb);
  - relații educaționale;
  - relații politice.
- **după cadrul lor de desfășurare:**
  - *interindividuale*, care se stabilesc între doi indivizi. Acestea pot fi relații de prietenie, de colaborare, de dușmănie, de conflict;

- *între individ și grup.* În cadrul acestor relații, grupul apare ca un tot unitar cu valorile, interesele și normele sale;

- *intergrupale,* relații care se stabilesc între grupuri ca totalități. Aceste relații sunt diferite în raport cu natura (scopul) și mărimea grupului.

- ***după modul de afectare a coeziunii sociale:***

- *de cooperare,* care poate fi personală sau interpersonală, deliberată sau simbolică;

- *de subordonare și supraordonare,* când un grup sau un individ este dominat de către un alt grup sau individ sau când domină, prin diverse mijloace, un alt grup sau individ;

- *de compromis și toleranță,* când doi indivizi sau două grupuri au interese și scopuri diferite, dar nu și le pot impune și se acceptă reciproc;

- *de marginalitate,* în situația când indivizii participă în grupuri cu modele valorice diferite, fără a se identifica completamente cu nici unul dintre ele;

- *de competiție,* când resursele (prestigiu, statute, afecțiune, putere) sunt limitate. Competiția constă în obținerea unui rezultat pe seama celorlalți indivizi care intră în relație.

- ***după natura activității care formează obiectul relației,*** există relații *de muncă, de vecinătate, relații familiale, de petrecere a timpului liber;*

- ***după gradul lor de reglementare,*** unele relații sunt *neformale,* altele *formale.*

Relațiile *neformale* sunt directe, personale, sunt puțin reglementate și controlate; reglementarea lor se face prin norme sociale difuze. Relațiile *formale* sunt definite social, reglementate prin norme și coduri. În relațiile *neformale,* indivizii intră în raport cu întregul lor set de statute și roluri. În relațiile *formale* ei participă doar cu anumite statute și roluri care include personalitatea lor. La nivelul fiecărei instituții sau colectivități, se poate stabili o rețea de relații *formale* și de relații *neformale.* Asigurarea coeziunii sociale și a funcționalității sistemelor și subsistemelor sociale depinde de existența atât a relațiilor *neformale,* cât și a celor *formale.*

Întrebări și exerciții pentru autoevaluarea și consolidarea cunoștințelor:

1. Ce numim *fapt social*?

2. Analizați teoriile principale despre faptul social.
3. Identificați câteva fapte sociale din viața cotidiană.
4. Ce numim proces social?
5. Definiți și analizați tipurile de procese sociale din societate.
6. Prin ce se manifestă legătura între conceptele de *interacțiune socială* și *relațiile sociale*?
7. Definiți noțiunea relații sociale.
8. Definiți cele două forme principale de relații sociale: *comunitate* și *societate*.
9. Enumerați principalele tipuri de relații sociale în dependență de cadrul lor de desfășurare.
10. Enumerați criteriile de clasificare a relațiilor sociale.

Bibliografie:

1. Berger Peter & Luckmann Thomas *Construcția socială a realității*. București: Editura Univers, 1999.
2. *Dicționar enciclopedic de psihologie*. Universitatea din București. 1979.
3. Neculau A. (coord.) *Psihologia câmpului social: Reprezentările sociale*. Iași: Polirom, 1997.
4. Neculau A., Ferreol G., (coord.) *Psihosociologia schimbării*. Iași: Polirom, 1998.
5. Neculau A. (coord.) *Manual de psihologie socială*. Iași: Polirom, 2003.
6. Mihăilescu Ioan *Sociologie generală*. Editura Universității din București, 2000.
7. Шихирев П. *Современная социальная психология*. Москва, 2000.

TEMA 10. RELAȚIILE INTERPERSONALE

Structura:

1. Cercetarea relațiilor interpersonale.
2. Principalele tipuri de relații interpersonale.
3. Particularitățile relației terapeutice.

Obiectivele operaționale:

- Consolidarea cunoștințelor despre relațiile interumane.
- Familiarizarea cu teoriile și legitățile relaționării umane.
- Analiza principalelor forme de relații interpersonale.
- Analiza și explicarea relațiilor în familie.
- Analiza și consolidarea cunoștințelor despre relația terapeutică.

Cuvinte-cheie: relații interpersonale, afiliere, atașament, gelozie, atracție/respingere interpersonală, bolnav, pacient, rol social al pacientului, statutul medicului.

1. Cercetarea relațiilor interpersonale

În cercetarea contemporană **relațiile interpersonale** desemnează alianțele psihologice conștiente și directe dintre oameni, în care se realizează percepția și evaluarea reciprocă, prin formarea de imagini și atitudini, influențarea reciprocă și modificarea comportamentelor în funcție de așteptările proprii și acțiunile celuilalt.

În procesul interacțiunii fiecare se adaptează la celălalt și provoacă o ajustare a propriului comportament, dar și a comportamentului celuilalt. Această adaptare începe cu simplul fapt de a-i remarca pe ceilalți și de a fi remarcat de ei, de a le percepe comportamentul și de a se expune comportamentul percepției celorlalți.

Relațiile interpersonale instituie valori, norme de conduită, modele de comportare, stiluri de interacțiune. Trăirea împreună a evenimentelor joacă un rol important în dezvoltarea relațiilor umane, are un caracter „de interinfluență”, sistematic cultivat și canalizat de practicile sociale.

Relațiile interpersonale se prezintă ca interacțiuni directe sau indirecte dintre subiecții sociali, decurg în formă de percepere, înțelegere și evaluare reciprocă, contribuind prin reciprocitatea lor la influență și schimbare mutuală a ambelor părți care implică în raport așteptări și conduite personale. La baza oricărei interacțiuni inter-

personale se află *identitatea partenerilor, așteptările lor, implicarea afectivă, cognitivă și participarea directă.*

Condițiile, care determină instituirea și menținerea relațiilor interpersonale sunt:

- *simpatia reciprocă,*
- *similaritatea, valorile, interesele etc.,*
- *complementaritatea, trăsăturile relației de caracter,*
- *profunzimea,*
- *longevitatea relației.*

Particularitățile relațiilor interpersonale:

- ***sunt sociale și obiective*** – au loc și depind de contextele sociale concrete în care sunt incluși indivizii și care determină conținutul lor;
- ***sunt subiective*** – se prezintă în forma unui contact dintre subiecții umani, implicând stări afective, procese și însușiri psihice;
- ***au un caracter etic, moral,*** – prin intermediul lor omul urmărește realizarea binelui sau răului în raport cu sine și cu cel cu care vine în contact, își valorează personalitatea și comportamentul, fapt care-l amplasează pozitiv sau negativ în evantaiul raporturilor și afirmă atitudinea de acceptare sau de respingere între parteneri;
- ***au forță formativă,*** contribuind atât la învățarea socială, preluarea de valori și formarea calității de membru al comunității, cât și la instituirea conceptului de "sine", și a eului social, deoarece le permite indivizilor umani să se autocunoască prin compararea cu alții.

Relația cu altul (alții), angajează pe fiecare individ într-o rețea de legături, îl înserează, îl solicită și-l stimulează să-și dezvolte competențele. Avem nevoie de altul pentru a ne confirma identitatea sau pentru a evalua atitudinile și comportamentele noastre. Prin altul ajungem să ne cunoaștem mai bine. În același timp, *celălalt* ne influențează nivelul de aspirații, prin cunoștințele sale și cultura sa, prin comportamentul și atitudinile sale intelectuale; ne ajută să depășim situațiile critice, ne impune idei prin autoritatea sa sau prin opoziția față de unele dintre atitudinile și gesturile noastre.

Relațiile interpersonale se pot înfățișa ca simpla afiliere, exprimată prin cooperare sau sociabilitate, prin atracția față de altul (iubire, atașament afectiv), prin ură, datorită unor sentimente de inferioritate și de culpabilitate, dar și prin solidaritate umană și angajament.

Studiul relațiilor interpersonale poate fi abordat din două perspective: *teoria armoniei cognitive* și *teoriile întăririi*. Prima teorie susține că oamenii încearcă să-și mențină o oarecare armonie cu ceilalți datorită fricii că, în lipsa acesteia, s-ar instaura o stare de indispoziție, disconfort, frustrare. De aceea, indivizii încearcă să stabilească relații de comunicare pozitive (echilibru, simetrie, armonie) și să evite pe cele negative. Această teorie a fost influențată de *studiile lui Heider (1958) asupra echilibrului*, de *teoria simetriei a lui Newcomb (1961)* și de *teoria disonanței cognitive* (Festinger, 1957). Conform acestor teorii, pentru a ne mentine armonia interioară avem nevoie de cei cu care ne asemănăm și-i prețuim pe cei ce ne împărtășesc acest sentiment (principiul reciprocității).

Teoriile întăririi își extrag substanța din studiul percepției reciproce a partenerilor. Întărirea poate veni din exterior, din partea mediului social sau a celorlalți cu care venim în contact; (teoriile cognitive pun accentul pe rolul individului și a rolului său în "armonizare").

Scopurile, interesele individuale și sociale reprezintă temeiuri ale raporturilor dintre indivizi, care, la rândul lor, determină relațiile sociale. Cu alte cuvinte, viața socială presupune, cu necesitate, existența relațiilor sociale, întrucât grupul social sau societatea sunt alcătuite din indivizi care interacționează, creând un sistem complex de raporturi și legături.

Clasificarea relațiilor interpersonale se realizează primordial după nevoile și trebuințele psihologice resimțite de oameni atunci, când se raportează unii la alții. Aceste trebuințe includ *nevoia de a ști, de a se informa reciproc, de a face schimb de mesaje, de a comunica, trebuința de a fi agreeat de alții, de a fi acceptat în compania lor, de a le împărtăși emoțiile și sentimentele*.

Însă, nu toate relațiile dintre indivizi pot fi categorizate drept relații sociale, numai unele dintre ele vor evolua către cristalizarea unor relații sociale de durată. Astfel:

- în raport de natura lor, relațiile sociale sunt: *de producție, educaționale și juridice*;
- în raport de tipul partenerilor sociali, pot fi *interindividuale, între individ și grup și între grupuri sociale*;
- după modul cum afectează coeziunea socială, se disting: - *relații de cooperare, de subordonare, de compromis*;

- potrivit cu scopul lor, relațiile sociale pot fi: *de muncă, familiale, de vecinătate și recreative*;

- după gradul lor de reglementare: *relații informale* (care sunt directe, personale) și *relații formale* (reglementate prin și de legislație) (Ioan Mihăilescu, Sociologie generală, Editura Universității din București, 2000, pp. 146-148).

Relația interpersonală este un construct psihosocial ce presupune interacțiunea a două universuri subiective și interacțiunea unui câmp sociocultural de fond, cu un set de factori situaționali.

În fiecare fază intervin procesele psihoindividuale și psihosociale care determină o anumită dinamică a relației, și anume:

1) procesele cognitive care țin de percepția și evaluarea situației sociale și interpersonale, precum și de stabilirea unor criterii și strategii de dezvoltare și menținere a relației;

2) procesele afective includ atracția, respingerea sau indiferența față de partener și reacția emoțională față de situație, reacție ce creează un fond emoțional și energetic favorabil sau nu menținerii relației ori particularității acesteia;

3) procesele de comunicare interpersonală în diferitele sale forme: *verbală-non-verbală, explicită-implicită, afectivă-cognitivă*. Aceste procese sunt indispensabile structurării și evoluției relației interpersonale în oricare din fazele ei;

4) procesele psihice interpersonale, incluzând rapoartele psihice dintre parteneri: comparația, identificarea, empatia, respingerea, influența, conflictul. În fiecare fază a relației ponderea și particularitățile acestor procese variază, ceea ce creează originalitatea relației la care se adaugă și trăsături particulare ale personalității partenerilor.

Procesul constituirii relațiilor include anumite etape:

1. *prefigurarea câmpului relațional:*

- contextul social;
- caracteristicile grupurilor din care fac parte cei doi;
- statutul social, economic, cultural și profesional al persoanelor;
- experiența de viață a fiecăruia.

2. *întâlnirea sau alegerea partenerilor:*

- cerințele formale;
- motivația individuală;
- factorii cognitivi și afectivi;
- factorii conjuncturali.

3. interacțiunea între stilurile de relaționare ale celor doi parteneri.

Din interacțiune rezultă comportamentul interpersonal care duce, desigur, la cristalizarea, dezvoltarea și desfășurarea relației.

Se poate identifica mai multe nivele ale relațiilor interumane ca:

- **Contactul zero**, când individul suportă prezența altuia dar nu caută să între în relație cu acesta;

- **Relația superficială** (afilierea) presupune existența unor centre de interes comune (cinema, muzica, fotbal), dar într-o manieră neangajantă. Acestea sunt relațiile noastre cotidiene cu colegii, vecinii, cunoscuții. *Afilierea* exprimă natura socială a existenței umane, aceea de a fi cu ceilalți, nevoia de a conta pe suportul colectiv. Individul uman este obligat să coopereze pentru a putea trăi între ceilalți; obținerea resurselor existenței, în atingerea unor scopuri este imposibilă în afara acestor orientări atitudinale. Omul este deci, dependent de alții, iar aceasta interdependență se manifestă prin nevoia de afiliere cu grupuri, structuri sociale sau indivizi care ne pot susține. Contactele sociale ne ajută să depășim incertitudinea sau stresul, să controlăm o situație care provoacă anxietate, să înlăturăm frica.

- **Nivelul reciprocității (atașamentul)** înseamnă împărtășirea în comun a unor credințe, valori sau sentimente, atașamentul unuia față de altul sau chiar iubirea. Atașamentul poate fi definit ca o relație afectivă între două persoane. De exemplu, relația mama-copil se sprijină pe contactul fizic și expresia facială (plâns, surâs etc.).

Relațiile interpersonale se fundamentează pe anumite sentimente. Relațiile pozitive rezultă din atracția dintre parteneri sau preferința pe care unul o demonstrează față de altul.

Alte surse ale atracției sunt:

- apropierea spațială;
- aspectul fizic plăcut;
- corespondența directivelor, intereselor de bază;
- complementaritatea în opinii, orientări, interese;
- persistența relației interpersonale în timp etc.

Psihosociologia contemporană implică o tratare amplă a fenomenelor *atracției* și *preferinței interpersonale*. Individul caută societatea celor percepuți ca fiind asemănători lui, a constatat N. Obozov. Această căutare se bazează pe dorința comunicării, a împărtășirii sentimentelor, și exclude contactele cu persoanele opuse lui. Contradicția dintre această *căutare* și necesitatea unor relații cu

persoane cu trăsături opuse lui, devine o sursă a dezvoltării permanente a relațiilor interpersonale. În interacțiunile interpersonale se manifestă și celălalt pol – *respingerea*, sau *repulsia*. Părțile componente ale atracției/respingerii reciproce sunt simpatia/antipatia, o satisfacție/neplăcere de contactul real sau imaginar cu ”altul”. Aceste fenomene sunt situate la polii extremi ai relațiilor interpersonale, între ei fiind plasată o varietate mare de nuanțe afective.

Atracția/respingerea interpersonală, determină tipul de relații interumane. Ea implică trei motive: ”*doresc*”, ”*pot*”, ”*este necesar*”. Dorința personală (”*doresc*”) este insuficientă pentru stabilirea unei relații. Pentru aceasta este nevoie de coordonarea aspirațiilor cu posibilitățile (”*pot*”) și de necesitatea socială a raportului (”*este necesar*”).

În literatura psihosociologică există și o altă clasificare a variabilelor generatoare de atracții:

1. **Variabilele obiective** – status-ul social, nivelul de instruire, funcția socială, starea sănătății, calitățile fizico-somatice, vârsta, comportamentul, mentalitatea.

2. **Variabilele psihologice** – analogia directivelor și a valorilor.

Există un șir de constatări cu referință la fenomenul atracției interpersonale. Astfel, atracția va fi cu atât mai intensă, cu cât mai mult se va manifesta atitudinea de aprobare din partea celuilalt. *N. Taylor* a stabilit că momentul determinant al relației de atracție este atitudinea pozitivă a subiectului, adecvată celei percepute fiind manifestată de către interlocutor.

Luând în considerare rolul atitudinilor partenerilor unei relații interpersonale, *N. Obozov* a menționat următoarele momente:

1) atitudinile similare și asemănarea imaginilor ”sinelui” generează atracție;

2) analogia trăsăturilor psihoindividuale de bază ale partenerilor și deosebirea celor neânsemnate vor genera o atracție puternică, și dimpotrivă, deosebirea calităților preponderente și asemănarea celor fără importanță vor diminua nivelul atracției;

3) fenomenul atracției este influențat de condițiile de cooperare și concurență. Cooperarea afirmă o atitudine pozitivă, iar concurența evidențiază deosebirea dintre idei, directive, opinii etc., și contribuie la sporirea distanței sociale dintre parteneri până la instaurarea unei stări de respingere, antipatie.

2. Principalele tipuri de relații interpersonale: prietenia și dragostea

Relațiile de prietenie, relațiile de dragoste, relațiile cu părinții, copiii, relațiile intergrup, relațiile în câmpul muncii, relațiile în comunitate - sunt principalele tipuri de relații interpersonale, care influențează persoana în măsură mai mare sau mai mică.

Relația de prietenie se bazează pe sentimente de simpatie, de stimă, de respect, de atașament reciproc care leagă două persoane pe baza acestor sentimente. Este o atitudine plină de bunăvoință, prietenoasă față de cineva, între grupuri sociale, între popoare, între țări bazată pe aspirații, năzuințe, interese comune. Prietenul este o persoană cu care avem o relație de admirație și simpatie reciprocă. Un coleg de clasă, de exemplu, poate fi prieten, dar nu avem relații de prietenie cu toți colegii. Prietenia se dezvoltă în timp. Putem să simpatizăm pe cineva imediat, dar nu ne vom împrieteni cu el decât pe măsura ce îl vom cunoaște și vom descoperi la el interese similare cu ale noastre. Multe relații de prietenie nu durează toată viața, ci dispar treptat.

Relația de dragoste (iubire) este sentimentul puternic de afecțiune, atracție și unire a celor doi parteneri care formează cuplul (marital sau nu), ea fiind principala motivație de transformare a cuplurilor erotice în cupluri conjugale (căsătorie).

După profunzimea și calitatea relației între cei doi, dragostea poate fi *matură* sau *imatură*. Prin dragoste imatură înțelegem o iubire cu intensitate mare, cu amestec de dependențe dar și de așteptări ca partenerul să satisfacă multe din nevoile personale, fiind specifică adolescenților și tinerilor. Dragostea matură este de intensitate mai mică, dar mult mai profundă, implicând încredere, respect și acceptarea partenerului așa cum este fără a avea tendințe de a-l schimba, presupunând a te bizui pe partener în orice situație, indiferent dacă este sau nu de acord cu tine, dacă îți place sau nu. Persoanele ce ajung la o astfel de dragoste, sunt persoane ce se iubesc și pe sine, ce au un *eu* bine diferențiat, care pot să fie autonome dar și implicate emoțional în relația cu partenerul.

Trecerea de la o dragoste imatură la una matură nu este deloc ușoară, uneori, ea implică conflicte, suferințe, adaptări. În viziunea lui Erich Fromm „iubirea este o artă, un mod de a trăi în artă”. Autorul

încurajează învățarea acestei arte așa cum învățăm oricare altă artă (muzica, pictura, etc.). După Fromm pentru a transforma iubirea imatură în iubire matura este nevoie de: *disciplină ca angajare responsabilă a timpului și eu-lui personal; concentrarea asupra partenerului, pentru a-l putea cunoaște și înțelege; răbdarea prin exersare, în timp și treptat, pentru a învăța să iubești; sensibilitatea, prin conștientizarea propriilor erori, fluctuații de sentimente și auto-control; depășirea narcisismului – ieșirea din propriul eu, din propriile plăceri, din egocentrism și egoism manifestarea modestiei și a disponibilității în relație.*

O relație de dragoste poate evolua în decizia celor doi parteneri de a-și oficializa relația lor prin căsătorie și a crea o familie. Căsătoria înseamnă tot ceea ce fac îndrăgostiții, atunci când vor să scoată relația lor din tacâmul emoțiilor personale și o transformă într-un fapt social, vizibil și recunoscut nu doar de ei, ci și de prieteni, familie, biserică și societate.

Mulți oameni aspiră la o căsnicie fericită și de durată. Și chiar intră în această uniune cu dorința puternică și determinarea pentru unui parteneriat pe viață. În mariaj se cere ca partenerii să fie fideli unul altuia din punct de vedere sexual și sentimental. O căsnicie bună nu reprezintă doar o relație privată, iar cuplurile nu se află într-un incubator, imune la influențele altora. Deși mariajul este intim și personal, are totuși și o parte publică inerentă. Căsătoria apare astfel ca o adevărată „școală” a autocunoașterii și intercunoașterii psihologice, a formării și educării comportamentului relațional, a învățării științei, negocierii și convețuirii. Dragostea adevărată, bazată pe respect, pe aprecierea celuilalt, rezistă în timp fără a avea ca suport neapărat intimitatea fizică. Dragostea matură este întemeiată pe siguranța faptului că este exclusivă.

Intimitatea premaritală ne poate determina să ne îndoim de persoana respectivă. O dată cu creșterea suspiciunii și a lipsei de încredere începem să ne pierdem respectul față de noi și celălalt. Factorul „încredere” este un element important al unui mariaj sănătos; sentimentul – că fiecare dintre parteneri este relaxat și liber să se poarte cum dorește, fără a deranja în vreun fel pe celălalt.

3. Particularitățile relației terapeutice

Statutul medicului este asociat cu așa valori ca: *autocontrol, cunoaștere, devotament, eroism, putere de sacrificiu*. Medicul intervine în situațiile de criză, se apelează la el pentru că are puterea de a vindeca. El apare într-o triplă ipostază de om care: alină suferința, vindecă boala, salvează (uneori) viața bolnavului.

Statutului de medic, *T. Parsons* îi asociază un rol social pe care îl definește prin cinci elemente:

- *competență tehnică* (profesionalism)
- *universalism*, (medicul tratează pe toți, indiferent de rasă, cultură, idei, sex, religie.etc.)
- *specificitate funcțională* (acțiunile medicului față de o persoană nu trebuie să depășească limitele domeniului medical).
- *neutralitate afectivă* (raportul cu pacientul trebuie să fie obiectiv și nonemoțional).
- *orientare spre alții* (preocuparea medicului mai întâi de bunăstarea pacientului apoi de profit).

Situația de om bolnav (după I. Iamandescu) se caracterizează prin cinci trăsături principale:

1. Situația marginală a bolnavului, care-l face instabil, dominat de stări conflictuale.
2. Starea de alarmă (primejdie) în care se află pacientul îl face mai sugestiv și îl determină să apeleze la tehnici protectoare.
3. Restrângerea (înregistrarea) orizontului de preocupări și de ambianță.
4. Egocentrism.

Perspectiva îndelungată a bolii duce la sporirea anxietății și creșterea acțiunii factorilor 3 și 4.

Rolul social al bolnavului (după T. Parsons) include:

1. Eliberarea de sarcini și responsabilități normale, în funcție de natura și gravitatea bolii.
2. Bolnavul nu este făcut responsabil pentru incapacitatea sa și va primi ajutor din partea apropiaților și a medicilor.
3. Bolnavul trebuie să dorească să se facă bine.
4. Bolnavul este obligat de a căuta ajutor competent și de a coopera cu cei care răspund de îngrijirile de sănătate.

T. Parsons consideră că numai prin respectarea acestor obligații, starea bolnavului este una legitimă.

După *T. Parsons* tipul de rol al bolnavului depinde de mai mulți factori:

- Felul bolii (somatic, psihic).
- Gravitatea bolii.
- Cronicizarea bolii.
- Genul de tratament.

Prin urmare, relația M-P este o relație:

- *asimetrică* – medicul are o poziție activă, de superioritate.
- *consensuală* - relația terapeutică se bazează pe reciprocitate.
- *complementară* - pacientul cooperează cu medicul, care trebuie să-și aplice cunoștințele în beneficiul pacientului.

Întrebări și exerciții pentru autoevaluarea și consolidarea cunoștințelor:

1. Definiți noțiunea de relații interpersonale.
2. Identificați condițiile care determină instituirea și menținerea relațiilor interpersonale.
3. Definiți noțiunile de *atașament* și *afiliere*.
4. Care sunt particularitățile unei relații interpersonale după N. Obozov?
5. Definiți principalele tipuri de relații interpersonale: *prietenia*, *dragostea*, *căsătoria*.
6. Definiți familia și funcțiile ei.
7. Explicați rolul factorului „încredere” în dezvoltarea relației familiare.
8. Explicați impactul violenței domestice asupra membrilor familiei.
9. Cum înțelegeți noțiunea de *rol familial*?
10. Explicați particularitățile creșterii și educării copilului în familie.
11. Definiți statutul de medic.
12. Ce presupune rolul social al bolnavului?

Bibliografie:

1. Chelcea S. *Personalitate și societate în tranziție*. București, 1994.
2. *Dicționar enciclopedic de psihologie*. Universitatea din București. 1979.
3. Neculau A. (coord.) *Psihologia câmpului social: Reprezentările sociale*. Iași: Polirom, 1997.

4. Neculau A., Ferreol G., (coord.) *Psihosociologia schimbării*. Iași: Polirom, 1998.
5. Neculau A. (coord.) *Manual de psihologie socială*. Iași: Polirom, 2003.
6. Mihăilescu Ioan *Sociologie generală*. Editura Universității din București, 2000.
7. Шихирев П. *Современная социальная психология*. Москва, 2000.

TEMA 11. GRUPUL CA FORMAȚIUNE PSIHOSOCIALĂ. PSIHOLOGIA MULȚIMII

Structura:

1. Definirea conceptului de grup. Formele de grupare umană.
2. Status și rol social. Leadership-ul în grupuri.
3. Procesul de socializare a persoanei.
4. Particularitățile percepției sociale intergrupale.
5. Elemente de psihologie a mulțimii.

Obiectivele operaționale:

1. Familiarizarea cu noțiunea grup social și formele de grupare umană.
2. Identificarea și analiza rolurilor jucate într-un grup și a condițiilor de apariție a liderului în grup.
3. Identificarea și evidențierea factorilor de socializare a persoanei.
4. Identificarea elementelor percepției sociale intergrupale și a atitudinilor părtinitoare în grup.
5. Generalizarea cunoștințelor despre psihologia mulțimii.

Cuvinte-cheie: grup, structuri de grup, stiluri de leader-ship, autoritate carismatică, metoda sociometrică, psihologia mulțimii, diferențierea intergrupală, atitudini părtinitoare.

1. Definirea conceptului de grup. Formele de grupare umană

Prin **grup social** înțelegem un ansamblu uman structurat ale cărui elemente se influențează reciproc, este un mod de a fi în comun, de a împărtăși aceleași reprezentări, experiențe, percepții. După J. Abric, grupul este un *ansamblu de persoane interdependente, care au o activitate comună pe o perioadă anumită de timp*.

De Visscher (1991), definește grupul ca: „un ansamblu de persoane care au posibilitatea de a se percepe și de a interacționa în mod direct și care participă la o activitate comună, grație unui sistem de norme formale sau informale”.

Din punct de vedere social, grupările umane s-au constituit în formații sociale naturale (familia, neamul, clanul), „istorice” (trib, popor, națiune, clasă socială), spontane (mulțime, stradă) sau organizate (auditoriu), grupuri cu scop și grupuri sociale propriu-zise.

După criteriul cantitativ, deosebim **grupuri restrânse** și **grupuri largi**. În accepțiunea mai multor autori numărul grupului restrâns variază între 3 și 25 persoane.

Se evidențiază următoarele *caracteristici pentru grupul restrâns*:

1. O unitate de timp și de loc, care presupune o relativă proximitate și o distanță interindividuală minimală.
2. O rațiune de a fi și de a rămâne împreună.
3. Un destin relativ comun.
4. Posibilitatea formării unei percepții și a unei reprezentări a fiecăruia dintre membri despre ceilalți.
5. Perceperea unei anumite „grupalități”, observată de membrii grupului și/sau de persoanele din exterior.
6. Posibilitatea unei interacțiuni și a unei comunicări efective, verbale sau nonverbale.
7. O durată suficientă pentru ca un eventual proces de instituționalizare să poată fi demarat.

Între tipurile de grupuri distingem **grupul de apartenență**. Este acel grup în care subiectul este implicat efectiv în calitate de membru solidar al unui ansamblu de relații, de activități și de valori care modelează conduitele sale sociale. Asociat grupului de apartenență este **grupul de referință**. Acesta este grupul din care am dori să facem parte, dar nu putem, cel puțin pentru moment. Grupul de referință servește drept model, influențează formarea imaginii de sine și concordează cu valorile personalității și cele ale societății.

Un alt tip de grup de apartenență este **grupul de vârstă**, întâlnit atât în comunitățile tradiționale, cât și în cele moderne. Incepând cu grădinița, unde copiii fac parte din grupa mică, mare, mijlocie, continuând cu școala, unde aparțin ciclului primar, gimnazial, liceal. Apartenența la un astfel de grup atrage după sine drepturi dar și obligații ce se modifică odată cu schimbarea categoriei de vârstă.

Indiferent cărui tip de grup aparține persoana importantă rămâne relația umană ce nu poate exista în afara acestuia. Nevoile umane individuale de apartenență, de realizare, de respect de sine pot fi satisfăcute numai în cadrul anumitor grupuri. Realizarea lor este esențială pentru manifestarea și împlinirea personalității.

În mare măsură, activitatea umană se desfășoară în grupuri formale, denumite **organizații**. Importanța considerabilă pe care au

dobândit-o organizațiile a determinat pe unii sociologi să considere că societatea actuală este o „societate organizațională”. *Organizația socială* reprezintă un grup constituit în vederea îndeplinirii unui scop sau mai multor scopuri. Faptul că în societatea contemporană, munca și cei care muncesc sunt tot mai mult verificați și evaluați de organizații, care au subordonat intereselor lor importante resurse sociale și materiale, face ca rolul organizațiilor să crească considerabil. Principalele tipuri de organizații sunt: *organizațiile guvernamentale, nonguvernamentale și organizațiile voluntare.*

Dinamica unui grup este constituită de tipul de interacțiuni care se dezvoltă în interiorul său, de repartitia rolurilor pe care le crează aceste interacțiuni și de evoluția lor în timp.

Relațiile, care fac posibilă trecerea de la suma de indivizi la grup presupun că fiecare membru să poată interacționa cu fiecare dintre ceilalți fără a apela la un intermediar. Grupul se naște atunci, când un anumit număr de persoane intră în relație unele cu altele în raport cu o țintă comună.

Performanța unui grup depinde primordial de doi factori: *coeziunea și adeziunea*. Numim *coeziune*, totalitatea câmpului de forțe care au ca efect menținerea împreună a membrilor unui grup și rezistența la forțele de dezintegrare. Numim *adeziune*, recunoașterea și respectarea unor reguli prestabilite de comportament în cadrul unui grup. Referitor la adeziunea/coeziunea în grup se reliefează anumite legități, și anume:

- în cazul în care coeziunea, precum și adeziunea la normele de producție sunt puternice, performanța va fi optimă;
- atunci când coeziunea este slabă, dar adeziunea la normele de producție este puternică, performanța va fi bună;
- când coeziunea și adeziunea sunt slabe, performanța în grup va fi scăzută;
- când coeziunea este minimă însoțită de dezacord cu normele și scopurile fixate – performanța atinge nivelul minim (Festinger, 1950).

În prezent avem *două metode de culegere a informațiilor* privind funcționarea grupurilor:

1. **Grila de observație a lui Bales.** Grila cercetează schimbările din cadrul unui grup de discuție și are ca obiectiv explicarea întrunirilor-discuție, descoperirea regulilor de funcționare a grupului ce se

confruntă cu o anumită situație. În procesul de realizare a sarcinii grupul de participanți dezvoltă două tipuri de comportamente: *operatorii* ce vizează progresul și atingerea obiectivelor și *socioafective* ce presupun reacțiile emoționale susceptibile ce apar între membrii grupului.

2. **Metoda sociometrică a lui J. Moreno.** Sociometria este o metodă psihologică de cercetare a alegerilor preferențiale și repulsive între membrii grupurilor mici. În accepțiunea lui J. Moreno – autorul sociometriei, este vorba de aplicarea unei măsuri ființei sociale, de stabilirea unui fel de geografie psihologică a grupurilor și de un sistem de preferințe și de repulsii spontane.

2. Status și rol social. Leadership-ul în grupuri

Unul dintre particularitățile prin care se deosebesc membrii grupului este statusul și rolul social a lor.

Statusul este definit drept *poziția sau rangul unui individ, în cadrul grupului, sau ale unui grup în raport cu alte grupuri*. Student, profesor, decan, polițist, medic, tată sunt exemple de statusuri din structura unei societăți. Orice status este legat de o anumită considerație, de care se bucură individul respectiv, de un anumit prestigiu. Prestigiul mai mic sau mai mare este reflecția situației obiective a individului în relațiile grupului, în ierarhia formală sau informală a acestuia. În orice grup social, statusurile indivizilor care compun grupul vor prezenta deosebiri, constituind o scară ierarhică de poziții diferite. *Statusul apare astfel ca un ansamblu de relații egalitare și ierarhice pe care individul le are cu alți membrii din grupul său.*

Max Weber definește statusul prin prestigiu social, sau poziția ocupată de o persoană, sau un grup de persoane în societate.

Fiecare individ deține o multitudine de statusuri și trece mereu de la un status la altul.

După Talcott Parsons, statusurile se împart în funcție de

- anumite calități ale individului (sex, vârstă, rasă, etnie etc.), numite **statusuri atribuite**.
- anumite eforturi ale individului (profesie, poziție culturală și economică etc.), numite **statusuri achiziționale** sau **dobândite**.

- diferențierea gradelor de autoritate a persoanelor în societate, a capacităților (aptitudinilor) deosebite sau lipsa lor (statusuri înalte și statusuri joase).

Statusul cultural, profesional și cel economic au rol hotărâtor în configurarea statusului social al unei persoane. În societățile moderne statusul profesional apare ca factor central în constelația de statusuri parțiale, care compun setul de statusuri ale persoanei. Statusurile profesionale se împart în **statusuri formale** (oficiale ca: statusul de șef care dispune de titluri profesionale, avantaje suplimentare, condiții de lucru mai deosebite) și **statusuri informale** (adică neformale, care se referă la prestigiul acordat indivizilor pe baza unor trăsături personale ca: vârsta mai înaintată și respectiv experiență mai mare, posedarea unor competențe speciale cerute de societate ca limbile străine, informatica etc. Schimbarea statusului profesional atrage după sine schimbarea statutului economic, respectiv a veniturilor și a prestigiului social a persoanei.

Corespunzător statusurilor sociale, fiecărei persoane îi sunt proprii, mai multe roluri sociale.

Fiecare individ își asumă rolul sau rolurile cu o fidelitate mai mare sau mai mică în raport cu modelele existente în societatea globală sau în grupurile de aparență. Totuși rolurile sociale nu se realizează oricum; ele se joacă în funcție de regulile și așteptările colectivităților și grupurilor umane.

Rol social – un model de comportare asociat unui statut, punerea în act a drepturilor și datoriilor prevăzute de statusurile indivizilor și grupurilor într-un sistem social.

Rolul este aspectul dinamic al statusului. Statusul poate rămâne neschimbat pe când rolul social se schimbă pe măsura schimbării cerințelor sociale.

În definirea conceptului de rol se cer trei niveluri de abordare:

- **instituțional** – rolul se caracterizează prin prescriere și prin raportul pe care îl întreține cu un sistem de poziții sociale (normele sau modelele de roluri).

- **individual** – este ceea ce face diferența între rolul văzut ca „standard” și „întrarea în rol”.

- **interacțional** – exercitarea unui rol nu se face niciodată în singurătate. Orice rol ne pune în contact cu unul sau mai mulți parteneri. Astfel „rolul” individului va fi influențată de conduita cel

puțin parțial neprevăzută a partenerilor săi. Pentru o comunicare eficientă între roluri, este necesar ca informațiile schimbate între indivizi să corespundă. La nivelul interacțional, noțiunea de rol nu mai este un model prescris și rigid, ci un fel de structură dinamică.

Majoritatea statuturilor deținute de un individ sunt *dobândite* pe parcursul socializării și interacțiunii sociale. Dobândirea unui status este rezultatul unei alegeri individuale și al unei competiții sociale. Dobândirea unui status obligă individul la alegeri multiple: cariera școlară, ocupațională, relațiile cu prietenii, cu cei de la locul de reședință. O persoană care dobândește un status de cadru superior într-o organizație își va schimba locuința, își va părăsi unii dintre vechii prieteni, își va stabili noi prietenii, va vizita mai rar sau deloc anumite rude. Un bărbat care se căsătorește va abandona, total sau în mare parte, cercul prietenilor celibatari și va stabili relații cu familia. La fel, dobândirea unui nou status este asociată și cu ruperea unor relații, inclusiv cu distanțarea relativă față de părinți.

Accesul la statuturile cu prestigiu ridicat este considerat dependent de capacitățile și eforturile individului. Pentru a accede la un status cu prestigiu ridicat, individul trebuie să facă eforturi fizice, psihice și intelectuale. Dar nu toți indivizii sunt dotați pentru această competiție. Unii reușesc, alții nu. Cei care doresc să ajungă la un status cu prestigiu ridicat, dar nu reușesc, vor trăi un sentiment de frustrare, de inferioritate. Extinderea posibilităților de mobilitate de status este deci însoțită de multiplicarea dramelor personale ale celor care eșuează în tentativele lor.

Fiecare individ deține o multitudine de statusuri care se asociază între ele, formând un ansamblu denumit *status global*. Statusul global poate fi coerent și unitar, dacă statuturile, pozițiile care îl compun sunt congruente între ele. În realitate însă, între diversele statusuri ale unui individ intervin conflicte frecvente. De exemplu, poziția profesională comportă un anumit număr de elemente, de atribute: prestigiu, interesul muncii, libertatea de acțiune și salariu. Aceste patru atribute permit definirea *statusului profesional* deținut de un individ într-o anumită structură birocratică. În mod frecvent, cele patru atribute variază concomitent: o activitate cu un prestigiu ridicat, de obicei, este interesantă, bine plătită și oferă un grad mare de libertate celui care o exercită. În anumite situații oamenii acceptă poziții mai puțin prestigioase, dar mai bine plătite sau cu un grad mai mare de libertate.

Tendința generală este de a asocia cele patru atribute și de a le face congruente.

Orice grup social, orice societate își reglementează statusurile prin impunerea unor simboluri de statusuri (grade militare, titluri academice) și le prescrie prin regulamente de ordine interioară, coduri penale, legi etc. Pentru identificarea mai ușoară se utilizează simboluri materializate, cum ar fi: halate, uniforme, insigne, decorații, gulere albe și albastre.

În orice societate, fiecare persoană învață să exercite anumite roluri. **Rolul** definește comportamentul așteptat de la cel care ocupă un anumit status. Într-un anumit sens, statusul și rolul sunt două aspecte ale aceluiași fenomen. **Statusul** este un ansamblu de privilegii și îndatoriri, iar **rolul** este exercitarea acestor privilegii și îndatoriri. Rolul exprimă relația dintre stabilitatea normelor, legilor, cerințelor, idealurilor, nevoilor sociale, pe de o parte, și diversitatea, originalitatea trăsăturilor de personalitate, a caracterelor și a comportamentelor, pe de altă parte.

Rolurile se definesc în contextele în care ele se exercită și în raport cu alte roluri care intervin în aceste contexte. De exemplu, într-o universitate o persoană exercită rolul de profesor. În exercitarea acestui rol, persoana intră în relații cu alte persoane care exercită alte categorii de roluri (studenți, colegi de catedră, conducerea universității, personalul administrativ etc). Studenții au anumite așteptări de la profesor, iar profesorul încearcă să răspundă acestor așteptări și, la rândul lor, înaintează expetanțe față de studenți.

Forma individuală de exercitare a rolului, sau comportamentul de rol, desemnează comportamentul real, efectiv al unei persoane care joacă un anumit rol. Grupurile și organizațiile dispun de diverse mijloace pentru a limita devierile prea mari ale comportamentelor de rol față de modelele de rol. În acest scop sunt utilizate uniforme, titlurile, ecusoanele și ritualurile. Aceste mijloace permit o percepere mai ușoară a celor care exercită anumite roluri și constrâng actorii sociali să se conformeze așteptărilor de rol.

Ca și statusurile, rolurile pot fi *principale* (legate de profesie) și *secundare* (cele din familie, sau din grupul de prieteni etc), sau roluri *actuale* și roluri *latente*, acestea influențând, într-o măsură mai mare sau mai mică, rolul sau rolurile active ale individului la un moment dat. Majoritatea comportamentelor de rol sunt exercitări

inconștiente ale modelelor de rol socializate. Oamenilor le place ca această audiență să fie cât mai mare, iar rolul exercitat de ei să fie cât mai bine apreciat.

Învățarea rolului implică două aspecte:

- *dobândirea capacității de a exercita îndatoririle și de a pretinde privilegiile rolului;*
- *dobândirea atitudinilor, sentimentelor și a așteptărilor pretinse de rol.*

Primul aspect se realizează mai ușor; al doilea aspect presupune reorientări mentale și atitudinale necesare pentru exercitarea eficientă a rolului. Aceste reorientări nu pot avea loc întotdeauna, întrucât personalitatea unor indivizi prezintă caracteristici incompatibile cu anumite roluri. O persoană cu impulsuri agresive nu va putea performa rolul de preot, deși poate să stăpânească cunoștințele pentru exercitarea acestui rol, după cum o persoană melancolică, apatică, nu va putea fi un bun ofițer. Personalitatea influențează alegerea rolurilor, modul de exercitare a rolurilor. În același timp, dobândirea unui nou rol produce modificări ale eului, ale personalității. De exemplu: o domnișoară își modifică personalitatea după căsătorie, iar o soție își modifică personalitatea după nașterea copilului.

Față de fiecare rol există anumite așteptări din partea celui alt. În linii mari, pot fi deosebite **trei categorii de așteptări**: *necesare, obligatorii și facultative.*

Așteptările necesare se impun cu o forță maximă, completă, iar deținătorul unui rol nu se poate sustrage lor. Dacă individul nu satisface aceste așteptări, el este sancționat în mod sever.

Așteptările obligatorii se manifestă la nivelul unor grupuri sociale; în cazul lor este posibilă o anumită doză de neobservare, întrucât sancțiunile nu sunt atât de severe ca în primul caz. Grupurile impun membrilor lor anumite reguli de conduită, gradul de conformare la ele fiind variabil. Grupul permite anumite limite de variabilitate a conformării. Un contabil este pedepsit pentru faptul că a furat o sumă mică sau o sumă mare de bani.

În cazul **așteptărilor facultative**, există libertatea de a le respecta mai mult sau mai puțin. Membrii grupului se rezumă să atragă atenția celui în cauză că nu se comportă bine. Teama de scandal acționează de multe ori în direcția respectării acestor așteptări sau conformării la ele.

Totalitatea rolurilor asociate unui status formează un *set de roluri*. Rolurile care formează un set pot fi performate în mod diferit. Cineva este un foarte bun administrator, dar un soț dezagreabil; poate fi un tată priceput, dar total neinspirat în afaceri.

Pe parcursul vieții, individul joacă mai multe roluri legate de evoluția sa biologică și profesională. Trecerea de la un rol la altul poate fi asociată cu multe dificultăți, întrucât nu există o pregătire adecvată pentru rolul următor. Un bătrân care, prin pensionare, se vede redus la condiția de ființă inutilă, lipsită de autoritate, diminuată din punct de vedere economic, va renunța greu la vechiul său rol. Acest fapt poate provoca conflicte între generații la nivel familial și extrafamilial.

Conflictele de rol se pot manifesta în două forme: *între două sau mai multe roluri exercitate de o persoană; între cerințele care configurează același rol*. În primul caz, de exemplu, pot exista conflicte între rolul de manager într-o companie și cel de soț, între rolul de studentă și cel de mamă, între rolul de polițist și cel de adept al unei religii. În al doilea caz, conflictele apar între componentele aceluiași rol, percepute drept contradictorii de persoana care exercită rolul. De exemplu, în cazul rolului de polițist pot să apară conflicte între exigențele de corectitudine și dorința de câștiguri suplimentare. Foarte multe roluri reunesc exigențe percepute drept conflictuale și foarte puține seturi de roluri sunt complet neconflictuale.

Eșecul de rol poate interveni în situațiile în care nu s-a realizat o pregătire adecvată pentru rol, exercitarea acestuia făcându-se în mod neadecvat. În societățile puternic integrate, în care majoritatea rolurilor sunt prestabilite, eșecurile de rol sunt accidentale. În societățile foarte dinamice, cu numeroase posibilități de opțiuni de rol, eșecurile sunt mai frecvente. Aceste eșecuri se pot manifesta la nivelul rolurilor de sex, de vârstă sau la nivelul rolurilor familiale și profesionale. Eșecul de rol la nivel familial devine evident în situațiile de divorț, în multe cazuri, partenerii nici nu sunt conștienți că eșecul căsătoriei se datorează pregătirii neadecvate pentru rolurile de soț sau soție. Eșecul poate apărea din lipsa pregătirii pentru rol sau dintr-o pregătire care nu mai corespunde noilor exigențe de rol configurate prin dinamica modelelor familiale.

Funcțiile rolurilor:

- de reglare a raporturilor sociale;

- funcție integratoare pentru personalitate.

Între rolul social și personalitate există o strânsă legătură de interdependență: nu numai rolul social influențează personalitatea dar și aceasta prin interpretarea rolului social contribuie la modificarea prescripțiilor de rol.

Incongruența rolurilor poate genera conflicte și tensiuni între roluri.

Când din anumite motive, persoana nu poate răspunde așteptărilor rolului vorbim de *tensiunea rolului*. Ea se produce când:

- există o discrepanță între trăsăturile de personalitate și prescripțiile rolului social;
- când are loc o schimbare rapidă a rolului de la un tip de activitate la altul;
- când există o suprasolicitare sau o subsolicitare a persoanei în roluri.

Conflict de rol numim o stare tensională care apare când un individ joacă două sau mai multe roluri ale căror cerințe sunt greu de conciliat (îmbinat). În aceste cazuri individul trebuie să efectueze o ierarhizare care implică ignorarea unor prescripții de rol până la un prag critic, pe seama altora, considerate ca prioritare. Acest lucru antrenează distorsiuni în viața psihică a individului, „comportare dublă în rol” cu consecințe uneori grave. Conflictele de roluri pot compromite funcțiile rolurilor sociale.

Sursele de conflicte de roluri din punct de vedere socio-cultural:

- proliferarea (înmulțirea) rolurilor în societate;
- subiectul este plasat într-o poziție de intersecție între două culturi, două clase de vârstă, sau două grupuri profesionale;
- evoluția rolurilor care respectiv modifică statutele sau imaginile formate în societate despre un careva lucru sau fenomen;
- articularea deficientă a funcțiilor.

Putem distinge conflicte de roluri:

- la nivel individual (când subiectul este plasat într-o poziție de intersecție, sau nu aderă afectiv, ideologic la rolul său, sau este contrariat între exigențele incompatibile ale unui rol mixt).
- la nivel interacțional (o discordanță a așteptărilor și a conduitelor de rol între două sau mai multe persoane, sau o competiție pentru asumarea simultană a aceluiași rol).

Eșecul de rol poate interveni în situațiile în care nu s-a realizat o pregătire adecvată pentru rol, exercitarea acestuia făcându-se în mod neadecvat. În societățile puternic integrate, în care majoritatea rolurilor sunt prestabilite, eșecurile de rol sunt accidentale. În societățile foarte dinamice, cu numeroase posibilități de opțiuni de rol, eșecurile sunt mai frecvente. Aceste eșecuri se pot manifesta la nivelul rolurilor de sex, de vârstă sau la nivelul rolurilor familiale și profesionale. Eșecul de rol la nivel familial devine evident în situațiile de divorț, în multe cazuri, partenerii nici nu sunt conștienți că eșecul căsătoriei se datorează pregătirii neadecvate pentru rolurile de soț sau soție. Eșecul poate apărea din lipsa pregătirii pentru rol sau dintr-o pregătire care nu mai corespunde noilor exigențe de rol configurate prin dinamica modelelor familiale.

Soluțiile posibile pentru conflictele de rol ar fi:

- **Opțiunea** – se alege un rol în detrimentul celuilalt.
- **Compromisul** – se stabilește o ierarhie între prescripțiile rolurilor sau se stabilește o alternanță a rolurilor (planificarea mai strictă a activităților (de ex când individul lucrează în două sau mai multe locuri).
- **Inovația** – presupune promovarea unui nou tip de rol, care ar permite persoanei să răspundă situației și să concilieze așteptările contrarii. De exemplu: tatăl nu are timp suficient pentru educația copilului și îl i-a cu el la serviciu, în caz când, are propria afacere. Astfel, păstrându-și autoritatea de părinte, el educă și învață copilul.

Rolurile sociale care se îndeplinesc în grup sunt rezultatul unei înțelegeri între oameni care crează ceva. O persoană are un rol atunci când altele așteaptă de la ea să facă acest lucru. Rolurile sunt necesare pentru eficientizarea activităților în grup. Un grup va lucra eficient în caz dacă, sunt prezente anumite tipuri de roluri ca: *lider-manager*, *secretar*, *coordonator*, *controlor și taimer*.

Performanța grupului depinde de interacțiunea dintre lider și restul grupului. Pentru a menține relații interpersonale eficiente, liderul trebuie să fie orientat relațional, socioemoțional, să ofere sprijin afectiv, să fie fixat pe colegi, priceput în relații și să poată menține grupul. În procesul de lucru liderul trebuie să fie orientat spre scop. El va facilita munca în echipă și va urmări realizarea obiectivelor. Trebuie de menționat ca nu orice activitate necesită existența unui

lider. În accepțiunea lui K. Levin, **liderul** este o producție a grupului, este persoana care permite la un moment dat grupului să-și rezolve nevoia sau nevoile dominante. Nu există lider înăscut, există doar indivizi care știu să capteze nevoile grupului și să se prezinte ca fiind persoanele cele mai apte să le rezolve.

Procesul care duce la **apariția liderului** presupune că:

1. grupul este un sistem aflat în stare de tensiune.
2. aceste tensiuni duc la apariția în grup a unor nevoi.
3. nevoile determină apariția unor soluții și respectiv a persoanei care știe soluția corectă.

Fenomenele de leadership trebuie analizate întotdeauna în raport cu natura situației. Liderul cel mai performant va fi acela care știe să-și adapteze stilul la constrângerile situației. Liderul are un rol hotărâtor în determinarea comportamentului social, el putând accelera procesele care au loc în cadrul mulțimilor prin prezența și exemplul său. În lucrarea „Psihologia socială sau mașina de fabricat zei” (1994), Serge Moscovici dă explicația autorității carismatice ca fiind o dominație mai puțin prin intermediul unei trăsături fizice și mai mult printr-o forță care izvorăște din interior. Este interesant faptul că, în sens tradițional cuvântul „carisma” se referă la un personaj sacru, iar în zilele noastre conducătorii cu carisma devin obiectul adorației maselor. Totuși carisma se bazează mai mult pe credința maselor și mai puțin pe talentele personale ale unui individ anume.

Cum ia naștere un de conducător carismatic? Atunci când are loc o ruptură socială majoră, când oamenii sunt descumpăniți și consideră că totul în jurul lor se năruie ei caută în mod inconștient un astfel de reprezentant care să le dea siguranța că situația se va remedia.

Liderul carismatic seduce mulțimea prin nostalgia trecutului dulce, dar amintește mereu de tragismul situației prezente; el este în același timp superior tuturor celorlalți, dar și asemenea lor. Curios este faptul că dacă o persoană obișnuită ar emite același tip de mesaj, mulțimea s-ar comporta diferit, încercând să sesizeze falsitatea lui. Cu toate acestea mulțimea nu reușește să analizeze în profunzime mesajul ce le este prezentat de către o persoană cu carismă, ci se orientează mai mult la tonalitatea, intonația și accentele puse de aceste persoane. Prin urmare, rolul carismei liderului joacă un rol important în influențarea comportamentului mulțimii.

După Lippitt și White (1947) sunt trei stiluri de leader-ship, care produc un anumit climat social și un anumit tip de performanță în grup:

1. autoritar;
2. democratic;
3. laissez-faire.

În grupurile cu *conducere autoritară* domină fie comportamentele apatice, fie cele agresive. Climatul socioafectiv al acestor grupuri este puțin favorabil, tensiunile interne favorizând crearea unor subgrupuri. Neputând fi descărcată asupra responsabilului, agresivitatea este deturnată spre anumiți membri ai grupului sau spre exterior, fenomen însoțit de apariția unor *țapi ispășitori*. Performanța în muncă este bună, însă e împregnată de o puternică tendință spre uniformitate, diferențele individuale fiind reduse la maxim.

În grupurile cu *conducere democratică*, performanța atinge un nivel înalt și rămâne stabilă, inclusiv atunci când liderul părăsește grupul. Satisfacția membrilor este ridicată, iar climatul socioafectiv este pozitiv.

În grupurile cu *conducere „laiser-faire”*, performanța are nivelul cel mai scăzut, fără ca prezența sau absența șefului să joace vre-un rol. Grupul se bucură de o libertate, știind totuși că poate apela oricând la responsabil. Acesta nu judecă nici nu evaluează. Prezența sa este binevoitoare dar ia minimum de inițiative. În acest caz, coeziunea și satisfacția grupului este scăzută.

3. Procesul de socializare a persoanei

Socializarea reprezintă procesul prin care oamenii devin la maturitate, ființe cu propria lor identitate, posedând un bagaj de idei și deprinderi care le dau posibilitatea să participe activ la viața socială.

Procesul de socializare are două momente:

- a) *cel de inițiere a individului în grupul social;*
- b) *viața individului în cadrul grupului.*

Persoana însușește (sau respinge) normele de comportare ale grupului și tot acum el participă (sau nu) la viața și activitatea acestuia. Socializarea este posibilă pentru că este o caracteristică inclusă în zestrea biologică a omului.

Bazele acestui proces sunt bipolare: naturale și educaționale. Sunt naturale pentru ca omul este o ființă socială și în același timp lui îi

lipsesc instinctele (față de rudele sale apropiate - mamiferele), neputând să-și construiască fără să învețe adăpost (locuința) sau să-și procure hrana.

Capacitatea omului *de a învăța și a vorbi* sunt alți doi factori biologici ce determina socializarea omului. Cu toate aceste realități biologice, sociologii sunt unanimi de părere că alături de ele și educația este determinantă în socializarea indivizilor. Ca argument în acest sens, s-a folosit exemplul copiilor sălbatici, care au fost descoperiți în diferite colectivități de animale sălbatice după ce din diferite motive fusesera abandonați (sau luați) din familia lor. Acești copii, cu toate că s-a încercat socializarea lor, nu au putut fi niciodată oameni, ei rămânând în privința obișnuințelor și comportamentului la stadiul de animale. Prin urmare, umanizarea acestor ființe nu a fost posibilă, dovedind ca lipsa educației nu duce la socializare.

Cu toate că socializarea oamenilor are continuturi diferite, în funcție de specificul grupurilor din care indivizii fac parte, specialiștii au stabilit că ea are următoarele **scopuri**:

- se impune un comportament disciplinat bazat pe respectarea unor norme de igiena personală, morale și juridice.
- stabilește aspirații și cerințe pentru fiecare membru al grupului potrivit statusului pe care-l are, în funcție de sex, vârstă, afiliere la grup sau a originii familiale.
- socializarea asigură fiecărui individ identitate în funcție de personalitatea fiecăruia pe baza aspirațiilor pe care le aprobă sau dezaprobă.
- asigură individului pregătirea profesională necesară pentru a obține pe baza ei cele necesare traiului și existenței spirituale a acestuia.
- socializarea determină învățarea unor roluri sociale și atitudini.

Fiind un proces complex, socializarea este influențată de mai mulți factori, de grupuri sociale și instituții sociale. Dintre aceștia, cei mai importanți și în ordine cronologică a apariției lor în acest proces pentru fiecare individ, sunt: **familia, școala, mass-media și grupul de vârstă.**

a) Familia. Familia este primul grup social pentru un nou născut și copil. Aici se stabilesc primele și cele mai rezistente relații intime. Vorbirea, este modul de comunicare care începe în familie. Tot aici, copilul ia contact cu elementele cheie ale culturii.

Socializarea în familie se realizează în situații concrete care duc la educație morală și la învățare cognitivă. Tot familia, asigură identitatea socială inițială a copiilor în funcție de sex, clasa socială, rasă, religie etc. În funcție de clasa socială căreia aparține familia, relațiile de interacțiune dintre părinți și copii sunt diferite datorită valorilor diferite pe care părinții din clasele de mijloc și din clasele muncitorilor le transmit copiilor lor.

b) Școala. Școala este instituția socială care are sarcina de a da informații și de a forma individului deprinderi și valori pe care societatea le consideră importante pentru viața socială. În afară de aspectele profesionale, de noțiunile teoretice și de cele culturale, pedagogii transmit elevilor cunoștințe și formează deprinderi morale.

Cadrul social al școlii este diferit de cel al familiei, pentru că profesorii îi tratează pe copii la fel. În școală copiii fac cunoștință cu sisteme diferite de evaluare, unde aceștia se compară cu colegii lor considerați egali acestora.

c) Mass-media. În această noțiune sunt incluse diferite moduri de comunicare destinate publicului: radioul, televiziunea, cinematografia, presa, cărțile, aparatele video, înregistrările magnetice, casetele și CD-urile. Spre deosebire de școală și familie, unde socializarea individului se bazează pe contactul personal și interactiv (copil-părinți, elev-profesori) în cazul factorilor ce aparțin mass-mediei, socializarea oferă modele suplimentare și alternative de roluri precum de norme și valori. Printre cele mai importante mijloace de influențare a socializării este televiziunea care asigură un excelent mijloc de influență și socializare.

d) Grupul de vârstă. Grupurile de copii care au vârste apropiate sunt realități ale colectivităților, ele fiind compuse din egali în statutul lor social general. Dacă statutul copiilor în familie este unul atribuit, în grupul de vârstă fiecare copil își câștigă (dobândește) statutul.

Spre deosebire de familie și școală, unde socializarea este un proces gândit și planificat, în grupul de vârstă socializarea este întâmplătoare, uneori cu urmări nedorite. Școala și grupul de vârstă slăbesc legătura cu familia, asigurând modele suplimentare și uneori alternative de comportament față de cele provocate în familie.

Toți acești factori contribuie la formarea concepției despre lume a individului influențând și asupra comportamentului. Socializarea nu

se finisează cu maturitatea persoanei; ea este un proces care durează toată viața. Însă, atunci când indivizii care au suportat un proces de socializare și-au însușit și aplicat normele de comportament normale (etice) se consideră ca acel individ s-a integrat social.

Dacă la sfârșitul procesului de socializare nu s-au adaptat normele de comportament dorit, atunci se afirmă că socializarea a eșuat, iar persoana nu s-a integrat social. **Integrarea socială** este efectul pozitiv al procesului de socializare la care au contribuit familia, școala, organizațiile profesionale și politice, acestea determinând evoluția stadiilor de integrare socială, orientate spre obținerea unor statusuri sociale înalte.

Integrarea socială se consideră realizată atunci când:

- s-a asigurat o apartenență activă a individului la normele de comportare și valori comune favorabile societății.
- individul s-a adaptat și acceptă normele de comportare impuse de societate asigurând reducerea conflictelor între el și membrii societății.
- se asigură un echilibru social relativ.

La finalul unui proces de socializare se constată uneori (fie de persoana însăși, fie ce comunitate prin instituțiile sale) ca integrarea socială nu s-a realizat. În astfel de cazuri se trece la resocializare prin restructurarea atitudinilor și valorilor persoanei. În funcție de voința persoanei care suportă acest nou proces, resocializarea poate fi voluntară sau involuntară (impusă). În primul caz se au în vedere situațiile de convertire religioasă sau a psihoterapiilor individuale sau colective prin care se înlocuiește identitatea persoanei, de multe ori schimbându-i-se valorile și modelele de comportament. În cazul resocializării involuntare sau forțate se găsesc deținuții din penitenciare condamnați pentru fapte antisociale sau persoane alienate mintal internate în spitale specializate.

4. Particularitățile percepției sociale intergrupale

Caracteristicile dinamice ale percepției intergrupale, sunt determinate de legitățile formării, funcționării și schimbării reprezentărilor. Cu cât comunitatea este mai numeroasă iar termenii de existență ai ei mai de durată, cu atât mai rigid este conținutul reprezentărilor sociale, mai puțin dinamic procesul percepției intergrupale, mai stereotipizată, mai prezumtivă e imaginea „celuilalt”. Percepția

intergrupală este influențată de starea raporturilor, de formele de comunicare acceptate între grupuri, de caracterul activității în care acestea sunt angajate. Din analiza particularităților percepției intergrupale reiese o concluzie primordială: factorul de bază care determină structura, dinamica, conținutul cunoștințelor despre „altul” este caracterul activității în care sunt angajate grupurile.

Scopul diferențierii constă în a menține sau a face mai superioară imaginea grupului de apartenență. Actul diferențierii decurge în forma unei competiții, în care sunt evidențiate și comparate calitățile „cu pondere”. Această concurență nu întotdeauna este obiectiv determinată de relațiile existente. Atunci, când, identificarea socială nu-l satisface pe individ, el va abandona grupul și va adera la altul apreciat pozitiv, sau va încerca să contribuie la sporirea prestigiului *in-group*-ului.

Conținutul percepției intergrupale va fi puternic influențat de imagini stereotipizate, evaluări prejudicioase, și nu va lua în considerație cunoștințele individuale, acumulate în cadrul unei comunicări directe cu reprezentanți concreți ai altui grup.

În asemenea cazuri avem de a face cu percepția întregului grup (etnic, profesional, social, de vârstă etc.) sau cu o parte subsumantă a lui. Percepția unor persoane concrete, realizată în cadrul activității în comun și a comunicării ține de cealaltă extremă și instaurează imagini individuale, bazate pe propria experiență.

Tajfel și Turner menționează trei factori care pot influența diferențierea intergrupală:

- *interiorizarea* de către indivizi a apartenenței lor la grup și transformarea acesteia într-un aspect al identității sociale, al conceptului de Eu;
- *situația socială* favorabilă comparării între grupuri, selectării și evaluării atributelor pertinente;
- *posibilitatea comparării* cu un grup relevant, adică cât de cât asemănător celui de apartenență.

Atitudini părtinitoare în relațiile intergrupale sunt: **stereotipul social, judecata și discriminarea** (*vezi tema 8*).

5. Elemente de psihologie a mulțimii

La sfârșitul secolului XIX, cu deosebire în Franța, se afirmă conceptul *psihologia mulțimii*. Mai mulți autori: Le Bon (1895),

McDougall, Reich, Freud, Durkheim, Jaspers, Weber, Moscovici i-au acordat atenție, fiecare, elucidând anumite aspecte ale mulțimii.

În Dicționarul de sociologie termenul de mulțime este definit drept *o grupare temporară de indivizi, aflați în apropiere fizică, fie din întâmplare, fie deliberat, în virtutea unui obiectiv sau interes comun.* Existența unor interese, motive, obiective similare care reclamă prezența unor indivizi în același loc și în același moment nu constituie însă, condiții suficiente pentru crearea unor legături, interrelații, a unei structuri.

Caracteristicile principale ale mulțimii:

- este o adunare de indivizi ale căror sentimente și idei sunt orientate în aceeași direcție;
- în care are loc dispariția personalității, aceasta aflându-se sub imperativul unor emoții colective sau sentimente violente;
- care posedă un „suflet comun” ce îi face pe indivizi să gândească și să acționeze într-un mod cu totul diferit de cel care le este caracteristic individual.

Mulțimile, susținea Le Bon, pot fi eroice, dar și criminale. Individul, contopit cu mulțimea, își pierde autocontrolul și capătă un grad sporit de iresponsabilitate și încredere în forța colectivă. Astfel, sentimentul invulnerabilității este rod al numărului mare de indivizi care au creat mulțimea și imaginii puterii acesteia. Individul, aflat în mulțime este copleșit de sentimentul iresponsabilității, al iluziei anonimatului și lipsei de responsabilitate personală pentru acțiunile săvârșite în mulțime. Sentimentul agresivității vine din contagiunea afectivă și mintală care are loc în mulțime. Se mai evidențiază și sugestibilitatea înaltă din dominația pe care o are mulțimea asupra individului. De fapt, indivizii au iluzia că decid ei singuri, fără să-și dea seama de influența mulțimii.

Mulțimea este impulsivă, mobilă, ușor iritabilă, sugestibilă și credulă, dominată de sentimente simple și foarte exagerate, intolerantă, autoritară, conservatoare, lipsită de moralitate, condusă de idei care acționează la nivel de sentiment, de raționamente inferioare, de emoții colective puternice și asociații primitive, credințe și convingeri simpliste, cu o imaginație bogată și ușor influențabilă. Astfel, mulțimile pot deveni ușor criminale. Mulțimea este concentrată la centru și dispersată la periferie. Sociologic, noțiunea de mulțime acoperă o varietate de forme de grupare, caracterizate prin

nediferențieri, lipsa de coeziune și organizare, reacție emoțională la situațiile în care este implicată. Aceste caracteristici disting mulțimea de orice colectivitate cu un anumit grad de organizare și de grupul social care posedă o organizare internă definită de instituții, modele de acțiune și mecanisme de control. Lipsa acestor elemente face ca, odată satisfăcute sau schimbate, condițiile care au condus la constituirea mulțimii, acestea să se dizolve. Ilustrativ este cazul mulțimii întâmplătoare, caracterizată printr-un grad redus de interacțiune emoțională și organizatorică. Existența ei este realmente momentană. Indivizii care compun această mulțime au în vedere un interes pasager. Exemplu: mulțimea indivizilor care staționează în așteptarea autobuzului sau în fața casei de bilete a unui teatru, sau care privește operația de demolare a unei clădiri. Mulțimea al cărei comportament este direcționat prin medierea unor așteptări reglementate de modele tradiționale sau contractuale este o mulțime convențională. Exemplu: mulțimea care nu are un obiectiv clar definit, dar care ajunge la un comportament colectiv ca urmare a stimulării mutuale a efectelor, este o mulțime expresivă. Exemplu: mulțimea în situația de dans, jale, bucurie.

S. Moscovici consideră mulțimea un tip de manifestare a "istoriei urbane". De bună seamă, orașul a generat aglomerația, mulțimea, tot el confruntându-se, în primul rând, și cu furia, spiritul de distrugere al lor. Dar tot orașul a ordonat masele, transformându-le în organizații supuse unor programe riguroase și reguli disciplinare stricte.

P. Maupassant scria în una din operele sale: „...De câte ori am constatat că inteligența crește și se înalță de îndată ce trăiești singur și că diminuează și coboară atunci când te amesteci iarăși printre ceilalți oameni. Contactele, ideile răspândite, tot ceea ce ești obligat să ascuți, să înregistrezi și să răspunzi acționează asupra gândirii. Un flux și reflux de idei circulă de la un cap la altul, de la o clasă la alta, de la o stradă la alta, de la oraș la oraș, de la popor la popor și se stabilește un anumit nivel, o medie de inteligență pentru orice aglomerare considerabilă de indivizi. Calitățile de inițiativă intelectuală, de liber arbitru, de reflexie înțeleaptă și chiar de pătrundere ale oricărui om izolat dispar în general de îndată ce acest om se amestecă cu un număr mare de oameni...”.

După Tarde, mulțimile prezintă câteva niveluri de organizare. Expectanțele le fac atente la un eveniment particular, indivizii implicându-se în rol de spectator sau de participant activ la discuții (mulțimile întâmplătoare sau participante la un meeting politic); trecând la un nivel mai înalt de organizare, ele se transformă în mase manifestante, care-și exprimă deschis convingerile și revendicările.

Întrebări și exerciții pentru autoevaluarea și consolidarea cunoștințelor:

1. Definiți conceptul de grup social.
2. Explicați rolurile principale în grup.
3. Explicați factorul „performanța unui grup”.
4. Definiți conflictul de rol și explicați sursele conflictelor de roluri.
5. Enumerați factorii de socializare a persoanei.
6. Explicați fenomenul identificării și formarea conștiinței de apartenență la grup.
7. Explicați particularitățile diferențierii intergrupale.
8. Explicați stereotipul social și manifestarea lui în relațiile intergrupale.
9. Explicați prejudecata socială și aspectele ei negative în relațiile intergrupale.
10. Explicați discriminarea ca factor distorsionant al relațiilor sociale.
11. Definiți noțiunea de „mulțime” după autorii citați.
12. Explicați particularitățile de manifestare a mulțimii.

Bibliografie:

1. Barus-Michel J., Giust-Desprairies F., Ridet, L. *Crize. Abordare psihosocială clinică*. Iași: Polirom, 1998.
2. Chelcea S. *Un secol de cercetări psihosociologice*. Iași: Polirom, 2002.
3. Neculau A. (coord.) *Manual de psihologie socială*. Iași: Polirom, 2003.
4. Moscovici S. *Psihologie socială sau mașină de fabricat zei*. Iași: Polirom, 1994.
5. *Социальная психология*. (под ред.) А. Л. Журавлева, Москва, 2002.
6. Шибутани Т. *Социальная психология*. Москва. 1999.
7. Шихирев П. *Современная социальная психология*. Москва. 2000.
8. Rouquette M. L. *Despre cunoașterea maselor. Eseu de psihologie politică*. Iași: Polirom, 2002.

TEMA 12. PARTICULARITĂȚILE COMPORTAMENTULUI COLECTIV

Structura:

1. Teorii ale comportamentului colectiv.
2. Comportamentul social pozitiv (prosocial).
3. Comportamentul social negativ (deviant).
4. Comportament violent și efectele acestuia.

Obiectivele operaționale:

- Familiarizarea cu noțiunea și teoriile comportamentului colectiv.
- Identificarea altruismului și empatiei în comportamentul uman.
- Analiza formelor și cauzelor de comportament social negativ.
- Descoperirea și analiza cauzelor agresivității și violenței.
- Interpretarea rolurilor și identificarea situațiilor conflictuale și modalități nonagresive de rezolvare a acestora.

Cuvinte-cheie: comportament colectiv, alturism, empatie, comportament antisocial, comportament adictiv, fanatismul, teoria „șapului ispășitor”, teoria frustrare – agresivitate.

1. Teorii ale comportamentului colectiv

Comportamentul colectiv cuprinde activități umane care apar, de regulă, în afara instituțiilor oficiale și la care participă un număr relativ mare de indivizi ce se influențează reciproc fie prin relații directe, fie de la distanță.

Sintagma „comportament colectiv” acoperă o gamă largă de manifestări umane, în care predominante sunt mecanismele sociopsihologice, începând de la isteria de masă („fanatismul”, spectacole sportive sau muzicale), panica (ieșirea dintr-o clădire care a luat foc, luarea cu asalt a băncii care se presupune că a dat faliment), revoltele de stradă și mișcările sociale organizate (reforme și revoluții).

Diferitele forme ale comportamentului colectiv pot fi clasificate, în funcție de natura scopurilor: de la *spontane* la *conștiente* (structurate); de la *obiective de scurtă durată* la cele *pe termen lung*; de la *expresive* la *instrumentale*. Astfel, este clar că isteriile de masă sunt spontane, expresive și pe termen scurt, iar revoluțiile sunt deliberate (conștiente și structurate), instrumentale și pe termen lung.

Dezvoltarea unei acțiuni colective necesită următoarele elemente:

1. Condiții structurale favorizate, în sensul că instituțiile sociale sunt astfel organizate încât încurajează sau descurajează un anumit tip de comportament colectiv;

2. Constrângerile structurale, care se referă la faptul că anumite poziții în spațiul social (minorități etnice sau sexuale) induc sentimentul de nedreptate;

3. Factorii precipitanți, adică evenimentele importante care susțin și amplifică sentimentul de nedreptate și revoltă – acestea pot fi fapte reale sau zvonuri;

4. Mobilizarea pentru acțiune, care presupune apariția unui lider eficient care să dea direcție și sens nemulțumirilor și care să organizeze mulțimea;

5. Factorii de control social, care se referă prioritar la reacția autorităților cu privire la acțiunile întreprinse: dacă acceptă sau nu aceste acțiuni și ce mijloace folosesc pentru desfășurarea lor.

Din punct de vedere social, cel mai relevant tip de comportament colectiv îl prezintă – **mișcările sociale**. La rândul lor, acestea pot fi:

- mișcări revoluționare, care au ca obiectiv schimbarea sistemului social;

- mișcări de rezistență, care se opun schimbărilor sociale de substanță;

- mișcări mântuitoare (de eliberare), care militează pentru salvarea oamenilor de la un mod de viață considerat nedemn și corupt (aici se înscriu, în general, sectele religioase);

- mișcări alternative, care nu urmăresc schimbarea vieții în întregime, ci doar a unor trăsături sau conduite specifice (H. Blumer, 1974; D. Aberle, 1996).

Un grad mare de răspândire au dobândit în ultimile decenii *mișcarea ecologistă cea feministă și de protecție a copilului*.

Unele dintre teoriile mai semnificative care încearcă să descrie și să explice comportamentele colective sunt:

Teoria emergenței normelor afirmă că în situațiile de manifestări colective, chiar dacă ele încep cu totul spontan, participanții dezvoltă pe parcursul interacțiunii dintre ei, anumite reguli de conduită și dau semnificație acțiunii lor. Astfel spus, pe măsura desfășurării evenimentelor se cristalizează o serie de norme și

obiective, are loc o construire emergentă a realității (J. D. Wright, 1978).

Teoria mobilizării resurselor (C. Tilly, 1978; M. N. Zald și J. D. McCarth, 1979) consideră că resursele materiale, de suport social și, mai ales, potențialul organizatoric al unui segment populațional sau al unei comunități sunt decisive în emergența și desfășurarea comportamentului colectiv, începând de la simple manifestări până la revoluții. Două concepte apar astăzi mai des invocate în problema reușitei mobilizării: potențialul de solidaritate sau capitalul social și resursele de întreprinzător, de „agent social”.

Teoria contagiunii emoționale, care mizează pe faptul că indivizii, în cadrul manifestărilor de masă, își pierd „uzul rațiunii” și simțul responsabilității personale, se lasă copleșit de „voința mulțimii, fenomenul sugestional fiind dominant, așa cum îl descrie Gustave Le Bon în *Psihologia mulțimilor* (1895).

Teoria lui Gustave Le Bon despre comportamentul social descrisă în lucrarea „*Psihologia mulțimilor*”, se poate explica cel mai bine printr-un enunț de tip cauzal *stimul – contagiune*. După Gustave Le Bon o astfel de reunire eterogenă de tipul mulțimii nu va fi greu de stăpânit și dirijat.

Într-o astfel de comunitate, spune autorul, personalitatea dispare formându-se un „suflet colectiv” ce prezintă trăsături distincte. Membrii unei astfel de comunități se supun *legii unității mentale a mulțimilor*, care spune că toți indivizii din grup au tendința de a-și ignora propriile sisteme de valori și încep să se ghideze exclusiv după normele grupului respectiv. Prin urmare, între membrii care o alcătuiesc are loc o uniformizare a reacțiilor (*legea uniformizării acțiunilor*). Membrii grupului au un sentiment de siguranță în interiorul mulțimii. Mulțimile, după cum spune, Gustave Le Bon sunt impulsive versatile și iritabile. Cu alte cuvinte, mulțimile pot trece într-un moment de la o stare, o emoție la una total opusă fără a avea vre-o explicație pertinentă pentru aceasta, iar prin faptul că sunt impulsive se poate explica și atitudinea lor profund irascibilă. De asemenea, mulțimea este destul de credulă și anumite sentimente le pot fi foarte ușor induse.

Sentimentele mulțimii sunt foarte simple și frecvent exagerate. Violența indivizilor mulțimii este de cele mai multe ori foarte mare din cauza lipsei de responsabilitate la nivel individual.

Astfel, mulțimea este intolerantă, autoritară și de cele mai multe ori conservatoare în convingerile sale; autoritarismul și intoleranța având grade diferite în funcție de rasă, religie, etc. În general, moralitatea mulțimii în general este redusă. Cu toate acestea mulțimile sunt capabile să facă și acte de sacrificiu, mai mari decât cele pe care le-ar putea face un individ izolat dar în general aceste acte nu sunt rezultatul unui proces evaluativ personal, ci a impulsivității și al sentimentului de siguranță pe care îl dă grupul.

Membrii grupurilor interacționează și astfel își schimbă permanent reacțiile unul în funcție de celălalt. Odată făcută o schimbare la nivelul comportamentului individual ea este observată de către ceilalți și pentru că interacțiunea nu încetează la nivelul grupului, ceilalți își vor adapta, la rândul lor comportamentele. Deci, se poate trage concluzia că acest fenomen de contagiune comportamentală este un fenomen ciclic. În aceste condiții putem afirma că într-un grup este aproape imposibil să determinăm cu exactitate comportamentele fiecărui individ ca urmare a permanentelor schimbări la care se supune acesta.

Aceeași explicație poate fi dată și în cazul unui comportament colectiv al indivizilor în grupuri mai mari. Toată lumea scandează lozinci la un miting de protest cu un scop, cu toate acestea unui singur individ îi va fi greu să explice de ce a ales să folosească o anumită lozincă și nu alta. Există în cadrul acelui miting un grup de agitatori care are un lider, acesta va ști în fiecare moment în funcție de starea mulțimii ce sloganuri să lanseze împreună cu apropiații săi.

În 1962 James Davis lansează o nouă abordare a comportamentului social prin care exprimă rolul mulțimii. În acest scop el lansează **teoria curbei** sau **teoria convergenței**, care reflectă ideea că, în toate societățile se poate observa o deprivare relativă atunci când individul constată că există o disonanță între cele meritate și cele obținute. Această diferență cauzează tensiuni din care pot surveni conflicte. Davis pornește de la ideea că indivizii își stabilesc așteptări legate de satisfacerea trebuințelor personale. În cazul în care între satisfacerea trebuințelor și posibilitățile de realizare a acestora este o diferență mare, apare o tensiune care generează frustrare și, care la rândul său poate genera agresivitate. Frustrarea și agresivitatea sunt într-o relație de directă proporționalitate: cu cât frustrarea este mai mare cu atât și agresivitatea (sau riscul apariției ei) este mai mare.

În funcție de această *relație frustrare – agresivitate* indivizii se pot găsi în trei situații:

- când nu-și pot realiza trebuințele personale (situație caracteristică societăților arhaice);
- când trebuințele se pot realiza dar lipsesc posibilitățile de îndeplinire a acestor lucruri (situație caracteristică societăților moderne);
- când cresc atât nevoile cât și modalitățile de realizare a lor.

Există și dovezi care arată ca prezența obiectelor asociate cu violența (de exemplu, cum este un pistol) duc la creșterea agresivității.

În toate aceste cazuri frustrarea este prezentă iar indivizii își canalizează energiile și eforturile pentru a elimina tensiunile acumulate. De cele mai multe ori ei se asociază în mișcări sociale și astfel ei adoptă un comportament social care este rezultatul canalizării forțelor tuturor de luptă împotriva cauzei producătoare de frustrări.

Există anumite variabile care pot potența legătura între frustrare și violență cum ar fi: *mediul de viață* (familia se împotrivesc satisfacerii trebuințelor), *tradiția culturală* (anumite norme culturale sunt împotriva îndeplinirii nevoilor), *sistemul politic* (o anumită doctrină politică poate îndepărta individul de la realizarea dezideratelor sale).

Din toate cele descrise anterior putem să observăm faptul că toate teoriile care explică într-un fel sau altul comportamentul social există cel puțin o parte comună și anume faptul că în general grupurile de indivizi, mulțimea, societatea urmărește în comportamentul său un anumit tip de acțiuni pe care le întâlnește la un conducător al ei. Un bun lider este aproape mereu urmat de către mulțime datorită imaginii sale care inspiră siguranță și putere.

Prin urmare, un comportament social ia naștere ca urmare a structurii interne a omului, a nevoii sale de a se relaționa în permanență cu ceilalți. Comportamentul social este o contopire a unora dintre caracteristicile indivizilor ce alcătuiesc un grup. Comportamentele sociale ale unui individ se învață în funcție de consecințele pe care respectivele comportamente le au asupra lor înșiși. Acceptarea sau neacceptarea comportamentului unei persoane către societate sunt consecințe dar și cauze. Prin urmare, dacă este acceptat, persoana repetă comportamentul; dacă nu este acceptat, persoana trebuie să evite acel comportament.

Recompensa și sancțiunea sunt consecințele sociale ale comportamentului care influențează probabilitatea repetării lui. Recompensa (întărirea pozitivă) duce la creșterea probabilității repetării aceluși tip de comportament.

2. Comportamentul social pozitiv (prosocial)

Comportamentul social pozitiv este un tip de comportament intenționat, realizat în afara oricăror obligațiuni, orientat spre conservarea, susținerea și promovarea valorilor sociale, fără așteptarea vreunei recompense morale sau materiale din partea altora. Ca și numeroase alte fenomene psihosociale, comportamentul prosocial are înțelesuri diferite de la un autor la altul. Unii autori de referință preferă să utilizeze, în locul termenului de „comportament prosocial”, termenii de „altruism” (S. Moscovici, 1994/1998), „comportament de ajutorare” (J.F. Dovidio, 1995) sau „acțiune socială pozitivă” (K.J. Gergen et al., 1992). Baum, Jeffrey D. Fisher și Jerome E. Singer (1985) înțeleg prin comportamente prosociale „acele acte intenționate care ar putea avea urmări pozitive pentru alții, fără a se anticipa vre-o răsplată”.

Hans W. Bierhoff (1987) menționează două condiții necesare și suficiente pentru identificarea comportamentelor prosociale:

- a) intenția de a ajuta alte persoane;
- b) libertatea alegerii, acordarea ajutorului în afara obligațiilor profesionale. Astfel, neașteptarea recompenselor externe constituie nota definitorie a comportamentelor prosociale.

Alți autori consideră că acest tip de comportament poate fi definit ca „acțiunea care nu aduce beneficii decât celui ce primește ajutorul” (R. A. Baron și D. Byrne, 1974/1981).

Teoriile explicative ale comportamentului prosocial pot fi grupate în:

a) Teorii sociologice care pun accentul pe normele sociale. Astfel, comportamentul prosocial este condiționat de „norma responsabilității” (în procesul socializării am învățat că avem obligația de a-i ajuta pe cei care depind de noi – membrii familiei, prietenii, vecinii, etc) și de „norma reciprocității” (îi ajutăm pe cei care ne-au ajutat cândva), care funcționează cu precădere în cadrul grupurilor mici.

b) Teoriile psihologice se axează pe procesele psihice care intervin la nivel individual. Între aceste teorii cea mai influentă este „teoria cost/beneficiu”. Se face distincție între „costul real” și „costul calculat”

(sau perceput) al comportamentelor prosociale: cu cât costul este mai ridicat, cu atât probabilitatea emergenței comportamentelor prosociale este mai scăzută. De asemenea, cu cât indivizii sunt mai competenți social și au mai mult control asupra situației, cu atât este mai probabil ca ei să demonstreze comportament prosocial. Aprobarea socială mărește probabilitatea emergenței comportamentelor prosociale (K. Satow, 1975). Tot în perspectiva psihologică se înscriu și explicațiile care leagă comportamentele prosociale de factorii emoționali. S-a stabilit experimental că persoanele care trăiesc emoții pozitive manifestă o tendință mai accentuată de a-i ajuta pe alții (J.H. Bryan și A.E. Kadzin, 1971; A.M. Isen și P.I. Levin, 1972). Unii cercetători au atras atenția asupra faptului că și emoțiile negative intense ca (suferința, sentimentul de vină, tristețea etc.) pot influența dezvoltarea comportamentelor prosociale (B. Underwood et al., 1977).

c) **Teoriile biologice** constituie cea de-a treia grupă de teorii explicative ale comportamentelor prosociale, conform cărora comportamentul prosocial este determinat genetic. Sociobiologii consideră că altruismul, ca tip de comportament social care presupune jertfa de sine, are o bază genetică. Prin urmare, pentru a asigura ameliorarea reprezentării genelor sale, individul este obligat să acorde ajutor altora, în funcție de gradul de rudenie și specificul relației sale cu celălalt.

O serie de studii experimentale au confirmat faptul că la fel ca și alte feluri de comportamente, cel prosocial este învățat în timpul socializării primare. Învățarea socială, atât prin mecanismul direct al recompensei, pedepsei și reintăririi, cât și prin observarea consecințelor comportamentale ale altor persoane ce interprind acțiuni prosociale (învățarea directă, prin modele), conduce la însușirea de conduite altruiste la copii.

Comportamentele prosociale, aducând, în general, beneficii grupurilor sociale, sunt, prin urmare, înalt promovate de societate. S-au reliefat și norme în acest sens, dintre care se evidențiază:

- **norma responsabilității sociale** pretinde ca oamenii să-i ajute pe cei care depind de ei: părinții pe copii, profesorii pe elevi, superiorii pe subordonați. Colectivitățile umane au dezvoltat și instanțe - (formale și informale) care veghează la buna funcționare a acestor norme, dintre care legile juridice și instituțiile corespunzătoare sunt cele mai eficiente. Dar și religia și codul moral al oricărei culturi

includ printre prescripțiile fundamentale datorita de a-ți ajuta semenul, și cu atât mai mult pe cei apropiați. Iubirea aproapelui este expresia superioară a comportamentului prosocial.

- **norma reciprocității** (Gouldner, 1960) cere că dacă ai fost ajutat să ajuți și tu pe făcătorii tai de bine. Norma trimite la decentrarea de la egoismul personal. Altfel spus, teoretic ai putea fi ajutat, fără ca, în timp, să returnezi ajutorul. Si, de fapt, cazurile de acest fel sunt multiple. Norma reciprocității pretinde sa-i ajuți pe cei ce te-au ajutat, chiar dacă pe viitor nu vei mai avea beneficii din partea lor, demonstrând prin aceasta partea uman-valorică a personalității.

3. Comportamentul social negativ (deviant)

Într-o mică perioadă de timp, diferite evenimente, fenomene, ne cer o mulțime de emoții, capacități volitive și aptitudini. Schimbările și acomodările intensive duc nemijlocit la încordarea sistemelor adaptive psihofizice a personalității (Sighem, 1996). O tensionare mai îndelungată a acestor sisteme, inițial poate provoca o dereglare a confortului psihic manifestat prin dispoziție scăzută, depresie, frustrare, neîncredere în sine etc.

Modalitățile de eliberare de aceste stări variază de la o persoană la alta. În linii generale însă, vom deosebi persoane care denotă mai mare sau mai mică rezistență la barierele vieții. Persoanele care au un prag scăzut de înfruntare a acestor stări, caută diferite modalități de a-și camufla sau schimba starea psihică reală. Alte persoane adoptă un comportament agresiv ca reacție de răspuns la frustrările survenite (teroriștii, deținuții, bandele de huligani etc). Împreună, toate aceste persoane demonstrează un comportament deviant, care este definit în dicționarul de psihologie (ediția Larrouse) drept tip de comportament ce iese din frontierele variațiilor individuale considerate „normale”, primite în societatea anumită. Acest comportament vine în contradicție cu eticheta socială, cu modelul omului orientat spre prosperarea proprie și a societății.

Formele clasice ale comportamentului deviant sunt:

- **comportamentul antisocial (negativ)** – care este în opoziție cu normele sociale;
- **comportamentul adictiv** – (comportament manifestat printr-o distragere psihoemoțională prin administrarea drogurilor, alcoolului,

sau aprofundarea într-o altă formă de activitate, fapt ce crează o iluzie de problemă rezolvată).

Pentru a explica criminalitatea, teoriile cauzale ale devianței menționează patru grupe mari de factori:

- neadaptarea individului;
- emulația din grupul de egali;
- diluarea autorității instituțiilor de control;
- inegalitatea socială.

Cauzele săvârșirii crimei se pot găsi în:

1. personalitatea delicventului;
2. mediul în care a fost el crescut și unde și-a desfășurat activitatea cotidiană;
3. societatea în interiorul căreia se situează acest mediu.

Comportamentul criminal se învață printr-un proces de comunicare în interacțiunea cu alte persoane. O parte esențială a învățării comportamentului criminal se desfășoară în interiorul unui grup restrâns de persoane. În cazul când, comportamentul criminal se învață, această „ucenicie” include:

a) dobândirea de tehnici de comitere a infracțiunii, care sunt uneori rudimentare, uneori foarte complicate;

b) adoptarea unor anumite tipuri de motive, de raționalizări și atitudini. Orientarea specifică a motivelor și mobilurilor este învățată pe baza definirii favorabile sau defavorabile a codurilor legale. Un individ devine criminal atunci când interpretările defavorabile respectării legii prevalează asupra interpretărilor favorabile.

În situația când ne întrebăm ce poate stopa tendința de a comite o infracțiune, ne gândim imediat la trei instanțe: **conștiința** (supraeul, sufletul); **cei apropiați**, (familia, prietenii sau persoanele conoscute); **instituțiile represivii** (frica de judecător sau de polițist).

Concepția pe care și-o formează un delicvent despre duritatea sancțiunii cu care este amenințat este prin urmare legată de implicarea sa în lumea devianței: când frecventarea poliției, justiției și a închisorii a devenit o chestiune la ordinea zilei, frica pe care o suscită rigorile sancțiunii se risipește încet sau chiar se stinge total. Și aceasta pentru că, penalitatea este un sistem de corelație bazat pe gradarea sancțiunilor, iar pedeapsa se atenuază pe măsură de câte ori o treci.

„Într-adevăr, orice pedeapsă o dată aplicată își pierde, prin faptul aplicării sale, o parte din puterea de acțiune, căci ceea ce-i

conferă autoritate, ceea ce face ca ea să fie de temut nu este atât durerea pe care o provoacă, cât rușinea morală implicată da blamul ce-l exprimă. S-a spus adesea că o primă greșeală atrage întotdeauna altele. Prin urmare, ești mai puțin sensibil la această rușine o dată ce ai simțit-o deja” (Durkheim, 1992).

Criminalitate, delincvență juvenilă, toxicomanie, vagabondaj, prostituție, alcoolism, nebunie - toate aceste conduite sunt deviate deoarece ele sfidează într-un fel sau altul ordinea publică. Din acest punct de vedere, trăsătura lor esențială este că au drept consecință izolarea, mutarea disciplinară, educația supravegheată sau reabilitarea forțată, adică crearea unei rețele de instituții responsabilizate oficial cu pedepsirea și corijarea nesăbuițelor anumitor membri ai societății.

Unele teorii consideră ca la baza comportamentului deviant se află particularitățile indivizilor izolați. Alte teorii consideră că însăși societatea este responsabilă pentru rata ridicată a actelor antisociale. În societățile industrializate, rata delincvenței și a criminalității este mai ridicată în mediul urban decât în cel rural deoarece, o dată cu creșterea nivelului de bunăstare în societate, există persoane care se află la nivelul de jos, care sunt în mod relativ nedreptățite, se simt private de utilizarea bunurilor materiale. Din aceasta derivă delikte împotriva proprietății - furt, tâlharie, delapidare, mită etc.

Tinerii între 15 și 21 de ani sunt mai vulnerabili acestor influențe, deoarece sunt destul de mari ca să aiba dorințe materiale (automobile, îmbrăcăminte etc.), dar nu sunt suficient pregătiți pentru a participa la muncă, fie pentru că sunt încă în școli, fie pentru că nu-și găsesc de muncă. Pe de altă parte, ei sunt la vârsta unei mari exuberanțe și pot fi considerați ușor ca devianți, devenind astfel victime ale unor influențe mai puțin pozitive din societate.

Reacțiile comportamentale inacceptabile din punct de vedere social (ostilitatea, agresiunea fizică sau verbală sub forma de insultă) creează stres interpersonal sub forma de certuri, inclusiv sau mai ales în familie. Mai mult ca atât, stresul contribuie la instalarea unor maladii grave precum cancerul și maladiile cardiovasculare.

Cu certitudine, fiecare persoană, pe parcursul vieții își alege metodele sale de relaxare și echilibrare, care se dovedesc a fi mai mult sau mai puțin dăunătoare (practicarea unui hobby, sport sau consumul de alcool, droguri, etc). O metoda de pastrare a unui bun echilibru emoțional, accesibilă oricui este întreținerea unui ritm bun de lucru, fie

pentru copil, fie pentru adolescent sau adult. Aceasta înseamnă: orar bine organizat (acasă, la școală sau la locul de muncă); evitarea suprasolicitării. O altă metoda sau strategie pentru menținerea echilibrului psihoemoțional este optimismul și căldura sufletească în relații, în special, cu apropiații.

4. Comportament violent și efectele acestuia. Teoria frustrare-agresivitate. Teoria țapului ispășitor

Agresivitatea este o forma de conduită orientată cu intenție către obiecte, persoane sau spre sine, cu scopul de a produce prejudicii, răniri, distrugerii și daune. Agresivitatea este un răspuns la frustrare; ea se învață, provoacă violență și e distrugătoare.

Forme ale agresivității fizice: privire dură, fixă, amenințătoare; amenințare indirectă sau directă; lovitul cu piciorul; aruncarea cu obiecte; împingerea cu umărul pentru dezechilibrare; ciupit, zgâriat, tras de păr; bătaie.

Forme ale agresivității verbale: batjocura; jignirea; cuvinte grosolane; ironia; bârfa, intriga, calomnia, ponegrirea; întinderea de capcane; maimuțarea; refuzul contactului social, al ajutorului, al discuțiilor.

Surse ale agresivității pot fi: *frustrarea; durerea fizică și morală; alcoolul și drogurile; atacul; aglomerația, stresul, etc.; bătaia; modele comportamentale; probleme socio-economice; divorț, separare; programe TV; publicații, presa.*

O ipoteză majoră privind agresivitatea în societatea umană este **teoria frustrare-agresivitate** (Dollard și colab., 1939). Această ipoteză presupune că *frustrarea este legată totdeauna de agresivitate și că actul agresiv este totdeauna precedat de frustrare*. Conform acestei teorii, agresivitatea crește dacă persoana nu își poate atinge scopurile. Cu cât persoana se află mai aproape de îndeplinirea scopului sau, cu atât agresivitatea în caz de neîndeplinire a scopului este mai mare. Expectanțele au și ele un rol important. Cu cât expectanțele sunt mai mari, cu atât agresivitatea, în caz de nerealizare a scopului, este mai mare.

Miller(1941) considera că frustrarea conduce la un număr de răspunsuri și doar unul dintre acestea este o tendință spre agresiune. Dar, conform ipotezei autorului, dacă frustrarea continuă, reacțiile neagresive se pierd și răspunsul agresiv va deveni dominant în cele din

urmă (Miller, 1941). Ipoteza *frustrare-agresivitate* s-a extins și modificat considerabil în psihologia contemporană. Actualmente se presupune că îmbinarea între frustrare și un răspuns agresiv include intervenția cunoștințelor, atribuirilor, învățării anterioare și a mijloacelor care caracterizează modul persoanei de a reacționa la factorii potențial agresivi pentru persoană. Luându-se în considerație toate acestea, s-a stabilit că există probabilitatea ca oamenii care consideră că frustrarea pe care o trăiesc este accidentală și neintenționată să nu fie agresivi. Aceasta pentru că sistemul lor de atribuire este pus în joc să controleze reacția agresivă care altfel ar fi apărut (Zillmann, 1978).

Reformularea ipotezei frustrare-agresivitate presupune un model bistadial. Primul studiu stabilește că orice eveniment ostil (nu numai frustrarea) produce un efect negativ. Aceste sentimente negative, conduc la o varietate de reacții expresiv-motorii. Răspunsurile, totuși, nu sunt neapărat agresive. Pot fi răspunsuri de fugă sau de evitare, spre exemplu. După această reacție inițială, cunoștințele devin operative, ceea ce influențează reacțiile emoționale și experiențele ulterioare. Cognițiile activate la acest al doilea nivel al procesului nu sunt totdeauna conștiente, nici nu trebuie neapărat să implice atribuire, învățarea anterioară, constrângeri situaționale sau repertoriul caracterologic al persoanei.

O serie de studii ale lui Berkowitz (1965) și ale altora au sugerat, totuși, ca în anumite circumstanțe, agresiunea deschisă crește după vizionarea unui film agresiv. Efecte similare au fost asociate cu urmărirea jocurilor video agresive (Schutteși colab., 1988). Berkowitz a explicat că un comportament agresiv este, probabil, consecința măsurii în care filmul justifică acțiunea agresivă (dacă tipul merită să fie bătut), a măsurii în care situația descrisă seamănă cu viața subiectului, sau cu măsura în care mai există alte elemente care provoacă agresivitatea în mediu (arme așezate pe mese etc). În plus, există o relație între jocul agresiv și agresiunea reală existentă între adulți.

Conform teoreticienilor învățării sociale, agresivitatea este puternic influențată de învățare. Experimentele lui Bandura și colab., rezează exemple clasice de răspunsuri agresive învățate, ca efect al observării agresiunii produse asupra altora sau al vizionării filmelor care prezintă acțiuni agresive. Aceste experimente au evidențiat faptul că subiecții (copiii) tind să imite comportamentul agresiv al adulților.

Cu cât adulții sunt mai importanți, mai puternici, au mai mult succes și sunt mai atractivi, cu atât mai mult sunt imitați de copii. Alt efect al observării violenței, în special în mass-media, îl constituie dezinhibarea sau reducerea restricțiilor obișnuite impuse tendințelor agresive ale indivizilor. Acest fapt este denumit „banalizarea agresivității” (Berkowitz, 1984).

Violența este o forma de manifestare a agresivității ce presupune utilizarea forței pentru a manifesta superioritatea. Este o conduită agresivă acută cu finalitate distructivă sau transformativă.

Prin **violență** se înțelege utilizarea puterii ori agresiunii fizice sau psihice, fie amenințarea cu acestea a unei alte persoane, grup sau comunități ” (A. Rosan). Violența are drept rezultat diverse grade de lezare a celuilalt, trauma psihologică, marginalizarea sau excluderea dintr-un grup social. De exemplu, în mediul școlar violența se exprimă prin agresiune verbală, excludere intenționată, intimidare, bătaie, hărțuire, etc. Violența școlară afectează starea de sănătate mentală, cauzând frică și nesiguranță.

De ce sunt oamenii motivați psihologic pentru a se răni unul pe celălalt? Cum ne ajută violența să supraviețuim și să ne reproducem? Agresivitatea este direcționată înspre și își are originea în stimuli exteriori. Zona din care își au originea emoțiile este creierul și în creier au fost găsite două zone principale care coordonează agresivitatea - *amigdala* și *hipotalamusul*. Agresivitatea este legată și de hormoni dintre care cel mai important este *testosteronul*. Multe experimente arată că există o legătură directă între nivelul de testosteron și agresivitate la om. Un alt neurotransmițător implicat în biologia agresivității este *serotonina*. *Vasopresina* duce și ea la creșterea agresivității atunci, când, este prezentă în cantități mari în hipotalamusul anterior.

Omul diferă de animal în complexitatea agresivității sale datorită factorilor culturali, morali și sociali. Alcoolul, drogurile, medicamentele, durerea și disconfortul, frustrarea și stresul sunt câțiva din factorii care influențează creșterea agresivității la om. Cultura, joacă un rol important în manifestarea agresivității. Studiile antropologice arată că unele culturi au agresivitate scăzută, iar altele înaltă. De exemplu, bărbații americani sunt în medie mai agresivi decât japonezii. În cadrul culturii americane sudiștii sunt în general mai agresivi decât nordiștii, pentru ca sudiștii aparțin unei “culturi a onoarei”, care cere adoptarea

violenței în fața insultelor. Agresivitatea poate fi învățată prin urmărirea și imitarea comportamentului altora. Multe dovezi sugerează că urmărirea violenței la televizor crește probabilitatea comportamentului violent la copii. Jocurile video au un efect similar. Totuși, adoptarea unui anumit comportament depinde de predispuerile individuale.

Alcoolul afectează rațiunea, inhibând autocontrolul și oamenii devin mai puțin prudenți. De asemenea, alcoolul modifică felul în care este procesată informația. O persoană în stare de ebrietate vede un eveniment accidental ca pe unul rău intenționat, și astfel acționează în manieră mai agresivă.

Durerea și disconfortul contribuie și ele la creșterea agresivității.

Apartenența de gen are un rol important în agresivitate atât la om, cât și la animal. Bărbații își exprimă mai frecvent agresivitatea din punct de vedere fizic. De fapt, cercetările arată că femeile nu sunt mai puțin agresive, dar își exprimă agresivitatea în alte moduri decât cel fizic. De exemplu, femeile au o agresivitate verbală și relațională mult mai mare, cum ar fi rejecția socială.

Agresivitatea fizică la om apare în general în jurul vârstei de 2-3 ani. Agresivitatea fizică nu este învățată, ci depinde de abilitățile de autoreglare. Unii copii au dificultăți de autoreglare, cu comportament agresiv fizic la nivele atipic crescute, ceea ce este un factor de risc pentru comportamentul violent pe parcursul vieții. Agresivitatea apare la copil ca urmare a fricii, a dificultăților în cadrul familiei, disfuncțiilor comportamentale, de învățare sau neurologice, traumelor emoționale și expunerii la violență.

Unii autori consideră că manifestările delincvente sunt rezultatele capacității reduse de depășire a situațiilor de frustrare. Starea de frustrare este generată de un obstacol sau o barieră socială ce poate fi o situație sau o variabilă a unui context social care blochează omul în acțiunea sa de satisfacere a necesităților intereselor, aspirațiilor într-o stare de normalitate.

Frustrarea se manifestă pe plan afectiv prin tensiuni interioare sporite care îi orientează comportamentul pentru satisfacerea necesităților prin mijloace indezirabile, nocive social. Capacitatea omului de a transcede o situație de frustrare fără a reacționa inadecvat a fost definită *toleranță la frustrare*. **Teoria rezistenței la frustrare** demonstrează că mecanismele frustrării și agresivității nu sunt în

relație cauzală lineară în generarea delinvenței. Se relevă ca delincvența este mediată de numeroase alte variabile intermediare. Agresivitatea la om este considerată ca o componentă indisolubilă a personalității care poate fi canalizată sau inhibată până în momentul în care scapă de sub controlul rațiunii. Majoritatea specialiștilor consideră ca agresivitatea este un răspuns la o excitație sau frustrare. Agresivitatea, în sine, nu este un indicator de evaluare al comportamentului delincent, ci mai degrabă o confruntare între om și mediul social prin manifestarea și susținerea de atitudini, opinii, credințe, în scopul dobândirii unui status social sau satisfacerea unor necesități.

Altă teorie care reflectă mecanismul derulării agresiunii este **teoria "țapului ispășitor"** (Dollard et al, 1939). Ipoteza principală a teoriei "țapului ispășitor" este că frustrarea constituie o condiție indisolubilă a agresivității. Dacă energia psihică mobilizată în scopul atingerii unui obiectiv este inhibată în orice fel, atunci se creează o stare de tensiune, denumită "instigare la agresiune", care are ca scop suprimarea cauzei frustrării. Dacă tensiunea agresivă nu poate fi defulată asupra agentului frustrant, atunci apare o deplasare a agresiunii spre alte ținte care îndeplinesc rolul de "țap ispășitor".

Intrebări și exerciții pentru autocontrolul și consolidarea cunoștințelor:

1. Explicați noțiunea de comportament colectiv.
2. Enumărați și explicați teoriile care descriu comportamentele colective.
3. Definiți mișcările sociale ca forme ale comportamentului colectiv.
4. Definiți comportamentul prosocial.
5. Numiți teoriile explicative ale comportamentului prosocial.
6. Explicați noțiunea comportamentul deviant.
7. Identificați condițiile învățării comportamentul criminal.
8. Definiți comportamentul violent și efectele acestuia.
9. Definiți și explicați teoria *frustrare-agresivitate*.
10. Definiți și explicați teoria *țapului ispășitor*.
11. Ce metode de reechilibrare cunoașteți?

Bibliografie:

1. Chelcea, Septimiu *Psihologie socială. Note de curs: autori, lucrări și evenimente*. București: Editura INI 2001.

2. Neculau A. (coord.) *Manual de psihologie socială*. Iași: Polirom, 2003.
3. Mihăilescu Ioan *Sociologie generală*. Editura Universității din București, 2000.
4. Le Bon Gustave *Psihologia mulțimilor*. Filipești: Editura Ante XX Press, 1996.
5. Richard Y. Bourhis, Jacques-Philippe Leyens coord. *Stereotipuri, discriminare și relații intergrupuri*. Iași: Polirom, 1997.

TEMA 13. STRUCTURA SOCIALĂ

Structura:

1. Conceptul de structură socială.
2. Mobilitatea socială. Tipologia mobilității sociale.
3. Clasele sociale. Teorii fundamentale despre clasele sociale.

Obiectivele operaționale:

- Identificarea și analiza structurii sociale ca totalitate a relațiilor sociale existente.
- Definirea fenomenului de mobilitate socială.
- Definirea conceptului de *clase sociale* și analiza principalelor tipuri de clase sociale.
- Analiza teoriilor fundamentale despre apariția și dinamica claselor sociale.

Cuvinte-cheie: structură socială; structura de clasă; structura economică; mobilitatea orizontală; mobilitatea verticală; clasă socială.

1. Conceptul de structură socială

Societatea umană este o structură dinamică ce se află în continuă dezvoltare, funcționând ca un sistem. Procesele vieții sociale derulează prin acțiunile oamenilor, prin participarea lor la diferite forme de activitate specifice stadiului de dezvoltare atins de către societate și de către fiecare membru al ei. Complexitatea acestor procese și a legăturilor dintre ele impun necesitatea creării unui sistem structural atât în plan organizatoric (structura organizațional-instituțională), cât și în plan social (structura socială).

Structura socială se referă la modul de alcătuire al realității sociale, la modul în care elementele sistemului social se ordonează și se ierarhizează, la relațiile necesare, esențiale ce se stabilesc între aceste elemente. Teoriile despre stratificare sunt destinate în special analizei ierarhiilor sociale ale indivizilor și grupurilor. Ele încearcă să explice nivelurile existente în diferite comunități sociale și relațiile acestora cu stabilitatea sau schimbarea socială. Aproape toate pornesc de la premisa că toate societățile cunosc sisteme variate de stratificare socială (nu există societăți fără ierarhii sociale).

Fondul uman al societății este alcătuit din comunități umane, colectivități, clase, categorii, grupuri etc, aflate în diverse interacțiuni,

dependente de multiplele subsisteme ale socialului. Ansamblul relațiilor dintre diferite forme de asociere umană, care asigură conviețuirea și activitatea membrilor lor constituie *structura socială*.

Ca realitate complexă, multidimensională, *structura socială* presupune corelația dinamică a sistemelor de structuri aparținând diverselor modalități de organizare a populației, care rezultă din numeroase relații interumane. Constituirea unei comunități sau grupări sociale relativ stabile este condiționată de cristalizarea unei anumite configurații de raporturi între membrii ei, de conturarea unor invariații care permit stabilitatea organizării, precum și de mecanismele și codurile de funcționare ale acestora, de caracterul lor determinant în raport cu indivizii umani.

Structura socială înglobează totalitatea relațiilor dintre și din interiorul diferitelor forme de conviețuire și activitate umană în cadrul societății aflate pe o anumită treaptă de dezvoltare social-economică. Modul de ordonare și armonizare a instituțiilor fundamentale și echilibrul lor constituie structura societății. Unii cercetători identifică structura socială cu *structura de clasă* sau cu *structura economică*.

Structura de clasă reprezintă unul dintre elementele de bază ale structurii sociale, ea având un conținut mult mai restrâns decât cea socială. În general, structura de clasă cuprinde clasele și categoriile sociale existente într-o societate dată, precum și relațiile dintre ele.

Structura economică reprezintă totalitatea relațiilor de producție la o etapă determinată a dezvoltării sociale.

Astfel, structura socială are un conținut complex, cuprinzând structura de clasă, structura politică, ideologică, structura populației pe profesii, ocupații, pe ramuri economico-sociale, pe sexe, vârste, naționalități, pe tipuri de așezări umane, precum și relațiile relativ stabile din interiorul fiecărui element component și relațiile dintre aceste elemente.

Structura socială ca sistem include pe axa orizontală forme precum familia, satul, orașul, națiunea, iar pe verticală - grupările clasice, de stratificare, ocupaționale, generații, sexe, vârste, nivel de instruire școlară etc. Structura socială cuprinde relații sociale repetate și stabile între componentii unui sistem social. Datorită existenței structurilor sociale, viața umană și socială capătă caracterul de regularitate și organizare. Orice societate nu poate ființa decât dacă dispune de structuri, adică de elemente de durabilitate, în temeiul

căroră să se desfășoare viața socială. Însuși conviețuirea oamenilor într-un anumit spațiu și într-o anumită epocă este determinată de structuri sociale.

Deci, în determinarea structurii sociale se pornește de la identificarea componentelor sistemului social, și anume: populația organizată într-o comunitate statală, familia ca grup social comunitar specific, colectivitățile teritoriale (satul, orașul), clasele, categoriile și grupurile sociale, categoriile ocupaționale și profesionale etc. Structura socială este tiparul recurent al relațiilor dintre elementele societății, printre care putem menționa statusul și rolul, organizațiile și instituțiile sociale, grupurile și comunitățile umane.

Noțiunea de structură socială este un instrument cu ajutorul căruia pot fi exprimate trăsăturile grupurilor sociale, ale unei societăți concrete, precum și relațiile specifice dintre indivizi, factorii și modalitățile care influențează evoluția societății. Astfel, structura socială reflectă:

- modalitățile de instituire și de funcționare a grupurilor sociale;
- componența de clasă și socioocupațională a lor;
- legăturile ce există între grupurile și clasele sociale;
- locul și rolul lor în sistemul social la o anumită treaptă de dezvoltare a societății.

Structura socială este determinată de: structura economică a societății; de nivelul de dezvoltare a forțelor de producție; de diviziunea socială a muncii; de tipul și forma de proprietate asupra mijloacelor de producție.

Structura unei societăți are câteva caracteristici de bază. Astfel:

- din punct de vedere sociologic, structura este un tot unitar în devenire; ea reflectă o realitate conjuncturală și de aceea stabilitatea sa nu poate fi decât relativă;
- structura socială se află într-un echilibru instabil, care se reface fără încetare într-o multitudine de ierarhii ce se schimbă într-un cadru societal printr-o mișcare de structurare și restructurare;
- în interiorul structurii orice schimbare adusă unui element atrage modificări în celelalte.

Într-o primă accepție structura socială poate fi înțeleasă ca ansamblu de relații sociale. Relațiile dintre clasele sociale ne dau structura de clasă, ca nivel de bază al structurii sociale. Între structura socială și relațiile sociale există anumite legături reale determinate de faptul că

societatea își asigură valoarea datorită relațiilor ce se dezvoltă între membrii săi. Aceste legături sunt diverse și au efecte directe sau indirecte asupra societății. Relațiile sociale sunt determinate de necesitatea satisfacerii nevoilor și a intereselor sociale ale indivizilor. Durabilitatea relațiilor sociale presupune obținerea unor anumite canoane comportamentale. Acțiunile și interacțiunile contactuale dau naștere proceselor cu caracter social de cooperare sau de opoziție. Ca rezultat al acestor interacțiuni în societate iau naștere niște sisteme de relații sociale pe care ea fie că le acceptă, fie că le respinge. Ca urmare, diferite categorii și straturi sociale ale structurii își impun funcțiile lor deosebite, se dezvoltă în anumite direcții, provocând unele schimbări ierarhice de *subordonare* sau *supraordonare*. Rolul principal revine însă, relațiilor care declanșează și stimulează procesele sociale cu efecte pozitive asupra dezvoltării sociale ascendente și care răspund necesităților comune ale unui număr mare de membri ai societății cum sunt grupurile, păturile și clasele sociale. Astfel, oamenii deținând anumite poziții vor dezvolta cu prioritate acele relații care corespund aspirațiilor lor și locului pe care îl ocupă ei în societate.

Supusă determinărilor multiple, structura socială dispune și de o anumită autonomie, având o legitate proprie de evoluție care caracterizează procesul neîntrerupt de transmitere a ei de la o generație la alta. În perioada de relativă stabilitate a structurii sociale, ca urmare a menținerii societății pe aceleași coordonate, predomină procesele de autoreproducere socială de la o generație la alta. Însă, atunci când, societatea se află într-o etapă de tranziție de la un tip sau nivel de dezvoltare la altul putem spune că în societatea dată predomină procesele de mobilitate socială.

Structura socială are o valoare euristică importantă și în cadrul analizelor antropologice asupra culturii și asupra personalității, concept esențial pentru cercetarea sociologică. Structura socială permite desfășurarea multiplelor elemente ce intră în componența unei culturi, dat fiind aspectul general al acesteia. Spectrul de variație al unui element în cadrul culturii respective depinde de gradul de diferențiere internă a societății în cauză. Structura socială conferă, de asemenea, ordine interioară unei culturi, căci pattern-ul depinde de măsura în care membrii unei comunități își recunosc reciproc rolurile în sistemul social.

În ceea ce privește personalitatea, ea este, în esență, ceea ce individul datorează societății și culturii, căci, de cele mai multe ori, chiar prin naștere individul se plasează într-o *structură socială*.

Prin funcția sa ordonatoare exercitată asupra culturii și personalității structura socială contribuie la constituirea, dar mai ales la reglarea acelei colectivități în care ființa umană își duce existența. Individul uman face parte dintr-o serie de colectivități mai largi sau mai restrânse, colectivități de trai și de muncă, a căror influență o resimte nemijlocit în viața sa cotidiană și în care ocupă poziții determinate ce-i caracterizează individualitatea. Individul se raportează la societate nemijlocit prin intermediul palierelor structurii sociale.

2. Mobilitatea socială. Tipologia mobilității sociale

Unul dintre conceptele sociologice care reflectă corelația dintre structura societății și dinamica ei este cel de *mobilitate socială*. Mișcarea indivizilor în spațiul social, ca urmare a dinamicii structurale a sistemului social global sau a redistribuirii status-rolurilor în vederea unei redimensionări a fondului socializant la nivel grupal și individual, constituie conținutul procesului de mobilitate socială.

Problema mobilității sociale în toată amploarea și importanța sa a fost relevată inițial de către sociologul american *Peterim Sorokin*, în lucrarea sa *Social Mobility*, apărută în 1927.

În România, literatura teoretico-metodologică referitor la mobilitatea socială este reprezentată de studii elaborate, începând cu a doua jumătate a deceniului șapte, de către: I. Aluș, H. Cazacu, V. Constantinescu, O. Hofman, I. Mărginean, T. Rotariu, A. Roth etc. Cercetările empirice sunt însă mai puține, cele mai consistente studii fiind cele efectuate de colectivul Centrului de cercetări sociologice din București. P. Sorokin afirmă că *mobilitatea socială* exprimă „*fenomenul de deplasare a indivizilor în spațiul social*”. Această definiție a rămas până astăzi în cea mai mare parte neschimbată. H. Cazacu, definește mobilitatea socială drept *procesul de schimbare a poziției sociale a persoanelor pe scala unui spațiu social dat*. S. M. Lipset și R. Bendix consideră că mobilitatea socială se referă la procesele prin intermediul cărora indivizii se mișcă de la o poziție la alta în societate, poziții cărora, printr-un acord general, li se dau valori ierarhice specifice. Sociologul francez Raymond Aron reduce conținutul noțiunii de

mobilitate socială numai la *urcarea sau coborârea indivizilor în ierarhia socială*.

Mobilitatea socială se manifestă prin constituirea unor straturi formate din categorii de persoane având statusuri de același grad, care se suprapun în ordinea ierarhică pe care o ocupă fiecare status, adică poziția socială pe care o realizează diferiți membri ai societății și membrii familiilor acestora. Mobilitatea socială apare nu doar ca efect al evoluției, ci și drept cadru indispensabil oricărei evoluții în spațiul social, întrucât organizarea presupune o permanentă creație de structuri și de rearticulare a acestora în funcție de anumite exigențe de moment sau de perspectivă. Varietatea criteriilor de clasificare a schimbărilor de poziții atrage după sine o multitudine de ipostaze ale fenomenului de mobilitate socială.

Există următoarele tipuri principale de mobilitate:

- **Mobilitatea orizontală** - se produce prin deplasarea de la un status spre un alt status de același nivel, având eventual un prestigiu asemănător și fără a schimba statusul social (schimbarea locului de muncă, dar de aceeași funcție și cu condiții similare).

Se vorbește de mobilitate orizontală, atunci când:

- sistemul pozițiilor sociale nu este decât parțial ierarhizat, deci există poziții de același nivel între care au loc mișcări de persoane;
- straturile cuprind mai multe poziții fiecare și mișcarea are loc de la una la alta fără a ieși din interiorul stratului;
- are loc o mișcare teritorială ori o schimbare a locului de muncă, fără modificarea statusului profesional.

- **Mobilitatea verticală** - constă în trecerea indivizilor de la un status social la altul atât spre niveluri superioare, cât și spre niveluri inferioare după diferite grade ale ierarhiei, adică schimbarea poziției sociale de la un strat la altul, a nivelului social, a condițiilor de viață etc, în sens ascendent sau descendent (ocuparea unei funcții de conducere sau părăsirea ei, trecerea de la situația de funcționar al statului la aceea de întreprinzător particular etc).

Mobilitatea verticală poate fi deci *ascendentă* și *descendentă*, primul caz corespunzând, respectiv, urcării pe treptele ierarhiei sociale, iar al doilea - coborârii.

Mobilitatea ascendentă reprezintă trecerea indivizilor de la poziții socio-profesionale inferioare la poziții socio-profesionale superioare în cadrul unei clase sau de la o clasă socială la alta. Aceste

transformări socio-profesionale sunt însoțite de creșterea nivelului de pregătire profesională și de schimbarea calificării. O structură organizatorică eficientă este aceea care își poate realiza longevitatea nu prin măsuri coercitive, ci prin asigurarea posibilității fiecărui individ de a aspira spre un status superior prin perfecționarea socio-profesională și aport permanent la viața grupului. La nivelul colectivităților această mobilitate ascendentă contribuie la creșterea stocului de competențe ale grupurilor de muncă. Mobilitatea ascendentă poate avea loc pe parcursul unei generații sau în decursul a câtorva generații.

Mobilitatea descendentă reprezintă trecerea indivizilor de la un status socio-profesional superior la un status inferior. Acest tip de mobilitate socio-profesională apare în mișcarea intergenerațională, dar se poate manifesta și în decursul activității unei persoane. Mobilitatea descendentă, atât la nivelul activităților, cât și al societății globale, este un simptom de patologie organizatorică și impune o reexaminare critică a tuturor factorilor care țin de organizare, conducere și stilul de conducere existent în contextul respectiv.

Mobilitatea verticală poate să se manifeste sub două forme:

- ca schimbare de status în raport cu cel al părinților, denumită *mobilitate intergenerațională*;

- ca schimbare de status în raport cu pozițiile ocupate anterior de aceeași persoană, denumită *mobilitate intragenerațională*.

- ***Mobilitatea instrucțională și educațională*** se referă la trecerea individului de la un grad de instrucție, educație, acumulare de informații, cultură la altul (trecerea adolescentului de la studiul liceal la cel universitar).

- ***Mobilitatea ocupațională*** exprimă mișcarea individului într-un spațiu social, format dintr-un număr oarecare de categorii socio-profesionale, spațiu care presupune cu obligativitate ideea ierarhizării, aceasta conturându-se o dată cu asocierea dintre scala de ocupație și cea a veniturilor, puterii, instrucției. Procesul mobilității socio-profesionale a populației active determină transformări cantitative și calitative în cadrul claselor și categoriilor sociale, reflectând dinamismul vieții economice și sociale. Cercetarea mobilității socio-profesionale a populației active ne dă posibilitatea să cunoaștem principalele tendințe ale mișcărilor în cadrul claselor, categoriilor sociale, măsura în care are loc transmiterea poziției sociale și profe-

sionale din generație în generație, în cadrul unei clase și în ce măsura clasa respectivă își sporește rândurile cu persoane din alte clase și categorii sociale.

- **Mobilitatea teritorială sau geografică** include, în general, fenomenele de migrație internă rural - urbană sau urban - rurală. Migrația externă, determinată de numeroși factori economici, politici, sociali etc, poate fi încadrată, de asemenea, în acest tip de mobilitate.

- **Mobilitatea individuală și colectivă** distinge între schimbările diverse, referitor la situația individului (schimbarea locului de muncă, părăsirea familiei, exilul etc.) și mișcările mari de populație, considerate „fenomen de masă” (migrația, urbanizarea etc).

Aceste tipuri de mobilitate pot contribui la explicarea schimbării și a rezistenței la schimbare care însoțește procesul schimbării generale a sistemului social global. În general, extensia unor roluri tradiționale și apariția altor noi demonstrează existența unor resurse de dezvoltare aflate în acțiune și o apreciabilă competență organizatorică în a valorifica aceste resurse ale dezvoltării spațiului social global. Mobilitatea socială reprezintă un fenomen social foarte complex și cu un conținut diferit de la o etapă la alta a dezvoltării social-economice a unei țări.

3. Clasele sociale. Teorii fundamentale privind clasele sociale

Pentru exercitarea funcțiilor sociale societatea și-a creat organele sale care au o înfățișare diferită, o poziție socială specială, după cum fiecare se integrează în structura societății. Organele funcționale cele mai evidente sunt **clasele sociale**.

Conceptul „clasă” provine de la latinescul *clasis* - ordin, clasă, categorie, specie. Clasa socială este o formă de stratificare în care apartenența la diferite grupuri sociale și relațiile dintre acestea sunt determinate în primul rând de criterii economice.

Acest tip de stratificare caracteristic pentru societățile moderne nu implică transformarea automată a unor privilegii ereditare (deși, în realitate, originea socială influențează șansele de vârstă ale indivizilor. Alte forme de stratificare funcționează în baza unor criterii religioase (sistemul castelor) sau în funcție de anumite ierarhii ale prestigiului (sistemele premoderne structurate pe grupuri de status), ambele sisteme fiind instituționalizate formal și guvernate de transmiterea ereditară a pozițiilor sociale (împreună cu privilegiile pe care acestea le

implică). Problema claselor sociale a preocupat majoritatea sociologilor și a oamenilor politici, indiferent de pozițiile sociale, politice, atitudinea lor practică, deoarece toți au constatat existența unor grupuri sociale cu feluri deosebite de viață și cu interese opuse în cadrul aceleiași societăți.

Schmoller menționează că în viața unui popor se constată două tendințe care neconținut se influențează și se limitează reciproc, generând două procese spirituale diferite, și anume: *o tendință de unire spirituală cu întregul grup din care face parte un individ* și al doilea - *tendința de alipire la un grup special mai restrâns*, cu care el are o comunitate de interese proprii, deosebite și nu rareori opuse chiar intereselor altor grupuri și ale societății întregi.

Printre numeroasele teorii asupra claselor sociale putem deosebi câteva tipice, fundamentale: *concepția naturalist-biologică a claselor*; *teoria psihologică*; *teoria economică*; *teoria sociologică*.

Prima teorie, ***naturalist-biologică***, încearcă să explice formarea claselor sociale prin deosebiri naturale, fizice sau psihice dintre oameni. Platon deosebește clasele sociale după dispozițiile spirituale ale oamenilor. Aristotel, vorbind despre sclavie, susține că sunt popoare și indivizi născuți să fie sclavi, deoarece în sufletul lor ar exista ceva specific, care îi împiedică de a se ridica mai sus. Așadar, clasele sociale ar fi, potrivit concepției naturaliste, grupuri de oameni distincte, cu însușiri și drepturi sociale diferite stabilite în baza deosebirilor naturale dintre ei.

O altă concepție accentuează ca fundament al claselor ***elementul psihologic-moral***. *Schmoller* definește clasele ca niște grupe existente într-o societate organizată, în care predomină diviziunea muncii, excluzând orice legătură de sânge, sex, rudenie etc. Clasele se bazează pe însușiri și condiții de viață identice, pe o activitate profesională sau pe o muncă asemănătoare, pe avuție pe rang la fel identice și pe interese comune.

După *Schmoller*, condițiile necesare pentru formarea claselor sunt: *diviziunea muncii*, *identitatea de profesiune și muncă* și *conștiința de această identitate*. Clasele apar în acest mod ca niște părți ale unui întreg tot mai mare care devine un ansamblu de grupuri sau unități speciale. Prin urmare, clasele sociale sunt produse de interese, idei și sentimente colective, care produc o conștiință proprie, conștiința de clasă, în baza căreia membrii luptă pentru apărarea intereselor speciale

ale clasei la care aparțin. În opinia lui Schmoller, problema claselor sociale trebuie privită sub două aspecte:

- 1) cel psihologic și moral;
- 2) cel economic și politic.

Clasa socială presupune o anumită evoluție psihico-morală, precum și existența unor sentimente foarte puternice de legătură cu comunitatea, lipsa individualismului și a piedicilor care se opun organizării.

În concluzie, putem menționa că clasele sociale dispun de însușiri și profesii speciale, fiind bazate pe conștiința de interese comune. Drept exemplu este clasa muncitoare, clasa intelectuală etc.

De o anumită popularitate s-a bucurat și **teoria economică asupra claselor sociale**. *K. Bucher* combate concepția lui *Schmoller*, susținând că nu deosebirea de profesii produce clasele sociale, ci *diferența de avere și venit*. Aceasta este cauza principală a diviziunii muncii și a profesiunilor. La greci și la romani, precum și la germanii din Evul mediu, clasele au apărut pretutindeni mai întâi ca clase de avere și abia mai târziu au devenit clase profesionale, căci orice om își alege profesia după venitul pe care îl are și după mijloacele care îi stau la îndemână. Chiar și rangul social al unei clase deja bine stabilite poate crește o dată cu averea. După *K. Bucher*, clasele profesionale sunt în realitate clase de avere, iar formarea claselor sociale în genere depinde de deosebirea de avere dintre oameni.

Concepția economică a claselor accentuează ca factor fundamental *repartiția proprietății*, inegalitatea de posedare a bunurilor. *L. Stein* susține că diferența de proprietate produce clasele sociale. După el, prin clasă socială trebuie să înțelegem „totalitatea celor care au o situație socială identică în baza unei situații economice identice”. Împărțirea drepturilor și a funcțiilor în societate și diferențierea întregului fel de viață se face pornindu-se de la deosebirile de avere. Ordinea claselor sociale depinde deci de procesul economic. Mai întâi avem de-a face cu clasele economice, clase de avere, prin dobândirea de drepturi și de funcții speciale, care devin apoi clase sociale. În societățile primitive nu existau clase, pentru că lipsea proprietatea individuală și, de fapt, nu erau deosebiri de avere. Proprietatea era egal repartizată între toți oamenii. Deși exista proprietate individuală, nu se constatau deosebiri economice importante. În faza a treia, susține *L. Stein*, când societatea este complet dezvoltată și complicată, apar

clasele sociale. Principiul care determină evoluția socială este *creșterea averii*, interesul social nefiind altceva decât tendința de a dobândi bunuri cât mai mari.

Clasele se pot deosebi, în concepția lui *L. Stein*, după două criterii, și anume: unul *cantitativ* și altul *calitativ*, adică după mărimea averii și după factorul prin care se dobândește averea. În conformitate cu *criteriul cantitativ* se disting trei clase:

- clasa celor care nu au cât le trebuie pentru a-și satisface trebuințele;
- clasa celor care au destul pentru a-și satisface nevoile;
- clasa celor care au mai mult decât le este necesar pentru trebuințele lor.

Conform celui de-al doilea criteriu - cel *calitativ* se deosebesc două clase fundamentale:

- clasa celor care dețin mijloacele de producere;
- clasa proletarilor care reprezintă forța de muncă.

Altfel spus, părți ale întregului - ale societății sunt: *capitaliștii* și *muncitorii*.

Cel mai mare reprezentant al concepției economice a claselor sociale este *Karl Marx*. Prin clasă el înțelege o colectivitate de familii legate strâns prin idei, interese economice și tradiții. În general, clasa socială este pentru *Marx* un fenomen istoric, empiric, nu o formă oarecum apriorică absolut necesară a vieții sociale. Apariția ei a fost determinată de cauze istorice, care pot fi găsite ușor studiindu-se viața economică a societății, felul ei de producție și modul de repartitie a bunurilor (aceasta din urmă fiind specifică sistemului capitalist de producție).

Pentru *Stein* și pentru *Bucher*, averea constituie baza diferențierii claselor sociale; pentru *Marx* însă felul de producție și de distribuție a bunurilor determină caracterul claselor, care apar astfel ca rezultat al procesului de producție. Prin urmare, clasa cuprinde pe toți cei care sunt încadrați în aceleași activități economice, ea presupune deci o identitate de poziție în relațiile de producție. Nu diferența de avere sau de venit, nici identitatea de profesiune, ci *felul de activitate economică și poziția în cadrul unor raporturi economice determină apariția clasei sociale*. Clasele sociale sunt produse ale evoluției economice, ele s-au născut din anumite forme economice. Indiferent de mărimea averii și de cantitatea venitului, indivizii cu poziție identică în procesul de

producție formează o clasă. *Marx* susține că toți cei care sunt exploatați prin plus valoare aparțin proletariatului, indiferent dacă sunt profesori, secretari sau servitori.

Diferențierea economică de producție și de distribuție nu e de ajuns pentru nașterea claselor sociale, ci e nevoie de încă un element, anume - de o *conștiință de clasă*, de conștiința de interese comune grupului de oameni, de identitatea poziției sociale și în relațiile de producție. Această conștiință face clasele să se deosebească unele de altele și să devină chiar ostile în raporturile lor.

Fiind o categorie istorică, clasele nu rămân fixate o dată pentru totdeauna, ci se modifică necontenit, iar modificarea lor constituie procesul de evoluție socială. În explicarea genezei claselor, factorul economic a avut, desigur, un rol important, dar nu el singur a creat clasele, deși el constituie unul dintre elementele esențiale ale clasei.

Din punct de vedere sociologic, clasa socială este o grupare de oameni bazată pe interese și funcțiuni sociale identice. Procesul care explică formarea claselor este diviziunea muncii, nu doar în sensul de muncă economică, ci de activitate socială în genere. Clasele sociale apar deci ca niște organizații de oameni în vederea exercitării unor anumite funcțiuni sociale. Toți indivizii care exercită aceeași funcțiune alcătuiesc o clasă. Pentru *Durkheim*, clasele sociale sunt rezultatul diviziunii funcțiunii, care se complică de îndată ce societatea organizată în forme politice se diferențiază.

Deci, clasele sociale cuprind în esența lor un element individualizator și anume interesul economic, special pentru fiecare și adesea contrar interesului altor clase.

Prin urmare apariția claselor este legată de procesul de diferențiere socială și de viața economică, în special de formarea proprietății individuale. Dar ele îmbină, în același timp, procesul de diferențiere cu acela de integrare, căci membrii care exercită aceeași funcțiune se unesc, și în baza situației lor economice, și a intereselor comune, formează clasa socială.

Întrebări și exerciții pentru autoevaluarea și consolidarea cunoștințelor:

1. Definiți conceptul de structură socială.
2. Identificați deosebirea între *structura socială*, *structura de clasă* și *structura economică*.

3. Explicați fenomenul de mobilitate socială.
4. Numiți principalele tipuri de mobilitate socială.
5. Ce numim *clasă socială*?
6. Explicați premisele istorice de apariție a claselor sociale
7. Numiți și explicați factorii care condiționează delimitarea societății în clase.
8. Enumerați teoriile asupra claselor sociale
9. Explicați particularitățile claselor delimitate după criteriul *cantitativ/ calitativ*?
10. Explicați rolul factorului economic în evoluția claselor.

Bibliografie:

1. Chelcea, S. *Un secol de cercetări psihosociologice*. Iași: Polirom, 2002.
2. Doise W., Deschamp J., Mugny G. *Psihologie socială experimentală*. Iași: Polirom, 1996.
3. Neculau A. coord. *Manual de psihologie socială*. Iași: Polirom, 2003.
4. Moscovici S. *Psihologie socială sau mașină de fabricat zei*. Iași: Polirom, 1994.
5. Шихирев П. *Современная социальная психология*. Москва. 2000.
6. www.scribube.com/sociologie/structura/socială32654.php.

TEMA 14. INSTITUȚIILE SOCIALE

Structura:

1. Instituționalizarea. Caracteristica instituțiilor sociale.
2. Tipuri de instituții sociale.
3. Statul - principala instituție de organizare și de conducere a societății.

Obiectivele operaționale:

- Familiarizarea cu fenomenul de instituționalizare.
- Definirea funcțiilor și formelor instituțiilor și organizațiilor sociale.
- Identificarea particularităților instituțiilor sociale și a tipurilor de instituții sociale.
- Definirea conceptului de *stat* și a componentelor statului.

Cuvinte-cheie: instituție socială; organizație; instituționalizarea; statul; forma de guvernământ; structura statului; regim politic.

1. Instituționalizarea. Caracteristica instituțiilor sociale

Din punct de vedere **sociologic**, societatea reprezintă un sistem de structuri organizatorice. După gradul lor de maturitate funcțională aceste structuri sunt divizate în două mari grupe: *instituțiile* și *organizațiile*.

Instituțiile și organizațiile vizează seturi de comportamente individuale și fluxuri de interacțiuni, baza normativă a ordonării acestora sau abaterile de la norme și reguli, mecanismele de grupare a oamenilor pentru a atinge anumite obiective etc. Instituțiile și organizațiile sunt cadrele sociale prin care se reduce incertitudinea vieții individuale și se structurează activitățile umane cotidiene. Prin ele se instituie atât constrângeri sociale normative, cât și recompense sau imbolduri pentru performanțe mai înalte.

Acțiunea socială se desfășoară în cadrul unui sistem de reguli și norme. Codificarea acestora, reglementarea statusurilor și a rolurilor indivizilor într-un sistem colectiv de acțiuni se realizează prin intermediul unor structuri organizatorice, din rândul cărora, instituțiile sociale au ponderea cea mai mare și aria de cuprindere cea mai vastă în ce privește reglarea raporturilor sociale și organizarea acțiunilor colective.

Cum se poate ajunge la crearea de instituții sociale și ce reprezintă acestea?

Pentru a-și satisface necesitățile, oamenii intră în relații și practică anumite comportamente. Dacă aceste comportamente sunt repetate o anumită perioadă de timp, ele ajung să se fixeze în obiceiuri standard. La un anumit moment, practicile de satisfacere a unor scopuri determinate sunt codificate și capătă o expresie legală. Din acest moment putem vorbi de o instituire a relațiilor sociale. **Instituționalizarea** constă în dezvoltarea unui sistem de comportamente așteptate, modelate și acceptate în cadrul unui sistem social. De exemplu, relațiile dintre bărbat și femeie se instituționalizează prin căsătoria civilă. În cadrul acestei instituții, statuturile și rolurile celor doi parteneri sunt clar definite și acceptate social. Instituționalizarea constituie procesul de stabilire a unor norme clare care definesc o serie de statusuri și roluri sociale în corelație cu un anumit comportament ce răspunde unui set de valori comune. Acest proces presupune înlocuirea comportamentului spontan, experimental, cu un comportament bine precizat, constant, previzibil și presupune a avea loc în anumite condiții.

Termenul de **instituție** are mai multe semnificații. Prin instituție se înțelege:

- un grup de persoane angajat în vederea satisfacerii unor probleme importante pentru o comunitate;
- formele organizatorice folosite pentru realizarea problemelor sociale;
- ansamblul de mijloace și procedee folosite de membrii unui grup în vederea satisfacerii unor nevoi;
- rolurile importante pe care le dețin anumiți membri ai unui grup și care le permit să acționeze în rezolvarea unor probleme. De exemplu, un minister poate fi considerat instituție din mai multe puncte de vedere: ca un grup de persoane, cu o anumită ierarhie, care se ocupă de rezolvarea unor probleme; datorită formelor organizatorice prin care acționează respectivul minister; mijloacelor folosite (buget, funcționari, hotărâri, instalații tehnice); rolurilor principale deținute în cadrul grupului (ministru, secretar de stat, director, șef de serviciu, etc).

În literatura sociologică, prin **instituție socială** adesea se înțelege "un sistem de relații sociale organizat pe baza unor valori comune și în care se utilizează anumite procedee în vederea satisfacerii anumitor nevoi sociale fundamentale ale unei colectivități sociale".

Instituțiile sociale reprezintă structuri organizaționale cu caracter formal, în sensul că funcționează în baza unor sisteme de norme instituite prin tradiție sau elaborate intenționat, pe care grupurile sau comunitățile umane le constituie conștient, din necesitatea de a asigura un grad superior de eficiență a raporturilor dintre ele, pentru a le aplica în activitatea de producere a bunurilor și a valorilor materiale și spirituale.

Indiferent de forma în care există și de nivelul lor de cuprindere, orice instituție socială presupune o serie de *elemente componente obligatorii*. Acestea sunt:

- Set de statusuri.
- Rolurile atașate acestor statusuri.
- Activități care îndeplinesc anumite funcții sociale.
- Mijloace de îndeplinire a funcțiilor.
- Scopuri/ obiective ale membrilor.
- Simboluri.

Așadar, instituțiile își bazează legitimitatea fie pe valorile tradiției, cumulate în mentalitatea colectivă, fie pe un sistem de valori elaborate intenționat de un grup sau o comunitate. Caracteristica de bază a instituțiilor o constituie *medierea dintre așteptările membrilor, scopul propus și condițiile de mediu proprii acțiunii umane*. Ele asigură maximum de eficiență acțiunii în condițiile date, fiind deservite de specialiști profesionalizați cuprinși într-un aparat tehnico-administrativ menit a asigura optimul funcțional.

Instituțiile sunt un sistem organizat de relații sociale care întruchipează anumite valori comune și procedee de lucru, răspunzând unor nevoi fundamentale ale societății. Indiferent de tipul acestora (instituții politice, administrative, economice, juridice, militare, de învățământ, de cultură etc), lor le sunt proprii o serie de caracteristici generale, și anume:

- existența unui anumit *scop*, care este stabilit în baza unor nevoi importante comune și a unor valori comune;
- instituțiile realizează, în vederea atingerii scopului, o serie de *funcții*, de activități determinate și reglementate; funcțiile sunt realizate de anumite persoane care trebuie să se conformeze rolurilor instituționale stabilite;
- existența unor *mijloace*, a unor procedee și instalații cu ajutorul cărora este realizat scopul;

- existența unor *simboluri culturale* care ajută la identificarea instituțiilor (de exemplu, drapelul, inelul de căsătorie, imnul național, diverse clădiri: școala, biserica, casa, palatul regal etc);
- existența unor *coduri de comportament*, care prin însușirea lor ajută la punerea în practică a rolurilor instituționalizate (de exemplu, jurământul de credință față de patrie și popor depus de cadrele militare, jurământul depus de președintele țării la preluarea mandatului, jurământul lui Hipocrate depus de medici la intrarea în profesie etc). În societățile contemporane codurile de comportament sunt formulate, în cea mai mare parte, în scris (constituții, legi, coduri civile, convenții, coduri profesionale, regulamente). Codurile de comportament reglementează exercitarea rolurilor în cadrul instituției și relațiile cetățenilor cu instituția. Respectarea codurilor de către membrii instituției și de către cetățeni este monitorizată prin sancțiuni *pozitive* (decorații, diplome, etc) și *negative* (amenzi, pedepse, sancțiuni administrative);
- acțiunea *altor instrumente* care se manifestă în cazul în care codurile de comportament nu își ating scopul (de exemplu, tradiții informale, obiceiuri, legi nescrise, măsuri rapide pentru a preveni încălcarea codului etc);

Prin activitățile pe care le desfășoară, instituțiile urmăresc realizarea mai multor scopuri:

- a) satisfacerea unor nevoi sociale dintr-un anumit domeniu (promovarea relațiilor dorite și reprimarea celor nedorite);
- b) asigurarea continuității vieții sociale. Aceste scopuri sunt atinse prin realizarea unor funcții și cu ajutorul unor mijloace și procedee.

Funcțiile pot fi *manifeste* (exprimate clar în scopurile și ideologiile instituțiilor și derivate din scopuri) și *latente* (neintenționate, produse secundare ale funcțiilor manifeste). Funcțiile manifeste și latente se pot completa, dar ele pot fi și opuse. Instituțiile culturale care se ocupă de creația folclorică contribuie la promovarea acestui gen de creație, dar, în același timp, ele pot conduce la standardizarea ei și la dispariția specificității locale.

Măsura eficacității funcționării unei instituții este în funcție de gradul de realizare a scopului și a obiectivelor sale. Eficiența unei instituții depinde de modul ei de organizare și funcționare și de relațiile ei cu celelalte instituții sociale.

Condițiile de care depinde eficacitatea și randamentul funcționării instituțiilor sociale sunt:

- *definirea clară a scopului și a domeniului de exercitare a funcțiilor.* O instituție trebuie să răspundă unor nevoi și probleme reale și importante. În caz contrar, ea devine parazitară și nu se poate menține decât prin constrângere;

- *organizarea rațională a activităților în cadrul instituției.* În orice instituție există o serie de comportamente funcționale, iar în cadrul comportamentelor - anumite roluri. Prin organizare, trebuie să se stabilească precis sarcinile funcționale ale fiecărei persoane, a rolului și comportamentului asociat rolului. În caz contrar, personalul instituției nu va ști ce sarcini îi revin și cum trebuie să le soluționeze;

- *gradul de depersonalizare a funcțiilor și de obiectivare a acestora,* adică gradul de independență a funcțiilor față de interesele personale ale funcționarilor instituției respective;

- *acceptarea socială a mijloacelor și a procedeelelor folosite de instituție.* Procedeele folosite în realizarea funcțiilor instituționale trebuie să fie în concordanță cu valorile recunoscute, acceptate și promovate de către societate;

- *recunoașterea socială a utilității instituției.* Activitățile instituțiilor se intersectează în cadrul aceluiași spațiu social. Intrând în relații unele cu altele, instituțiile se influențează reciproc în realizarea funcțiilor lor. Pentru a asigura eficacitatea funcționării instituțiilor este necesar să se producă o *alianță instituțională*. Deși interdependente, instituțiile posedă o anumită *autonomie* care depinde de modul de organizare a societății.

2. Tipuri de instituții sociale

În fiecare societate există numeroase tipuri de instituții sociale, care pot fi clasificate după mai multe criterii.

Prin urmare, după gradul de reglementare, distingem **instituții formale și neformale**. În cazul instituțiilor formale, scopul, obiectivele, procedeele de acțiune, modul de organizare, rolurile sunt concret determinate și reglementate prin prescripții cu caracter juridic. În cazul instituțiilor neformale, reglementarea se face în baza unor norme vagi, iar exercitarea rolurilor este personalizată; reglementarea activităților și a rolurilor acționează atâta timp cât durează o anumită activitate.

Distincția dintre instituțiile formale și neformale este destul de imprecisă. Această distincție între formal și neformal poate fi stabilită la nivelul regulilor sau normelor. Instituțiile sunt *normative* și *constrângătoare social*, definind și generând cadrul în care se stabilesc și derulează interacțiunile umane. Din punct de vedere normativ, instituțiile constau dintr-un ansamblu coerent de reguli sau norme care definesc structura de bază a ordinii sociale, respectiv modelele de comportare sau acțiune și de relaționare socială. Regulile sunt *formale* și *neformale*. Cele formale sunt incluse în legi sau prevederi (statute, regulamente etc.) juridice. Cele neformale iau forma tradițiilor, convențiilor, codurilor de conduită, ritualurilor etc. și pot fi scrise sau nescrise, implicite sau explicite. Altfel spus, *regulile instituționale* se află în corespondență cu anumite *valori* și se exprimă interacțional nu numai prin *acțiuni* și *comportamente*, ci și prin *atitudini* specifice. Regulile instituționale formale și/sau neformale au funcții constrângătoare, adică limitează spațiul de variabilitate a inițiativelor sau a acțiunilor și interacțiunilor. Încălcarea regulilor este (sau se presupune a fi) urmată de pedeapsă, tot așa cum respectarea normelor se asociază cu recompense gradate.

În funcție de *natura acțiunii sociale* (de natura activității), pe care o mediază, se cunosc următoarele tipuri de instituții: *politico-administrative, economice, juridice, militare, de învățământ, culturale, de cercetare științifică, medicale, de ocrotire a sănătății, religioase (de cult), de publicitate, instituții bancare, financiare, de credit, comerciale, de cooperare economică*. Acestea, la rândul lor, pot fi: *particulare, de stat, de competență locală, zonală sau internațională*.

Instituții economice. În această categorie sunt cuprinse toate instituțiile care se ocupă de producerea, circulația și desfacerea bunurilor, desfășurarea activității de servicii și de organizare a muncii (*întreprinderi industriale și agricole, servicii publice, bănci, cooperative etc*). Instituțiile economice sunt dependente de diviziunea muncii și de tipul de proprietate.

Instituții politice și juridice. Aceste instituții se ocupă de cucerirea, menținerea și extinderea puterii. În această categorie se includ *parlamentul, guvernul, partidele politice, armata, tribunalele, procuratura, poliția, închisorile*. Elementul principal al instituțiilor politice este *puterea*, care este folosită pentru menținerea și con-

solidarea orânduirii respective; asigurarea funcționării tuturor instituțiilor sociale; menținerea coeziunii sociale; controlul comportamentului cetățenilor și prevenirea comportamentelor nedorite.

Sistemul instituțiilor politice este determinat de natura societății, de clasele sociale existente în societate și de relațiile dintre clase. Fiecare societate dispune de mecanisme specifice de formare a instituțiilor politice. Instituțiile juridice asigură elaborarea legislației și aplicarea legilor. Ele dețin un rol important în exercitarea controlului social din cadrul societății. În acest scop folosesc un sistem de sancțiuni (de pedepse și recompense) stabilit prin prevederile legii. Eficiența este scăzută dacă normele juridice intră în contradicție cu normele politice, morale și culturale.

Instituții cultural-educative. Aceste instituții au ca scop menținerea tradiției culturale și dezvoltarea creației culturale, socializarea indivizilor conform normelor și valorilor sociale existente în societate. În această categorie se includ *grădinițele de copii, școlile, instituțiile de învățământ superior, așezămintele culturale, mijloacele de comunicare în masă.*

Principalele funcții ale instituțiilor culturale și educative sunt:

- pregătirea indivizilor pentru o anumită ocupație;
- menținerea valorilor culturale prin transmiterea de la o generație la alta;
- dezvoltarea la indivizi a capacității de a gândi și a acționa în mod rațional și independent;
- îmbogățirea vieții indivizilor în vederea integrării în viața socială;
- intervenția în formarea personalității indivizilor;
- formarea atitudinilor cetățenești și patriotice.

Instituții religioase. Aceste instituții organizează activitatea cultelor și relațiile credincioșilor cu reprezentanții clerului. Importanța acestor instituții diferă de la o societate la alta. În societățile cu un nivel ridicat de religiozitate, instituțiile religioase ocupă un loc central în sistemul instituțiilor sociale. În societățile contemporane însă, instituțiile religioase au pierdut mult din influență.

Organizarea activității religioase este diferită în raport cu doctrinele acceptate. În societățile contemporane, activitatea religi-

oasă este organizată în forme ecleziastice (biserici), în culte, secte și denominații.

Biserica este o uniune relativ largă, iar apartenența la ea e determinată de tradițiile și obiceiurile societății date și unde lipsește un control permanent și strict al membrilor, adepții ei fiind anonimi.

Culte și sectele sunt opuse organizării ecleziastice (bisericii). *Culte* sunt organizații religioase relativ mici care se ocupă în special de practica religioasă a credincioșilor și se interesează puțin de tipurile de moralitate personală. *Sectele* sunt, de asemenea, organizații religioase mici, dar care se ocupă insistent de moralitatea aderenților și de respectarea doctrinelor. Secta apare ca o mișcare opusă în raport cu o direcție religioasă sau altă. Secta își afirmă pretenția excepționalității rolului său, a doctrinei și a valorilor sale. Normele de comportament practicate de secte pot fi diferite de normele sociale generale. În multe cazuri, sectele intră în conflict cu activitatea instituțiilor economice și politice.

3. Statul - principala instituție de organizare și de conducere a societății

Statul reprezintă principala instituție a sistemului politic, deoarece prin intermediul statului se realizează elementele esențiale ale organizării și conducerii societății. Există o mare diversitate de păreri privind definirea statului, fiecare în parte având elemente raționale care contribuie la elaborarea unei definiții cât mai corespunzătoare a conceptului de stat.

Dintre teoriile, care s-au formulat în legătură cu geneza și esența statului și care au o largă circulație, vom menționa următoarele:

- *teocratică*, susține că statul apare ca o creație divină, respectul și supunerea față de aceasta fiind apreciată ca o îndatorire aproape religioasă. Astfel de teorii întâlnim în perioada antică, în feudalism și chiar în condițiile de astăzi când, în unele Constituții, se formulează ideea că monarhul domnește din mila lui Dumnezeu;

- *patriarhală*, afirmă că statul ar fi luat naștere direct din familie, iar puterea monarhului - din puterea părintească. Elemente ale acestei concepții se întâlnesc, de asemenea, în antichitate, la Aristotel, dar și în epoca contemporană. De, exemplu, *Robert Filiner*, în lucrarea "Patriarhul" (1953), susține că monarhul deține puterea ca moștenitor al lui Adam, care a primit prin binevoința lui Dumnezeu această putere;

- *contractuală*, potrivit căreia statul a apărut în baza unei înțelegeri între putere și cetățeni, ca o necesitate naturală, de a exista cineva superior care să facă dreptate.

- *rasistă*, variantă a teoriei violenței, în care o rasă este în drept să domine a altă rasă;

- *psihologică*, explică existența statului prin factori de ordin psihologic, afirmând că în societate există două categorii de oameni: din punct de vedere psihologic, *unii sunt predispuși să conducă, iar alții să fie conduși*;

- *juridică*, susține că raporturile dintre oameni nu pot exista decât în baza unor reglementări juridice.

Majoritatea acestor teorii exprimă anumite realități adevărate, dar suferă de unilateralitate, atât în contextul istoric al elaborării, cât și prin mobilurile ideologice pe care le oferă.

Elementele principale ce condiționează existența statului sunt: *teritoriul, populația și caracterul de organizare politică*.

Statul *poate fi definit ca* principala instituție prin care se exercită puterea politică în societate, în limitele unui anume teritoriu, de către un grup organizat de oameni care își impun voința membrilor societății privind modul de organizare și de conducere a acesteia.

Din conținutul definiției se desprind principalele *trăsături ale statului*, precum:

- este instituția politică cu cel mai înalt grad de organizare și de structurare. Sub acest aspect, statul are trei componente bine conturate și strict organizate:

- puterea legislativă;
- puterea executivă;
- puterea judecătorească.

Aceste componente sunt organizate atât la nivel central, cât și local și se slujește de un aparat specializat, constituit din diferite instituții (parlament, guvern, tribunal, ministere, armată, poliție etc):

- este o organizație politică a unei comunități umane în raza unui teritoriu delimitat prin frontiere stricte. De regulă, statul reprezintă modul de organizare politică a națiunilor în cadrul frontierelor respective, sub forma statelor naționale;

- are caracter suveran, prin faptul că reprezintă organizarea politică a unei comunități în cadrul unei frontiere, ca expresie a voinței cetățenilor;

- este o instituție specializată, care asigură funcționalitatea socială prin contribuții financiare ale cetățenilor, prin impozite;

- are caracter istoric, apariția sa fiind impusă de nevoile dezvoltării sociale.

Statul, ca principala instituție politică, a apărut la o anumită treaptă a evoluției istorice, răspunzând nevoilor de dezvoltare ale societății. În general, apariția statului este situată în perioada de trecere de la organizarea gentilică a societății spre organizarea sclavagistă.

Printre **factorii care au determinat apariția** statului pot fi incluși:

- atingerea unui grad de evoluție a triburilor și a uniunilor tribale, prin creșterea lor numerică, dar și calitativă, prin tendința de a se transforma în popoare și de a deveni sedentare, în care funcționalitatea comunității nu se mai putea realiza doar în baza legăturilor de sânge, prin supunerea copiilor față de părinți, ci prin altfel de relații, superioare oferite de organizarea statală în care apare o nouă relație conducători-supuși;

- diviziunea socială a muncii legată îndeosebi de apariția agriculturii (viața comunității preluând caracter sedentar), a generat necesitatea de a organiza comunitatea pe un teritoriu, în baza unor structuri politice;

- diferențierea socială ca rezultat al apariției plusprodusului.

Rolul statului ca principala instituție de organizare și conducere a societății se realizează prin anumite funcții. Prin urmare, adepții funcționalismului insistă că ordinea socială este esențială pentru societate și că statul este necesar pentru a o asigura. Ei consideră că statele prosperă pentru că îndeplinesc următoarele **patru funcții** esențiale care ajută la crearea și menținerea ordinii sociale:

- *Aplicarea normelor.* Normele constituie o parte importantă a structurii sociale care ține societatea împreună. Cele mai multe societăți moderne au dezvoltat legi formale, codificate, care aveau nevoie să fie puse în aplicare. Constituirea sistemului de legi și a structurii organizatorice care să-1 aplice a devenit responsabilitatea statului ca autoritate politică supremă;

- *Rezolvarea conflictelor.* Din când în când apar conflicte cu privire la repartizarea resurselor societății. Statul are responsabilitatea de a rezolva orice conflicte de acest gen. El trebuie să acționeze ca un mediator imparțial sau arbitru între părțile în conflict și să stabilească mecanismele adecvate pentru rezolvarea acestor dispute. El va avea succes în măsura în care este considerat corect și nepărtinitor;

- *Planificarea și coordonarea.* Societățile moderne sunt complexe. Ele necesită o planificare și coordonare sistematică a repartizării resurselor societății. Traficul aerian, protecția mediului și construirea șoselelor sunt câteva dintre sarcinile care nu pot fi rezolvate cu ușurință de autoritățile locale. Ele necesită un oarecare grad de planificare și coordonare la nivel național, ceea ce reprezintă o funcție a statului;

- *Coordonarea relațiilor cu alte societăți.* Alianțele și convențiile între națiuni sunt posibile doar pentru că fiecare este reprezentată de o singură autoritate politică. Dacă indivizii și diversele autorități locale ar putea încheia convenții și stabili relații aparente cu alte națiuni, s-ar ajunge la un haos. Politica externă, economia internațională și strategia apărării ar fi confuze și, posibil, contradictorii.

De regulă, funcțiile statului sunt divizate în *interne* și *externe*. *Funcțiile interne* asigură satisfacerea celor mai diverse interese ale populației: economice, sociale, ecologice, controlul financiar etc. *Funcțiile externe* sunt orientate la stabilirea colaborării economice, politice, culturale, ecologice, militare cu alte state, spre asigurarea capacității de apărare a țării.

Dintre principalele **funcții externe și interne ale statului** vom menționa următoarele:

- *legislativă*, în care statul, prin organismele sale specializate, adoptă întreaga legislație din societate, inclusiv Constituția, prin care se reglementează activitatea din toate sferile vieții sociale și prin care sunt prevăzute drepturile și îndatoririle cetățenilor;

- *organizatorică*, care are în vedere transpunerea în viață a legilor și a altor decizii adoptate, precum și organizarea întregii activități pe diferite domenii de activitate, pentru asigurarea desfășurării normale a vieții sociale;

- *judecătorească*, prin care se supraveghează aplicarea corectă a legilor și sancționarea încălcărilor acestora;

- *economică*, ce constă, pe de o parte, în faptul că statul este organizatorul direct al producției, al activității economice în cadrul proprietății de stat, publice și, pe de altă parte, asigură întreg cadrul politico-organizatoric, prin care agenții economici independenți își desfășoară activitatea.

- *socială*, prin care se asigură condițiile ca toți cetățenii țării, independent de poziția socială, să ducă o viață decentă prin organizarea unui sistem de protecție socială, asigurări sociale, sistemele de sănătate etc;

- *administrativă*, prin care se asigură servicii pentru populație pentru desfășurarea normală a tuturor activităților, precum: asigurarea cu apă, energie, prestarea de servicii publice etc;

- *culturală*, prin care se asigură condiții de instruire și educație a tuturor cetățenilor prin instituții specializate, de cercetare științifică, învățământ, cultură;

- *de apărare a ordinii sociale și de asigurare a conviețuirii normale*, care are o latură preventiv-educativă și alta coercitivă, prin care sancționează actele antisociale, săvârșite de anumite elemente (crima organizată, hoți, diversioniști, spioni etc);

- *ecologică*, prin care se apără și se conservă mediul ambiant, biologic, prin măsuri îndreptate împotriva tuturor surselor sau agenților de poluare;

- *de apărare a țării*, a independenței statale, a integrității teritoriale și a ordinii de drept;

- *de organizare a colaborării* cu statele lumii pe diferite planuri: economic, politic, cultural, științific etc;

- *de apărare a păcii în lume*, a menținerii unui climat de liniște și înțelegere între popoare.

Indiferent de esență, forma de stat, este constituită din trei elemente: *forma de guvernământ, structura statului și regimul politic.*

Forma de guvernământ exprimă un raport între organele de stat în procesul de constituire și exercitare a puterii. Formele de guvernământ contemporane se manifestă preponderent ca *monarhie și republică.*

Una dintre cele mai vechi forme de guvernământ este *monarhia*, în care puterea de a conduce este trecută de la o generație la alta în cadrul unei singure familii cu o participare minimă sau fără nici o participare din partea poporului condus. Primele monarhii au

manifestat tendința de a deveni *monarhii absolute* în care monarhii conduceau efectiv, fără nici o limitare a puterii (ca exemplu de monarhie absolută la etapa actuală poate fi Arabia Saudită). Însă monarhiile pot fi și limitate, constituționale, parlamentare (Marea Britanie, Țările Scandinave) în care monarhul este capul simbolic al statului, dar puterea politică reală revine guvernului, a cărui putere derivă dintr-o prevedere oarecare a Constituției.

Republica ca formă de guvernământ se bazează pe principiul alegerii tuturor organelor puterii de sus până jos. Republicile se împart în: *republici parlamentare* și *republici prezidențiale*.

Structura statului reprezintă un raport între organele centrale și locale ale statului. Sub acest aspect, putem distinge: *state național-unitare*, *state federative* și *confederații statale*.

Statul național-unitar reprezintă un stat unitar care poate fi împărțit doar în regiuni administrativ-teritoriale ce nu posedă suveranitate. În statul unitar guvernează o singură Constituție și cetățenie, un singur sistem al organelor supreme de stat (Franța, Italia, Marea Britanie etc).

Statul federal constituie o comunitate a statelor nesuverane, care presupune un stat central cu competență și personalitate distincte de cele ale statelor membre. Funcțiile statului sunt împărțite între statul federal și statele membre. Ca urmare, în statele federale se întâlnesc, paralel, organe ale puterii și ordinii de drept federale și organe ale puterii și ordinii de drept a statelor membre. În statul federal, statele membre participă la legiferarea federală, în condițiile existenței unei delimitări a competențelor în realizarea sarcinilor statale (Rederația Rusa, Austria, Australia, Argentina, Brazilia, Mexic, SUA etc).

În cadrul *confederațiilor de state suverane*, statele membre își păstrează supremația și independența în mod integral. Confederația poate cunoaște și forme mai evolute, cu organe comune, cum sunt: adunarea reprezentativă, șeful de stat, organele diplomatice, armata, finanțele, menținându-se ființa statală distinctă care este reprezentată de parlamente și guverne separate. Istoria a cunoscut mai multe exemple de confederații care, treptat, au încetat a exista în această calitate. Spre exemplu, SUA în momentul formării, la 1776, a fost o confederație din 13 state, după care s-a transformat în Federație (în 1789).

Regimul politic exprimă raportul dintre puterea (organele) de stat și cetățeni. Ansamblul de mijloace și metodele utilizate de stat în exercitarea puterii reflectă gradul de libertate politică în societate și situația juridică a personalității. În dependență de gradul libertății sociale a individului și caracterul relațiilor dintre stat și societatea civilă, deosebim trei tipuri de regimuri politice: **totalitar, autoritar și democratic.**

Menționăm totodată că între democrație și totalitarism ca tipuri extreme se află multe forme intermediare ale puterii: *semidemocratice, semiautoritare și autoritar-totalitare.*

Totalitarismul. Termenul "totalitarism" provine din latinescul "*totalis*"-"tot", "întreg". În realitate totalitarismul s-a instaurat într-o serie de țări în prima jumătate a secolului al XX-lea. Totalitarismul reprezintă controlul total și reglementarea strictă de către stat a tuturor domeniilor activității societății și a fiecărui individ prin mijloace diferite ale violenței militare. Puterea politică cuprinde întreaga societate și individul concret. Exercițarea dominației politice asupra tuturor sferelor de activitate a societății e posibilă numai în cazul dacă puterea se bazează pe un sistem dezvoltat de reprimare, teroare, o prelucrare totală ideologică a opiniei publice. De regulă, sunt evidențiate următoarele **trăsături ale totalitarismului:**

- *structura supracentralizată a puterii*, care are o formă de piramidă, a cărei culme o încununază conducătorul (fiurerul) sau un grup. Grupul dominant concentrează în mâinile sale puterea legislativă, executivă și judecătorească;

- *ideologia monopolistă*, care fundamentează dreptul regimului la dominație fără de control. Importanța ideologiei în regimurile totalitare e determinată de necesitatea supunerii întregii populații realizării unui scop (spre exemplu, în Germania fascistă - unirea națiunii în jurul ideii constituirii statului german rasist);

- *partidul de masă, monopolist dominant*, care formează scopurile politice, stabilesc mijloacele de realizare a lor, se ocupă de alegerea și repartizarea cadrelor;

- *sistemul de reprimare ramificat;*
- *lipsa libertății individuale și a societății civile;*
- *gradul înalt de militarizare a tuturor sferelor vieții sociale.*

Putem evidenția trei forme de regim totalitar: *fascismul italian, național-socialismul german și comunismul sovietic.*

Autoritarismul este caracterizat, de regulă, ca un tip de regim ce ocupă o situație intermediară între totalitarism și democrație. În autoritarism, poporul este exclus de la o participare serioasă în viața politică, iar conducătorul sau grupul nu poate, în general, fi îndepărtat din funcție prin mijloace legale. Regimul autoritar admite pluralismul (care este limitat și controlat) în gândirea, părerile și acțiunile politice, se împacă cu prezența opoziției. *Dictatura*, în care puterea este obținută și exercitată de un singur individ, este un tip de autoritarism. Saddam Hussein din Irak este un exemplu contemporan.

Democrația. Într-o democrație, autoritatea statului se bazează fundamental pe popor, care are dreptul să fie implicat în procesul politic, în deciziile naționale, în alegerea și în îndepărtarea conducătorilor săi. *Democrația reprezentativă*, în care poporul alege, periodic, alte persoane care să-l reprezinte în procesul de luare a deciziilor politice, este mai obișnuită. Anumite condiții creează climatul pentru menținerea și dezvoltarea unei forme democratice de guvernământ. *Democrația participativă*, în care toată populația este direct implicată în luarea deciziilor politice, e întâlnită în societățile mici și este relativ rară în lumea modernă.

Experiența societăților democratice contemporane permite a evidenția unele **trăsături comune ale democrației:**

- *legitimitatea larg aplicată*, care se întemeiază pe confirmarea de către popor (în forma alegerilor periodice), a deciziilor politice luate de asemenea pe rolul hotărâtor al reprezentanților aleși în mod public.
- garanția drepturilor civile, politice și sociale ale omului;
- concurența cinstită și atotcuprinzătoare (alegerile concurențiale)
- reprezentativitatea cu scopul de a asigura transmiterea voinței poporului și exercitarea ei ulterioară;
- sistemul partinic concurențial, care constituie mecanismul fundamental al formării voinței poporului și al influențării asupra guvernului.

Întrebări și exerciții pentru autoevaluarea și consolidarea cunoștințelor:

1. Definiți conceptul de structură socială.

2. Identificați deosebirile între *structura socială*, *structura de clasă* și *structura economică*.
3. Explicați fenomenul de mobilitate socială.
4. Numiți principalele tipuri de mobilitate socială.
5. Ce numim *clasă socială*?
6. Explicați premisele istorice de apariție a claselor sociale.
7. Numiți și explicați factorii care condiționează delimitarea societății în clase.
8. Enumerați teoriile asupra claselor sociale.
9. Explicați particularitățile claselor delimitate după criteriul *cantitativ/ calitativ*.
10. Explicați rolul factorului economic în evoluția claselor.

Bibliografie:

1. Chelcea S. *Un secol de cercetări psihosociologice*. Iași: Polirom, 2002.
2. Doise W., Deschamp J., Mugny G. *Psihologie socială experimentală*. Iași: Polirom, 1996.
3. Neculau A. (coord.) *Manual de psihologie socială*. Iași: Polirom, 2003.
4. Moscovici S. *Psihologie socială sau mașină de fabricat zei*. Iași: Polirom, 1994.
5. Шихирев П. *Современная социальная психология*. Москва. 2000.
6. www.scribube.com/sociologie/structura.sociala.php.

TEMA 15. FAMILIA - INSTITUȚIA SOCIALĂ FUNDAMENTALĂ

Structura:

1. Familia ca instituție socială.
2. Particularitățile vieții familiare.
3. Creșterea și educarea copilului în familie.

Obiectivele operaționale:

- Generalizarea cunoștințelor despre familie și particularitățile vieții în familie.
- Analiza normativă a conceptului *familie*
- Identificarea și analiza tipurilor de familii existente în societatea contemporană.
- Identificarea și analiza normelor și principiilor de constituire a căsătoriei.

Cuvinte-cheie: familia; arbore genealogic; familia nucleară; normele de căsătorie.

1. Familia ca instituție socială

Familia reprezintă una din cele mai vechi forme de asociere umană cu implicații fundamentale pentru indivizi și pentru societate. Ea este o formă de comunicare bazată pe relații afective, respect și ajutor reciproc a carei funcții sociale asigură continuitatea speciei umane și evoluția societății.

Este evident că familia reprezintă un univers înalt cognoscibil pentru oricare persoană și aceasta pentru că, dintre toate instituțiile sociale, ea este prima cu care copilul i-a contact și pe care o cunoaște. În același timp, copilul cunoaște doar un singur tip de familie, în care circulă doar unele dintre valori, tradiții și forme de comportament. Pe parcurs, copilul poate observa și alte modele de comportament în cadrul familiilor rudelor, prietenilor etc

Cu câteva mii de ani în urmă, popoarele indoeuropene (cele care au venit din Asia în Europa și au întemeiat mai târziu civilizații aici) au ca membri ai familiei toți strămoșii care sunt considerați zei ai familiei, dar mai mult, focul sacru din vatră este și el un membru al familiei, el este consultat în diferite privințe, este sfătuitorul familiei. Alături de el, în fapt în fața lui, se săvârșesc toate acțiunile importante

din interiorul familiei. Acea lume în care oricare familie avea propria ei religie este o lume diferită total de a noastră și cu siguranță familia popoarelor indo-europene este departe de modelul nostru, care este în fapt *modelul familiei creștine*. Diferențele sunt multiple dacă luăm în considerație nu doar factorul temporal, ci și pe cel cultural. Familia este, în oricare societate din prezent sau trecut, cea mai importantă instituție socială și din acest motiv analiza ei este una esențială în cunoașterea vieții sociale.

Familia reprezintă un grup de oameni care relaționează în baza unor legături de sânge, mariaj sau adopție. Acestea sunt în fapt cele trei forme de relații pe baza cărora se pot întemeia familiile. Pot exista grupuri de oameni care să aibă relații afective puternice și care să nu formeze o familie. Acesta este un exemplu des întâlnit în orașul modern, unde vecinii pot avea relații mai puternice între ei decât cu propriile familii. Vorbim în aceste condiții de “neamuri fictive”.

Pentru a face o analiză a familiei ca instituție socială trebuie să trecem în revistă principalele funcții pe care ea le deține în societate. Acestea sunt:

- funcția de reproducere și de regulator sexual;
- funcția de socializare;
- funcția afectivă;
- funcția de status;
- funcția protectivă;
- funcția economică.

Majoritatea acestor funcții sunt evidente, prin urmare vom pune în discuție doar unele dintre ele. Astfel, funcția afectivă se referă la faptul că orice ființă umană își găsește echilibrul afectiv în primul rând la nivelul familiei. Funcția de status se referă la faptul că principalele statusuri ale unei persoane sunt oferite de familie. Mai mult decât atât, aceste statusuri sunt recunoscute și au semnificație în societate, de multe ori ele conferind anumite drepturi. Funcția protectivă se referă la faptul că oamenii sunt protejați, în orice societate, în primul rând de instituția familiei, și mai apoi de alte instituții. Funcția economică se referă la faptul că familia reprezintă o unitate economică, ca producție, și consum.

Este evident că cel puțin în dimensiune istorică există o tipologie variată a acestei instituții. Tipul cel mai răspândit astăzi îl reprezintă **familia nucleară**, care este formată din membrii a cel mult două

generații (părinți, copii), care trăiesc în aceeași gospodărie. Una dintre formele cele mai răspândite ale familiei nucleare o reprezintă **familia conjugală**, singura care are și funcții de procreare, care este o familie nucleară formată din soț - soție (eventual și copii). Alte tipuri de familii nucleare pot fi **famiile monoparentale** (familii în care copiii sunt crescuți doar de unul dintre părinți), **famiile formate din alte tipuri de rude** (bunici-nepoți, frate și soră etc), care, trăiesc în aceeași gospodărie. Opusă familiei nucleare este **familia extinsă**. Aceasta este formată din membrii a mai mult de două generații, care, la fel, trăiesc în aceeași gospodărie. Familia extinsă teoretică reprezintă de fapt ceea ce se cheamă în sociologie **arbore genealogic**. Acesta este format din totalitatea membrilor unei familii, calculați în funcție de un individ de referință "ego". Arborele genealogic se poate reprezenta grafic, de aici și numele, pentru că numărul rudelor crește dacă mergem pe linie descendentă pornind de la un ego (doi părinți, patru bunici opt străbunici plus toate celelalte rude aferente, unchi, mătuși etc), iar dacă îl punem pe ego la bază, atunci graficul se va asemăna cu un arbore.

O analiză complexă și totodată relevantă a instituției familiei o oferă analiza sistemului complex de norme pe baza cărora funcționează această instituție. Cele mai importante norme, atât istoric, cât și ca "universalitate", sunt normele de incest. Acestea sunt norme care presupun interdicția relațiilor sexual între anumite persoane din comunitate. Baza de interdicție o reprezintă de obicei, relațiile de rudenie, dar pot fi reglementate și de tradiții (finii și nanașii, cumătrii etc). Din punct de vedere istoric, toate societățile cunoscute au limitat accesul la femei. Adică au interzis anumite raporturi sexuale în comunitate. Reglementarea raporturilor sexuale a fost deci, istoric prima formă de organizare socială. Normele de incest, probabil primele norme sociale, interzic relațiile sexuale între părinți și copii, frați și surori, între copii și bunici, în general între rude de gradul unui doi, în unele societăți mergându-se până la mai multe grade de rudenie. În societățile în care din condiții speciale căsătoriile cu persoane din afara familiilor nu se pot realiza ușor, sunt permise relații sexuale și căsătorii între rude de gradul doi (verișori). Normele de incest asigură, tocmai interacțiunea și stabilitatea relațiilor sociale datorită presiunii spre relații extrafamiliale. Mai trebuie totuși să precizăm că relațiile sexuale, respectiv mariajele sunt interzise numai în relație cu neamurile considerate ca atare într-o societate particulară și nu în

funcție de neamurile reale de sânge. Adică, în anumite societăți, spre deosebire de a noastră, rudenția poate să nu fie calculată, așa cum o să vedem, după ambii părinți, ci numai după unul și prin urmare nu ești rudă decât cu rudele acelui părinte.

Unele dintre cele mai importante norme sociale sunt **normele de căsătorie**. Ele reglementează modalitățile și formele de constituire a familiilor. În primul rând trebuie să distingem între normele (respectiv, căsătoriile) de tip endogam și exogam. Endogamia se referă la “căsătoria în interior”, adică într-un grup predefinit, în timp ce exogamia la “căsătoria în afara grupului”. Dacă grupul este cel al rudelor, atunci majoritatea căsătoriilor sunt de tip exogam. Din istorie aflăm că puține popoare au practicat și practică endogamia în acest sens. Grupul în funcție de care judecăm endogamia sau exogamia nu trebuie să fie doar cel de rudenie. Poate fi grupul rasial sau etnic și atunci majoritatea căsătoriilor sunt de tip exogam.

Ca instituție socială, familia conferă stabilitate unei societăți, de aceea este protejată prin legi scrise și nescrise. Biserica acordă și ea o atenție și o importanță deosebită familiei. Aceasta consfințește momentele importante pentru evoluția unei familii prin botez și cununie, două dintre cele șapte Sfinte Taine. Pentru o persoană, familia ar trebui să fie cea care prin înțelegere, încredere, respect și iubire reciprocă, îi ajută să depășească anumite probleme, îl încurajează, oferindu-i suport moral. Familia este totodată, unul dintre lucrurile de pe această lume, pentru care viața capătă un sens, ceva ce întruchipează binele și posibilitatea de realizarea a fiecărui membru a ei. De asemenea, familia este modul și locul în care copiii se descoperă pe sine și lumea din jur, își antrenează stăpânirea de sine, încrederea și respectul pentru propria persoană și pentru alții.

2. Particularitățile vieții familiare

Cea mai importantă instituție a societății este **familia**. O mare parte din ceea ce suntem o datorăm cu certitudine familiei noastre.

Toate societățile s-au centrat pe familie. Deși formele familiei au fost diferite de la o societate la alta, există modele din cele mai vechi timpuri, care ne spun multe despre rolul familiilor în zilele noastre, despre poziția acestora în lumea secolului al XXI-lea. Familia – ca grup social de bază, unită prin legături de rudenie sau căsătorie este prezentă în toate societățile. În mod ideal, familia le oferă

membrilor săi protecție, companie, siguranță și permite socializarea acestora. Relațiile din fiecare familie sunt diferite și fiecare cămin trebuie să-și găsească propria modalitate de a crea și menține legături puternice între membrii săi, permițându-le în același timp fiecăruia să-și demonstreze identitatea.

Cuvântul „familie” implică imaginea tradițională a doi părinți, de obicei căsătoriți, și copiii acestora. Familia reprezintă o uniune dintre oameni marcată prin anumite relații, cum sunt cele dintre părinți, dintre părinți și copii, precum și relațiile dintre frați. Familia înseamnă o instituție și ideologie despre relațiile dintre sexe, dragostea maternă și intimitatea familiei. Familia este locul în care se însușesc deprinderile de bază (regulile de interacțiune socială și comunicare, igiena personală, responsabilitățile etc) și reprezintă un sprijin fundamental în asigurarea succesului instituțiilor de tip secundar, de exemplu, cum sunt școlile.

În interiorul familiei au loc numeroase procese și fenomene familiale ca de exemplu: intercunoașterea, interinfluența, comunicarea, cooperarea, conflictul, competiția, negocierea, formarea unor coaliții, manipularea etc. Cele mai importante sunt **intercunoașterea** și **comunicarea**, ele alcătuind baza formării și evoluției cuplului și familiei.

Căminul familial devine un loc, în care familia nu doar viețuiește, ci are propriile imagini și ritualuri. Familia își teaurizează portretele, amintirile, adoptă coduri stricte de etichetă, folosește numele familiei, transformă etapele de trecere ale copiilor de la o perioadă la alta (ziua de naștere și botezul) în ritualuri de familie, și se atașează de animalele de casă. Femeia, în special, își asumă responsabilitatea formării și păstrării ritualului familial, asigurând confortul căminului unde familia își petrece timpul împreună.

Limitele comportamentului social uman sunt impuse de regulile morale. În cadrul familiei, regulile morale pe care persoana le achiziționează în familie sunt considerate a fi actul de identitate a ei (persoanei) în societate.

Unul dintre factorii care pot afecta bunăstarea familiei este **gelozia**. Gelozia, la fel ca și dragostea, este dificil de definit și aceasta datorită, marii diversități a manifestărilor comportamentale ale celor care „suferă” de gelozie. Sentimentele specifice sunt: teama de pierdere sau de abandon, anxietatea, vulnerabilitatea și lipsa de

speranță. Complexul geloziei exprimă neîncredere în sine, în propriile calități relaționale, complexe de inferioritate privind masculinitatea sau feminitatea, incapacitate de dăruire și investire autentică în parteneriat, egocentrism, narcisism, imaturitate afectivă etc.

Partenerul gelos este stăpânit de un puternic și distructiv sentiment de posesiune a persoanei celuilalt, ceea ce-l vulnerabilizează prin amplificarea trăirilor de frustrație. Gelozia apare la personalități accentuate, senzitive, anxioase, susceptibile. Gelozia nu este înnăscută, ci este învățată în cadrul procesului socializării.

Similar cu dragostea, gelozia este trăită și exprimată diferit de bărbați și femei. Cercetările au demonstrat că bărbații sunt mai geloși față de activitatea sexuală a partenerilor, iar femeile sunt mai geloase față de implicările emoționale ale partenerilor. Bărbații tind să nege sentimentele lor de gelozie, dar le exprimă adeseori prin furie și violență, în timp ce femeile admit mult mai repede sentimentele lor de gelozie și reacționează prin nevroză sau depresie. În același timp, bărbații mult mai frecvent tind să acuze partenerii și să intre în competiție cu rivalii. Pe de altă parte, femeile geloase tind să se autoacuze și să mențină relații strânse cu partenerii lor. Sentimentele puternice de gelozie, totuși, pot fi, distructive și în cazuri extreme pot conduce chiar la violență fizică. Dacă gelozia poate pune în pericol funcționalitatea cuplului și menținerea relațiilor interpersonale în limitele parametrilor normali, se ridică problema modalităților de sprijin și de intervenție în direcția evitării neașteptărilor apărute.

Gelozia, neliniștea, teama apar atunci, când, relația interpersonală este percepută ca fiind amenințată – când un partener trăiește sentimentul temerii de a fi respins și al neliniștii că celălalt partener se implică foarte puțin în menținerea relației. Acest tip de gelozie rezultă din sentimentul de insecuritate personală și este acompaniat de o stare de anxietate severă.

Situațiile stresante, problematice pentru individ deseori conduc la creșterea agresivității. La fel, șomajul, infirmitatea unui membru al familiei, precum și alte situații frustrante, invocate adeseori drept cauze ale violenței domestice, sunt factori potențiali de creștere a agresivității individului.

Modul în care va fi utilizată și direcționată agresivitatea (spre rezolvarea situațiilor problematice sau în sens distructiv) depinde de experiența individului precum și de gradul lui de maturitate morală.

Când situațiile frustrante care conduc la creșterea agresivității nu sunt înfruntate spre soluționare, când individul nu se simte în stare să facă față situației, când nu se simte responsabil pentru ceilalți membri ai familiei, mai slabi, afectați de situație, tensiunea rezultată va exploda în descărcări violente, distructive, lovind în persoane și obiecte, pentru a se degaja de energia negativă care îl copleșește.

Agresivitatea în cuplu conduce la stabilirea unui raport de forțe. Când avem drept exemplu cuplurile egalitare, în care puterea de decizie aparține ambilor parteneri, riscul de violență este foarte scăzut deoarece ei ambii participă la luarea deciziilor și asta le oferă satisfacție. Numai respectul și considerarea celuilalt ca pe o persoană egală cu drepturi depline, ca pe un partener în realizarea nevoilor cotidiene sau a unor performanțe, dar și în judecarea avantajelor rezultate pot constitui bazele unor relații echilibrate, care să nu pună sub semnul pericolului pe nici unul din membrii familiei.

O gândire morală cu principii clare, cunoașterea și respectarea nevoilor umane și mai ales a nevoilor copilului pentru o dezvoltare normală, în special, de către toți membrii adulți pot garanta calitatea vieții familiei. În absența unei gândiri morale mature, a afecțiunii pentru toți cei care alcătuiesc familia și cu care persoana se identifică, agresivitatea se instalează cu ușurință în relațiile dintre membrii familiei, preluând variate forme violente.

Cel mai eficace predictor al violenței domestice este existența unui incident produs anterior momentului în care se discută riscul de violență în familie. Indiferent de forma pe care a luat-o manifestarea violenței, apariția ei dintre membrii familiei reprezintă o breșă ce treptat va forma manifestări tot mai ample, mai variate, mai frecvente. O simplă remarcă de genul ”nu-mi place cum ți-ai aranjat părul” sau „nu-mi place cum te-ai îmbrăcat” va atrage după sine, în timp, consecințe tot mai drastice. Bărbații din cuplu care potențial pot demonstra violență sunt caracterizați prin următoarele trăsături: ei nu sunt persoane cu un clar sentiment al valorii personale. Sunt incapabili de a-și identifica sentimentele și manifestă o instabilitate de atitudini. Adeseori lasă impresia unui copil în corp de adult, supărat pe lume, învinovățându-i pe cei din jur pentru eșecurile care le înregistrează. Sunt geloși, posesivi în relațiile cu partenerii pe care-i schimbă frecvent. În conversații doresc să domine, deși nu sunt persoane cu abilități de exprimare și au tendința de a fi ironici și critici. În viața

intimă manifestă disconfort și nu consideră că partenera este egalul lor, fiind tradiționaliști în concepțiile privind raporturile dintre bărbați și femei. Sunt nemulțumiți de locul de muncă, adeseori consumă alcool și alte substanțe, au o atracție deosebită față de arme și sunt convinși că puterea și controlul se obțin prin violență.

În ceea ce privește manifestarea agresivității la femei, apoi ele sunt cu atât mai persistente cu cât durata relației violente a fost mai mare și fragilitatea ei psihică dobândită în propria copilărie, este mai accentuată. Pentru a-și păstra încrederea în sine va încerca să dețină în permanență control asupra situației prin orice mijloc. Stările tensionate permanente pe care le trăiește îi va crea sau agrava boli cronice, dar pot duce și la manifestări psihosomatice nerecunoscute ca atare în serviciile medicale unde, se prezintă solicitând îngrijiri. Adeseori, începe să consume alcool, medicamente psihotrope, substanțe care să-i aducă o stare de detașare psihică de realitatea pe care o trăiește. Poate avea tentative de sinucid, orientându-și agresivitatea asupra ei însăși sau poate dezvolta comportamente de deplasare a furiei asupra copiilor, devenind o mamă violentă.

Indiferent dacă partenerii sunt căsătoriți sau nu, ei trebuie să-și trateze partenerul în dependență de particularitățile sexului (ca femeie sau bărbat) nu doar ca pe o persoană inteligentă, o ființă umană, un amic, un partener sau o creatură de gen neutru. În ciuda nivelului de inteligență și talentelor extraordinare rămânem bărbați și femei, cu creier și sisteme endocrine organizate diferit, care trebuie respectate și luate în considerație. Dacă doi oameni într-o căsnicie nu recunosc masculinul și femininul în fiecare dintre ei, și nu acordă acestor aspecte respectul, admirația și atenția pe care le merită, devin mai pretențioși, mai puțin răbdători și înțelegători, mai lipsiți de atenție și considerație față de partener, cu alte cuvinte – devin egocentriști, atunci această relație nu poate avea prognoze favorabile pe termen lung.

Ceea ce îi determină pe oameni să fie egocentriști în relațiile lor are legătură cu imaturitatea, lipsa de experiență, modelele de viață greșită, tipurile de personalitate, obișnuința, autoapărarea și combinația care rezultă din elementele de mai sus.

Nu este de loc surprizător faptul că oamenii care au suferit în copilărie reacționează într-un mod atât de haotic, respingând valorile, oamenii buni și experiențele pozitive din cauza mâniei nerezolvate din

trecut, a fricii de suferință sau pierderii, sau din cauza disconfortului pe care îl simt în prezența normalizării după atât haos. Autoapărarea în familie duce la îndepărtarea și singurătatea persoanei. Într-un fel, persoana a ales siguranța în defavoarea riscului: dar fără să riști nu poți câștiga. Dacă nu riști, nu ajungi la intimitate, iar fără intimitate nu există armonie și siguranța care rezultă din faptul că ești cunoscut și iubit.

Aducerea vechilor probleme în mariaj și familie este o dovadă de egoism născut de furie și suferințe nerezolvate, mai mult decât atât, este o dovadă de egocentrism: *eu, suferințele mele... tu nu trebuie să abuzezi de ele*. Fiecare individ trebuie să aducă într-o relație cea mai sănătoasă, cea mai încrezătoare și cea mai puțin agresivă parte a personalității sale. Folosirea în momentul prezent a celor din jur, cu scopul de a ne vindeca sau răzbuna suferințele este un comportament egoist și distructiv. În același timp, lupta împotriva egoismului este dificilă și nu se epuizează niciodată. Stăpânirea de sine, spre deosebire de egoism, cere sacrificii și eforturi. Aceasta presupune ***să ne facem timp unul pentru altul, înainte de orice altceva***. Mai înseamnă să ne rezervăm timp unul pentru altul, pentru muncă, joacă, hobby-uri, copii, rude.

Comunicarea este cea mai importantă soluție de rezolvare aproape a tuturor problemelor interpersonale. Percepția, adică felul unic al unei persoane de a vedea și interpreta un eveniment, poate face sau desface o relație. Atunci când ne dăruim sufletul, spiritul, trupul și viața unei persoane, devenim destul de vulnerabili. Este momentul propice pentru apariția hipersensibilității în legătură cu amenințarea sau pierderea acelei iubiri. Putem minimiza o astfel de amenințare dacă suntem sănătoși psihic și alegem un partener care la fel e sănătos și dacă ne vom demonstra dragostea prin comportamentul pe care îl vom avea. Dar pentru că nu există perfecțiune și nici oameni perfecți, există motive suficiente de îngrijorare. Una este să reacționăm deplasat de fiecare dată când partenerul vorbește despre sau cu o altă persoană, cu totul altceva este să reacționăm corespunzător, atunci când există amenințări reale pentru intimitatea noastră (cum ar fi: întâlnirile și conversațiile secrete) care necesită întreaga noastră atenție.

Factorul ***încredere*** este un element important al unui mariaj sănătos. Ca urmare, încrederea se dezvoltă în timp, în contextul relației monogame a mariajului. De obicei, oamenii păstrează secrete pentru a

evita o confruntare. Cu siguranță, aceasta nu este o relație între doi adulți egali care se iubesc și se respectă, ci o relație bazată pe teamă și dominare, înșelăciune și manipulare. Când adevărul este ascuns șansele de îmbunătățire sunt minime. Ascunderea deciziilor sau acțiunilor greșite este o formă de minciună și poate afecta serios relația pentru că distruge credibilitatea și încrederea pe care o are partenerul în tine.

Pentru a câștiga încrederea partenerului, credibilitatea nu trebuie niciodată să lase amprenta că îl poți păcăli cu scopul de a evita o confruntare, o ceartă, asumarea unor responsabilități, faptul că ai greșit sau că nu deții controlul.

Indiferent dacă partenerul este sau nu cel mai frumos, cel mai deștept, cel mai cu succes, amuzant, sexy și cel mai drăguț om la care ați visat, faptul că această persoană a jurat să trăiască viața alături de dumneavoastră, o pune la nivel net superior față de ceilalți. ***Acesta este avantajul celor care nu sunt singuri.*** Este nevoie de multă încredere pentru a ajunge să îți pese, să ai grijă de o altă persoană și, în același timp, să îi permiți sau chiar să o inviți ca să aibă grijă de tine, înseamnă că ți-ai diminuat mândria și orgoliul întinzându-ți brațele într-o îmbrățișare a încrederii.

Nimeni nu este iubit pentru că este perfect. Suntem iubiți pentru că dăm dovadă de compasiune, fragilitate, tandrețe, grijă față de cel dragi, umor, sensibilitate și credibilitate. Nu este deloc bună situația în care un secret stupid iese la suprafață. Este cu mult mai bine să ne „înghițim” mândria și să recunoaștem adevărul ca mai apoi să ne confruntăm împreună cu partenerul, deoarece toate relațiile devin mai puternice numai atunci când partenerii se luptă împreună cu dificultățile și „piedicile” din exterior. Cu toții ne înfruntăm mai bine greutățile dacă luptăm alături de cei pe care îi iubim. Nu putem iubi dacă nu există încredere. Nu putem fi apropiați dacă ne ascundem. Cea mai mare parte a secretelor nu au ce conta în intimitate. Secretele și intimitatea sunt ca polii magnetici de același fel; se resping reciproc.

Astăzi, mai multe cupluri se desfac, se destramă, decât se fac; femeia nu se mai mulțumește doar cu rolurile de mamă și de stăpână a casei, iar bărbatul nu vrea să și-l îndeplinească pe cel de cap al familiei. Pentru amândoi libertatea, cariera, pasiunea – sunt valori mai importante decât familia.

O relație armonioasă însă, o vor construi partenerii rezonabil de maturi, sănătoși psihic și capabili să cunoască, să respecte și să satisfacă nevoile celuilalt.

Prin **rol familial** înțelegem setul coerent de comportamente pe care membrii familiei îl așteaptă de la fiecare membru al acesteia, în funcția de poziția pe care o ocupă în sistem familial. Există trei roluri familiale:

- rolul conjugal (de partener, de soț/soție) vizând relaționarea cu soțul, soția;
- rolul parental (de părinte) vizând relaționarea cu copiii;
- rolul fratern (de frate) vizând relaționarea cu frații, rudele.

Pot apărea carențe în ceea ce privește îndeplinirea rolurilor familiale cum ar fi exagerarea sau minimalizarea rolurilor familiale. Astfel în exagerarea rolului, de exemplu soțul sau soția se implică exclusiv în rolul conjugal, generând sentimente de sufocare, de culpă și control pentru partener și ignorarea copiilor. Cel mai des exagerarea rolului se întâlnește la mame, ajungând să facă din rolul matern un scop în sine punând totul, chiar și pe ele pe planul doi întotdeauna. O altă exagerare este cea a rolului *fratern* apărând în situațiile în care un frate își îndreaptă toată atenția, grija și viața spre frații săi, ignorând propriile nevoi și scopuri, un exemplu fiind copiii parentali.

Minimalizarea rolului parental are consecințe negative asupra copiilor deoarece apare neglijarea acestora sau privarea acestora de grijă, atenția și satisfacerea nevoilor pe care singuri nu le pot îndeplini având consecințe negative în dezvoltarea personalității lor.

3. Creșterea și educarea copilului în familie

Familia este locul unde copilul învață să relaționeze cu frații și surorile, dar și să stabilească legături și alianțe cu cei din lumea exterioară. Pentru o dezvoltare completă și armonioasă a personalității sale, copilul, ar trebui să crească într-un mediu familial, într-o atmosferă de armonie și înțelegere. Copilul, din motive de imaturitate fizică și mentală, are nevoie de grijă și ocrotire din partea părinților.

Familia este unul din factorii care se preocupă de educația omului, având influență deosebit de adâncă asupra copiilor, marcând dezvoltarea fizică, intelectuală, morală și estetică a acestora. Statusul de părinte este cea mai bună oportunitate pentru a învăța ce sunt

generozitatea, altruismul, devotamentul, menirea, compasiunea sau dragostea.

Actualmente, în societatea noastră i-a amplexat fenomenul emigrației. Plecarea unuia dintre soți în străinătate, pe o perioadă mai lungă în căutarea unui loc de muncă, a condus adesea la destrămarea multor familii sau la infidelitate conjugală. Scoși din mediul firesc al familiei, copiii pot avea probleme de ordin afectiv sau de adaptare, precum săvârșirea unor infracțiuni, deprinderea unor vicii sau patimi, comportamente dăunătoare atât lor cât și societății în care trăiesc. Constatăm de asemenea, cu tristețe, că numărul divorțurilor este în creștere, iar soții care slăbesc comunicarea lor conjugală adeseori sărăcesc sufletește, în timp ce copiii din familiile dezbinat trăiesc drama singurătății și lipsa afecțiunii ambilor părinți.

Copiii care cresc în familii violente prezintă probleme fizice, boli cu un diagnostic dificil, sunt victime ale unor accidente domestice, și în afara casei și au o creștere mai lentă. Ei trăiesc o frică de abandon, o anxietate mărită și diferite probleme emoționale și mintale. Dezvoltă neîncredere în sine, depresie și au tendința de a-i invidia pe colegii mai fericiți. Ei au diferite probleme de comportament de tipul agresivității sau a inhibiției, tulburări de autocontrol, se bat cu alți copii, au comportamente defensive de tipul minciunii și a fugii de acasă. Au frecvente probleme cu școala datorită instabilității și incapacității de a se concentra. Fiind adolescenți, ei mai frecvent consumă alcool, droguri, au relații sexuale precoce și sarcini la vârste mici și au o rată crescută a tentativelor de suicid.

Se poate afirma că, atunci când cresc într-o familie cu părinți căsătoriți, copiii au mai multe oportunități pentru dezvoltarea lor. Relațiile instabile și destrămate traumatizează psihicul copiilor. Copiii au nevoie de părinții lor în preajmă, de dragostea, afecțiunea, grija și sfatul acestora. Este tot mai frecventă evocarea, printre funcțiile parentale, a nevoii de a respecta copilul. Respectarea copilului este un indice al unei gândiri morale mature din partea părinților.

Copiii sunt extrem de adaptabili ei se pot obișnui chiar și cu neglijența. Însă nu-și doresc nimic mai mult decât atenție, și congruență pentru a se simți în siguranță. Orice părinte trebuie să considere o prioritate dezvoltarea la copil a unui sentiment de încredere în sine. Unul dintre cele mai importante lucruri pe care

trebuie ca un parinte adevărat să-l transmită copilului său este acela de a-l face să se simtă și să se știe iubit.

Copilul poate fi o victimă directă sau indirectă, ca martor al violențelor dintre părinți. Cercetările realizate arată că suferința copilului martor este mai profundă și are consecințe mai ample și mai de durată, decât în cazurile în care copilul este victimă directă. A-și vedea părinții lovindu-se reciproc înseamnă mai mult decât a fi el lovit, căci aceasta presupune insecuritatea întregii vieți a căminului, al locului în care se petrece dezvoltarea lui biologică și psihică.

Cu certitudine, copilul are mare nevoie de a fi ascultat, acceptat și iubit de către cei care-i înconjoară, în special de către părinți, aceștia la rândul lor asumându-și întreaga responsabilitate pentru dezvoltarea lui ulterioară.

Întrebări și exerciții pentru autoevaluarea și consolidarea cunoștințelor:

1. Definiți conceptul *familie*.
2. Care sunt principalele criterii după care se formează o familie?
3. Explicați rolul dragostei în constituirea relației de cuplu.
4. Explicați particularitățile dragostei în viața de familie.
5. Numiți principalele tipuri de familie care există în societatea contemporană.
6. Care sunt cauzele de apariție a agresivității în cuplu?
7. Numiți și explicați factorii care condiționează apariția geloziei în familie.
8. Explicați particularitățile de educare a copiilor în familie.
9. Explicați care pot fi consecințele educării copilului fără părinți (în caz de plecare a lor la muncă peste hotare).
10. Care sunt cauzele de creștere a divorțurilor în societatea contemporană?

Bibliografie:

1. Chelcea S. *Un secol de cercetări psihosociologice*. Iași: Polirom, 2002.
2. Neculau A. (coord.) *Manual de psihologie socială*. Iași: Polirom, 2003.
3. Шихирев П. *Современная социальная психология*. Москва. 2000.
4. www.scribube.com/sociologie/structurasociala.php.
5. www.mesagerulhunedorean.ro/familia